UNIVERSITATEA TIMIŞOARA
B. C. U. Timişoara
147334

Dr. I. H. CRIŞAN

MATERIALE DACICE

DIN NECROPOLA ŞI AŞEZAREA DE LA CIUMEŞTI ŞI PROBLEMA RAPORTURILOR DINTRE DACI ŞI CELŢI ÎN TRANSILVANIA

8)

INTRODUCERE

Pentru lămurirea problemei celților pe teritoriul țării noastre bogata necropolă de la Ciumești, r. Carei, reg. Maramureș, și așezarea care îi corespunde au adus un aport substanțial. Descoperirile de aici, unele chiar senzaționale, depășesc cu mult prin importanță problematica istoriei patriei noastre, înscriindu-se cu succes la elucidarea numeroaselor probleme pe care le ridică antichitățile celtice din spațiul carpato-dunărean. Ele vin să contribuie chiar la lămurirea istoriei generale a celților din Europa. Toate acestea sînt pe larg dezbătute în două studii consacrate descoperirilor celtice de la Ciumești din colecția Muzeului Regional Maramureș.[1] *Nouă ne revine în cadrul de față sarcina de a studia materialele dacice provenite din necropola și din așezarea de la Ciumești*[2] *și de a discuta una dintre problemele importante ale istoriei vechi a patriei noastre, cea a raporturilor dintre autohtonii daco-geți și celți. Datorită descoperirilor făcute, mai cu seamă în ultimul deceniu, printre care un loc important revine celor de la Ciumești, s-a lămurit și continuă să lămurească din ce în ce mai exact care a fost soarta daco-geților transilvăneni după venirea celților, care au fost raporturile dintre autohtoni și invadatori, existența sau inexistența unei stăpîniri celtice efective, în sfîrșit, influența exercitată de celți asupra dezvoltării culturii materiale și spirituale și asupra evoluției societății daco-getice.*

Este astăzi unanim recunoscut faptul că aportul adus de influența celților asupra accelerării procesului de dezvoltare al societății daco-getice a fost important. Dar, el n-a fost nici pe departe așa de covîrșitor cum și-l imagina marele nostru învățat Vasile Pârvan.[3] *Influența exercitată de cultura materială celtică asupra celei autohtone nu poate fi tăgăduită, dar ve-*

---

[1] Vezi Vlad Zirra, *Ciumești I .Un cimitir celtic din nord-vestul țării* și M. Rusu, O. Bandula, *Mormîntul unui fruntaș celt de la Ciumești*, (ambele în curs de tipărire).

[2] Săpăturile au fost efectuate după cum urmează: în necropolă 1962 conduse de Vlad Zirra și M. Rusu, în 1964—1965 condusă de Vlad Zirra, iar în așezare ele au fost conduse în 1962 de M. Rusu, în 1964 de Vlad Zirra, iar în 1965 de subsemnatul. Mulțumesc și pe această cale colegilor Vlad Zirra și M. Rusu pentru permisiunea de a publica și prelucra materiale provenite din săpăturile conduse de ei, atît în așezare cît și în necropolă. Pentru istoricul cercetărilor vezi Vlad Zirra, *op. cit.*

[3] *Getica. O protoistorie a Daciei*, București, 1962, p. 695; I. H. Crișan, *Ceramica daco-getică.*

nirea celților nu va duce la schimbarea întregului aspect al culturii materiale dacice într-una de tip celtic, așa cum vom arăta pe parcursul prezentei lucrări, sau în una de caracter Latène .Cultura materială dacică își va mai păstra încă o bună bucată de vreme vechile ei caracteristici de aspect hallstattian transmise de la începutul primei vîrste a fierului cu rădăcini înfipte adînc în perioade mai vechi.

Fără să fie prea numeroase, materialele dacice de la Ciumești sînt totuși suficiente pentru a ne dovedi prezența elementului dacic autohton și a ne îndreptăți formularea unor concluzii deduse pe baza tuturor descoperirilor de acest fel cunoscute pînă acum.

Socotim că cele spuse sînt suficiente pentru a nu mai insista asupra importanței materialelor dacice descoperite în asociere cu materiale celtice, sau în complexe atribuite pînă nu demult în exclusivitatea celților. S-ar putea formula rezerva, dacă nu cumva materialele dacice de la Ciumești reprezintă doar manifestarea unor influențe culturale autohtone asupra culturii materiale celtice și în acest caz să nu fie vorba de prezența efectivă a elementului etnic dacic. O asemenea rezervă este cu totul nejustificată și, după cum vom arăta în continuare, există suficiente dovezi convingătoare că la Ciumești și în toate celelalte localități cu descoperiri similare din Transilvania[4] ne găsim în prezența unui amestec etnic daco-celtic. Este vorba de o conviețuire în adevăratul sens al cuvîntului care merge pînă la înmormîntarea în cadrul aceleași necropole fără nici un fel de separare. Conviețuirea a început la scurtă vreme după așezarea celților pe meleagurile noastre, după ce ostilitățile cauzate de invazia lor au luat sfîrșit și se va solda în cele din urmă, după un secol, sau mai bine, prin dispariția celților în masa autohtonilor daci. Această conviețuire a fost rodnică în sensul îmbogățirii culturii materiale autohtone. Ea a grăbit procesul de trecere al societății daco-getice la epoca Latène și a constituit unul dintre ultimele, dar dintre cele mai fecunde, aporturi aduse la închegarea definitivă a culturii materiale daco-getice. Cultura materială daco-getică își va atinge apogeul după dispariția celților întîmplată, probabil, în a doua jumătate a sec. II î.e.n.

[4] I. H. Crișan, *Morminte inedite din sec. III î.e.n. în Transilvania*, în *AMN*, I, 1964, p. 87—110.

I

CERAMICA DACICĂ DESCOPERITĂ IN NECROPOLĂ

Morminte de incinerație autohtone

In cadrul necropolei celtice de la Ciumești au fost descoperite prin săpături sistematice un număr de 35 morminte, fără să mai putem ști numărul celor distruse cu ocazia lucrărilor de amplasare a grajdurilor Cooperativei agricole de producție din localitate, cu care ocazie s-a descoperit acest important monument. Dintre cele 35 de morminte, șase sînt de inhumație, iar restul de incinerație. Deci, necropola este birituală. In cadrul ritului incinerației se deosebesc două variante și anume: morminte de incinerație cu urnă, cînd resturile rămase de pe urma incinerării defunctului au fost adunate și așezate într-un vas și apoi cea de a doua variantă cînd aceste resturi au fost depuse, în gropi puțin adînci, direct pe sol, iar alături de ele s-au așezat ofrandele. Numărul mormintelor cu urnă este destul de redus, șapte din 29, dintre care patru (mormintele nr. 21, 25, 31, și 37) au fost atribuite din punct de vedere etnic celților, iar trei (nr. 5. 22 b și 35) daco-geților.[5] Atribuirea celor trei morminte pe seama etnicului autohton s-a făcut pe baza ceramicii folosită ca mobilier funerar, lucrată cu mîna, de evidentă formă și factură locală, în buna manieră hallstattiană, la care se adaugă și anumite amănunte ale ritului funerar. Ca amănunte privind ritul și ritualul funerar s-a constatat cu ocazia dezvelirii că osele în cazul acestor morminte sînt mai puțin calcinate, că inventarul funerar este sărăcăcios lipsind aproape cu desăvîrșire piesele de metal. Doar într-un singur mormînt s-a găsit un vîrf de cuțit din fier. Criteriul hotărîtor de separare etnică rămîne însă, după Vlad Zirra, cel al inventarului ceramic, la care se adaugă, bineînțeles, particularitățile ritului funerar.

La cele trei morminte dacice socotim că trebuiesc adăugate și cele patru morminte cu urnă din a căror inventare funerare lipsește ceramica autohtonă lucrată cu mîna și care au fost atribuite de Vlad Zirra celților și iată pe ce ne bazăm. Și în cazul mormintelor nr. 21, 25, 31 și 37 s-a constatat sărăcia inventarului funerar, în contrast cu mormintele celtice de incinerație cu groapă care au un inventar metalic bogat alcătuit, în principal, din felurite podoabe. Cantitatea de oase umane arse este mai redusă, în cazul mormintelor cu urnă decît în cazul celor

[5] Vlad Zirra, *op. cit.*

cu gropi și apoi un argument pe care-l considerăm deosebit de important constă în faptul că în mormintele cu urnă nu apar vasele cu ofrande și lipsește, în special, ofranda de carne, prezentă la toate mormintele cu gropi. Depunerea ofrandelor de carne trădează existența unui ritual funerar legat de credințe religioase fiind, după părerea noastră, un indiciu important în stabilirea etnicului celor înmormîntați. In ce privește ceramica folosită ca mobilier funerar trebuie să remarcăm că la trei, din cele patru morminte, s-a folosit doar cîte o strachină și într-un singur caz un vas de formă bitronconică. Toate acestea puteau fi foarte bine preluate din lumea celtică așa cum se cunosc și în cadrul altor necropole dintre care amintim aci pe cea de la Ghenci, tot în Maramureș, unde alături de numeroase vase dacice lucrate cu mîna s-au descoperit și unele de evidentă factură celtică, lucrate cu roata. Considerăm că nu ceramica este hotărîtoare. Ea a putut fi lesne preluată de la celți de către autohtoni după cum o dovedesc numeroasele așezări dacice contemporane descoperite pînă acum în Transilvania. In toate acestea ceramica celtică, în cantitate mai mare sau mai mică, este prezentă alături de cea locală. Deci, ceramica celtică singură nu poate constitui nici pe de departe un criteriu sigur de separare etnică. In acest sens trebuie să amintim mormîntul nr. 13 al necropolei de la Ciumești, care prin amănuntele ritului funerar, prin inventarul său, se dovedește a fi aparținut unui celt și cu toate acestea are un vas lucrat cu mîna de formă sigur autohtonă, preluat fără îndoială de la localnici. Iată deci, că împrumutul nu este unilateral, adică nu numai dacii împrumută vase celtice superioare din punct de vedere tehnic, ci bilateral în sensul că și celții preiau unele vase autohtone în alcătuirea inventarelor lor funerare.

Așadar, în cazul necropolelor bine observate din punct de vedere arheologic numai criteriul dedus din factura vaselor se dovedește a fi insuficient. Pentru a nu greși în atribuirea etnică va trebui să ținem seamă în primul rînd de amănunte ale ritului funerar, în special atunci cînd acestea sînt direct legate de anumite credințe religioase, știut fiind că acestea sînt cele mai consecvent păstrate și reprezentative pentru un anumit etnic. Pe cîtă vreme ceramica sau podoabele ce intră în componența inventarului funerar se împrumută de la unii la alții și nu ne pot oferi deplină siguranță în selectarea etnică. Cu aceasta nu vrem să minimalizăm rolul ce revine ceramicii în atribuirea etnică. Ea constituie, fără îndoială, un indiciu selectiv serios, însă atunci cînd este posibil, trebuie să fie coroborată cu amănunte ale ritualului funerar care pe scara valorilor ocupă, după părerea noastră, primul loc.

Deci, pe baza celor mai sus expuse considerăm că mormintele cu urnă din necropola de la Ciumești care, pe lîngă faptul că au resturile incinerării depuse într-un recipient, se caracterizează prin sărăcia inventarului funerar, lipsa ofrandelor de carne, etc., deosebindu-se în acest fel, în mod substanțial, de celelalte morminte de incinerație cu gropi, pot fi atribuite populației autohtone daco-getice. Ca urne sau mobilier funerar, s-au folosit în mormintele dacice vase de evidentă

factură locală, lucrate cu mîna, sau vase de factură celtică lucrate cu roata, iar caracteristicile funerare enumerate ne îndreptățesc să le considerăm o grupă unitară net distictă față de majoritatea mormintelor de incinerație a necropolei de la Ciumești, iar din punct de vedere etnic să le atribuim daco-geților. Această atribuire poate fi sprijinită și de faptul că la daco-geții din epoca Latène se cunosc pînă acum peste 100 de morminte de incinerație cu urnă, și peste 170 de morminte la care resturile incinerării au fost așezate într-o groapă adîncă în formă de butoi. Este adevărat însă, că nu lipsesc nici mormintele la care resturile incinerării să fie depuse în gropi simple, puțin adînci, însă numărul acestora este foarte mic. Variantele principale ale ritului funerar la daco-geții din epoca Latène rămîne cel al depunerii resturilor incinerației în urnă, în care se încadrează și mormintele de la Ciumești, sau în gropi în formă de butoi. Morminte aparținînd celor două variante principale s-au descoperit pe întreg spațiul locuit de daco-geți, pe cită vreme cele cu gropi simple se găsesc în Dobrogea și un singur caz la Popești. Această repartizare geografică ar putea indica că avem de-a face cu o variantă locală născută, poate, sub influență grecească la care asemenea înmormîntări sînt bine cunoscute.[6]

Mormintele de incinerație daco-getice cu urne se caracterizează prin sărăcia inventarului funerar, ceea ce concordă perfect cu mormintele de la Ciumești.

In ce privește ritul funerar la celți este știut faptul că ei practicau cu precădere ritul inhumării și s-a emis părerea că numai atunci cînd ajung în spațiul carpato-dunărean, în contact cu populația autohtonă a acestor regiuni, adoptă ritul incinerării pe care îl practică cu precădere sub forma depunerii resturilor incinerației și a ofrandelor direct pe sol în gropi puțin adînci.[7] Pe teritoriul țării noastre marea majoritate a mormintelor de incinerație celtice sînt de tipul celor cu gropi simple, ca de exemplu în cazul necropolei de la Apahida,[8] dar nu lipsesc nici cele cu urnă[9] care ar sprijini atribuirea celor patru morminte de incinerație de la Ciumești ce formează obiectul discuției noastre, pe seama celților. Dar, unei asemenea atribuiri i se opun toate celelalte amănunte pe care le-am discutat.

Să trecem acum la discutarea ceramicii lucrate cu mîna, de evidentă formă și factură locală, descoperită în necropola de la Ciumești și folosită în alcătuirea inventarelor funerare, atît de către autohtoni cît și de celți.

In total au fost descoperite nouă vase lucrate cu mîna din categoria acelora care ne preocupă, după cum urmează: două în mormîntul

[6] Toată bibliografia privind mormintele daco-getice la D. Protase, în *Dacia*, N.S., VI, 1962, p. 176—185.

[7] I. Hunyadi, *Keltàk a kàrpàtmedencèben* (Die Kelten im karpatenbecken), în *Diss Pann*, sec. II, nr. 18, Budapest, 1942, p. 56 și urm.

[8] Șt. Kovács, în *DolgCluj*, II, p. 1—70.

[9] D. Popescu, în *Istoria României*, I, 1960, p. 235.

nr. 5 (urnă acoperită cu o strachină)[10]; trei în mormîntul 22 b (urnă, strachină, vas mic); trei în mormîntul nr. 35 (urnă, strachină, vas adiacent); și în sfîrșit un vas găsit în mormîntul nr. 13.

Toate piesele de care ne ocupăm se păstrează în Muzeul Regional Maramureș din Baia Mare.

După formă cele nouă vase dacice din necropola de la Ciumești se pot împărți în trei grupe după cum urmează:

a) Vase mari de formă bitronconică.
b) Străchini.
c) Căni cu o toartă.

a) Vase mari de formă bitronconică

Acestui tip de vas îi aparțin două exemplare întrebuințate ca urne în mormintele nr. 35 și nr. 5. Iată descrierea lor:

1. **Vasul urnă din mormîntul nr. 35** (fig. 1/2 și fig. 2/2) are gura largă și un gît înalt a cărei separare de restul vasului se face printr-o linie adîncită, care creează un mic prag. Corpul vasului este bombat, fără a fi însă disproporționat. In treimea inferioară vasul este prevăzut cu patru proeminențe conice aplatizate de genul celor bine cunoscute la vasele din epoca scitică, de dimensiuni relativ reduse, așezate oblic față de peretele vasului, cu vîrful în jos. Muchea buzei este teșită și ușor răsfrîntă în exterior. Vasul a fost acoperit cu un slip puternic lustruit de culoare negru-castaniu, iar în interior el este de culoare brun-roșiatică. Vasul a fost îngrijit lucrat cu mîna din pastă care prezintă multe impurități și neomogen ars. Fundul vasului este tăiat drept, fără să fie profilat.

Dimensiuni: înălțimea 0,50 m, diametrul gurii 0,28 m, diametrul maxim 0,45 m, diametrul fundului 0,15 m, grosimea pereților 0,014 m.

2. **Vasul urnă din mormîntul nr. 5** fig. 3/2 și fig. 4/2). Spre deosebire de cel precedent, vasul folosit ca urnă în mormîntul nr. 5 este prevăzut cu un gît scurt și corpul îl are rotunjit, de aspect aproape semisferic. Lipsește linia adîncită care separă gîtul de corpul vasului, demarcația fiind făcută însă, tot printr-un mic prag. Muchea buzei și la vasul din mormîntul nr. 5 este teșită și ușor răsfrîntă în exterior. Intîlnim în treimea inferioară a urnei cele patru proeminențe conice aplatizate de aceeași formă și așezate la fel ca și la urna din mormîntul nr. 35. Culoarea vasului este negru-castanie, cu pete de culoare deschisă, în exterior cu slip lustruit, iar în interior brun-roșiatică. Vasul a fost îngrijit lucrat dintr-o pastă cu multe impurități printre care și cioburi pisate folosite ca degresant.

Dimensiuni: înălțimea 0,26 m, diametrul gurii 0,28 m, diametrul maxim 0,39 m, diametrul fundului 0,13 m, grosimea pereților 0,08 m. Mz. Baia Mare, inv. nr. 12181.

[10] In interiorul urnei s-a descoperit și o cană cenușie lucrată cu roata care însă s-a pierdut, Vlad Zirra, *op. cit.*

Vasul urnă din mormîntul nr. 35 al necropolei de la Ciumești își găsește, atît ca formă, tehnică de lucrare, cît și ca ornamentare, numeroase analogii în ceramica mormintelor perioadei scitice din Transilvania. Cea mai apropiată dintre analogii o constituie un vas găsit în mormîntul nr. 5 al necropolei de la Tg. Mureș (Mz. Cluj, inv. nr. IV 999), publicat de Șt.

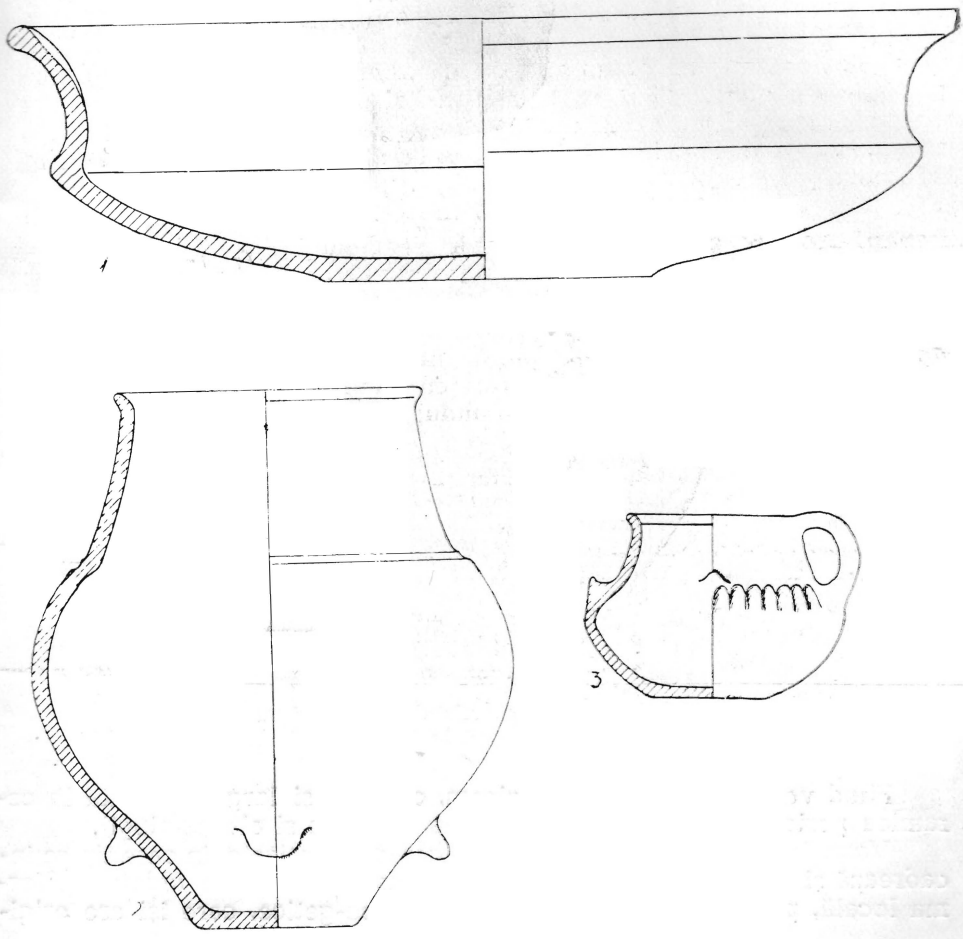

Fig. 1. — Vase lucrate cu mîna descoperite în mormîntul nr. 35: 1 urnă funerară, 2 strachina capac, 3 vas descoperit în interiorul urnei.

Kovács.[11] La vasul de la Tg. Mureș se mai păstrează proeminențe superioare, plasate pe linia de unire a gîtului cu corpul vasului caracteristice pentru perioadele mai vechi ale Hallstatt-ului. Aceste proeminențe au dispărut deja de pe vasul de la Ciumești. Necropola scitică de la Tg. Mureș face parte din grupa necropolelor vechi și se datează la începutul sec. VI î.e.n.,[12] datare pe care trebuie s-o admitem și pentru vasul din mormîntul nr. 5 care se aseamănă mult cu cel din necropola de la Ciumești.

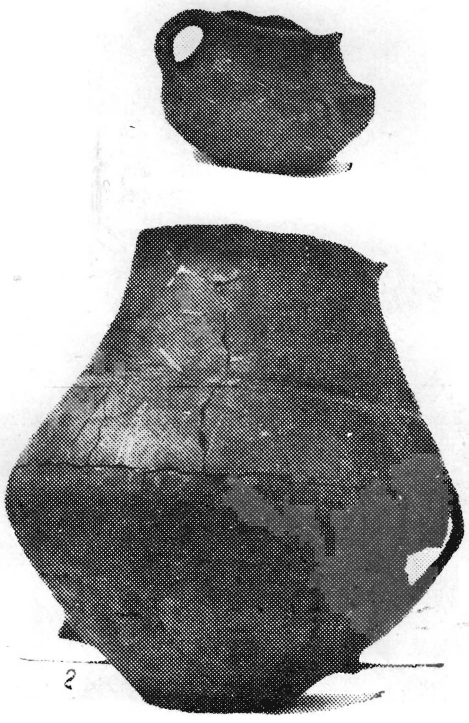

Fig. 2. — Urna mormîntului nr. 35 și vasul descoperit în interiorul ei.

Fiind vorba de o formă, să zicem, comună și larg răspîndită în ceramica perioadei scitice renunțăm la a mai cita și alte analogii.

Vasul bitronconic cu proeminențe conice aplatizate, în care tip se încadrează și vasul nostru de la Ciumești, este fără nici o îndoială o formă locală, proprie populației autohtone daco-getice, care își are origi-

[11] In *Dolg. Cluj*, VI, 1915, p. 261—262, fig. 29.

[12] I. H. Crișan, *Once more abaut the Scytian Problem in Transylvania*, în *Dacia*, N. S. IX, 1965, p. 33—145.

nea în vasele de formă asemănătoare ale epocii bronzului. Vasul cu corpul bombat și canelat prevăzut cu două rînduri de proeminențe din epoca bronzului va evolua pe parcursul primei epoci a fierului, va deveni din ce în ce mai zvelt, proeminențele superioare se vor urca tot mai sus spre gura vasului, ca în cele din urmă să dispară. Maniera de confecționare se va păstra pînă tîrziu, cea proprie și caracteristică pentru începutul primei vîrste a fierului.

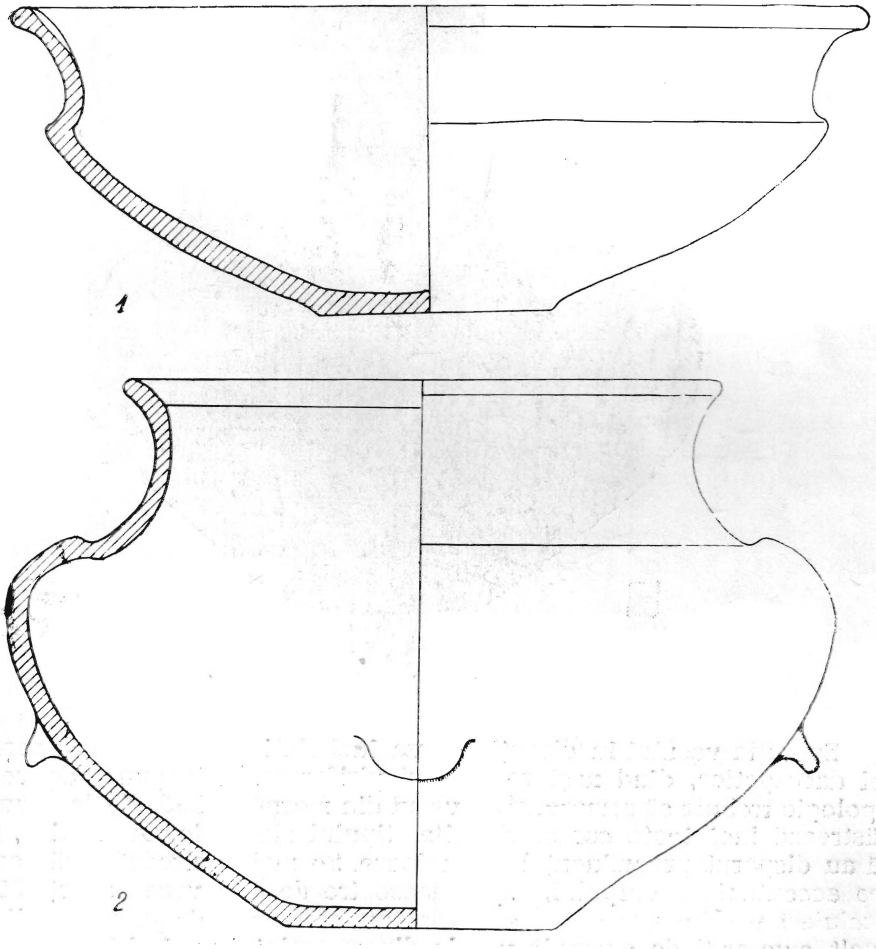

Fig. 3. — Urna și capacul, lucrate cu mîna, din mormîntul nr. 5.

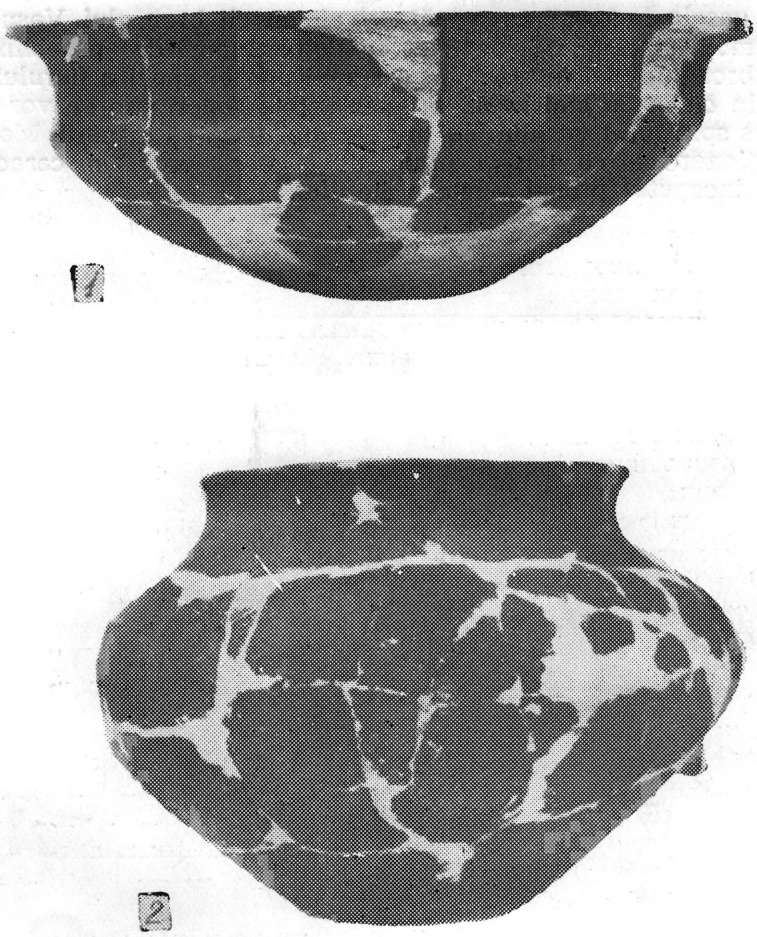

Fig. 4. — Strachina capac și urna din mormîntul nr. 5.

Evoluția vasului în discuție se va încheia în faza clasică a ceramicei daco-getice, dînd naștere vasului piriforom.[13] Din punct de vedere tipologic trebuie să remarcăm că vasul din mormîntul 35 de la Ciumești păstrează încă toate caracteristicile tipului din perioada scitică, doar că au dispărut proeminențele superioare. Se mai păstrează încă bombarea accentuată a corpului, spre deosebire de alte vase aparținătoare aceluiași tip din necropole celto-dacice, care au deja corpul mult mai zvelt, cum ar fi de exemplu vasele din mormîntul nr. 1 și 2 al necropo-

[13] *Idem, Ceramica daco-getică.*

lei de la Dezmir, sau vasul de la Blaj, care marchează deja un pas înainte făcut pe linia de evoluție a acestei forme ceramice spre cea finală din faza clasică.[14] Necropola de la Dezmir se datează la începutul sec. III î.e.n.[15]

Așadar, vasul din mormîntul nr. 35 al necropolei de la Ciumești este o formă locală bine cunoscută în perioada scitică, cu origini încă în epoca bronzului. Faptul că vasul de la Ciumești își păstrează încă caracteristica esențială, bombarea accentuată a corpului, pledează pentru o încadrare cronologică timpurie.

In spațiul dintre Dunăre și Tisa, de pe teritoriul de astăzi al R.P. Ungaria, în regiunea de nord a Tisei, de exemplu la Rozvágy, sau Felsőméra se cunosc necropole celtice unde întîlnim vase bitronconice cu proeminențe aplatizate lucrate cu mîna, de tipul celor bine cunoscute în necropolele scitice transilvănene și mult asemănătoare cu vasul din mormîntul nr. 35 de la Ciumești. De exemplu vasul găsit în mormîntul nr. 1 al necropolei de la Rozvágy are corpul mult bombat și formă accentuat bitronconică fără să fie încă vorba de îngustarea corpului ca la majoritatea vaselor lucrate cu mîna descoperite în aceeași necropolă. A se vedea de exemplu vasele din mormintele II și III. Necropolele în care s-au descoperit vase lucrate cu mîna de factură autohtonă similare celor transilvănene, în Pannonia se datează la sfîrșitul sec. IV. sau începutul sec. III î.e.n.[16]

Iată deci, că în necropolele de epocă celtică din nord-estul Pannoniei se cunosc vase lucrate cu mîna de factură hallstattiană aparținînd tipul bitronconic cu proeminențe conice aplatizate înscrise în eevoluția acestei forme. Dar, tot aici mai întîlnim unele vase care păstrează încă pregnante caracteristici mai vechi ca și în cazul vasului din mormîntul nr. 35 al necropolei ciumeștene. Am citat și am insistat asupra analogilor din nord-estul Pannoniei deoarece acestea sînt apropiate nu numai ca formă ci și spațial de necropola de la Ciumești făcînd parte, după cum vom arăta în cele ce urmează, din același grup și reprezentînd aceleași două elemente etnice, celți și daci.[17]

Dar să ne întoarcem la vasul urnă al mormîntului nr. 35 din necropola de la Ciumești. Admițînd o prelungire mul întîrziată a variantei tipului de vas bitronconic, pe care am discutat-o, trebuie totuși să ne oprim la începutul sec. III î.e.n. pentru că pe parcursul primei jumătăți a acestui secol în necropolele transilvănene apare forma evoluată a tipului de vas bitronconic cu proeminențe, adică cu corpul mult mai zvelt înscris deja din plin spre evoluția sa finală, și nu mai întîlnim forme care păstrează caracteristici vechi. Această variantă lipsește din necropola ciumeșteană. Sfîrșitul sec. IV, sau începutul sec. III î.e.n. a fost

[14] *Idem*, în *AMN*, I, 1964, p. 89—90, fig. 2/4; fig. 4/6; fig. 5 și pl. I, 9.
[15] *Ibidem*, p. 99, *op.cit.*
[16] I. Hunyadi, *op. cit.* p 57—58, pl. V, 2, 13; IV, 9—10.
[17] I. H. Crișan, în *AMN*, I, 1964, p. 106—107.

propus și pentru necropolele din nord-estul Pannoniei în care, ca și la Ciumești, alături de celți se înmormîntau și daci și în care își găsește analogie vasul din mormîntul nr. 35.

Ar fi posibil ca mormîntul nr. 35 ce se plasează după părerea noastră, la începutul sec. III să aparțină fazei incipiente a necropolei de la Ciumești.

Dacă despre vasul din mormîntul nr. 35 afirmam cu toată fermitatea că este o formă locală evoluată din forme similare ale perioadelor hallstattiene timpurii, nu putem spune același lucru despre vasul folosit ca urnă în mormîntul nr. 5. Acesta este mult mai scund și se caracterizează prin corp aproape semisferic și gît scurt. Toate aceste caracteristici fac ca vasul să nu poată fi încadrat în schema evolutivă a vaselor bitronconice locale. La ora actuală nu cunoaștem o analogie exactă pentru vasul din mormîntul nr. 5, care să fi fost descoperită în Transilvania sau în altă parte. O analogie relativ apropiată o constituie un vas descoperit într-un mormînt de incinerație celtic de la Cejko, în estul Slovaciei.[18] Spuneam că această analogie este doar relativ apropiată, în sensul că și vasul de la Cejko este lucrat cu mîna, în manieră hallstattiană ca și vasul de la Ciumești, dar este mai înalt și mai zvelt.

Forma vasului folosit ca urnă în mormîntul 5 a necropolei ciumeștene se aseamănă mult cu cea a vaselor celtice cu gît scurt și corp aproape semisferic, bine cunoscute și larg răspîndite în lumea celtică, prezente chiar și în necropola de la Ciumești.

Toate cele arătate ne fac să considerăm vasul din mormîntul nr. 5 ca o imitație, făcută de către autohtonii daci în manieră proprie, de tradiție hallstattiană, după o formă de vas celtic. In plus i-au adăugat proeminențe conice aplatizate și ele specifice ceramicii daco-getice vechi. Am mai putea adăuga apoi felul în care a fost lucrată buza vasului, cu totul deosebită de cele ale vaselor celtice care au muchea buzei rotunjită și îngroșată, pe cîtă vreme la vasul nostru muchea buzei este teșită și ușor răsfrîntă spre exterior. Mai trebuie spus că forme de vase ca cel de la Ciumești acum în discuție n-au fost integrate nici mai tîrziu în repertoriul formelor ceramicii daco-getice.

Așadar, vasul folosit ca urnă în mormîntul nr. 5, fără să fie o formă locală, a fost totuși lucrat de către daci imitînd în manieră proprie o formă celtică la care i-au adăugat tradiționalele proeminențe conice aplatizate.

b) Străchini

In necropola de la Ciumești au fost descoperite în total trei străchini lucrate cu mîna, două de dimensiuni mari folosite drept capac a urnelor din mormintele nr. 5 și 35 și una de dimensiuni mici folosită

[18] B. Benadik, *Les trouvailles du Hallstatt récent à l'époque de La-Tène*, în *ASM*, I, 1964, p. 85—92, fig. 1/3.

și ea, după toate probabilitățile, tot capac pentru urna din mormîntul 22 b. Mormîntul 22 b a fost descoperit deranjat și de aceea folosirea străchinii drept capac a urnei este nesigură. Ea a fost descoperită la o oarecare distanță de vasul care conținea resturile de oase arse. In sensul folosirii străchinii mici din mormîntul 22 b drept capac pledează dimensiunile reduse ale gurii cănii folosită ca urnă. Acestea corespund celor ale străchinii, la care trebuie să adăugăm faptul, că urnele mormintelor 5, 35 și 37 au fost acoperite cu cîte o strachină așezată cu gura în jos. Și în sfîrșit, ca un ultim argument, dar foarte important, în strachina din mormîntul 22 b nu s-au descoperit resturi de ofrande.

Deci, putem susține că toate cele trei străchini lucrate cu mîna din necropola ciumeșteană au fost folosite drept capace a urnelor funerare, așezate fiind cu gura în jos și acoperind astfel în întregime deschiderea vasului urnă.

1. **Strachina din mormîntul nr.** 5 (fig. 3/1 și fig. 4/1) are muchea buzei rotunjită și larg evazată spre exterior, dînd naștere unui gît scurt. Corpul străchinii este de forma unei semisfere teșite, iar fundul îl are tăiat drept, neprofilat. Muchea buzei la strachina din mormîntul nr. 5 este prevăzută în interior, pe întreaga suprafață, cu adînciturі paralele care coboară uneori pînă la baza gîtului, de aspectul unor caneluri destul de adînci.

Strachina a fost lucrată neglijent, în sensul că este ușor asimetrică, din pastă cu multe impurități, printre care și cioburi pisate folosite ca degresant. Strachina este de culoare neagră-castanie, cu pete de tonalități brun deschise, iar în exterior a fost acoperită cu un slip lustruit.

Dimensiuni: înălțimea 0,14—0,15 m, diametrul gurii 0,40 m, diametrul maxim 0,36 m, diametrul fundului 0,11 m, grosimea pereților 0,01 m.

2. **Strachina din mormîntul 35** (fig. 1/1) este de aceeași formă și lucrată în același mod cu strachina din mormîntul nr. 5 ceea ce ne scutește de descrieri, fiind vorba de două străchini aproape identice, deosebindu-se doar prin dimensiunile ceva mai mici ale exemplarului din mormîntul nr. 35.

Dimensiuni: înălțimea 0,123 m, diametrul gurii 0,47 m, diametrul maxim 0,42 m, diametrul fundului 0,15 m, (?), grosimea pereților 0,01 m.

3. Strachina din mormîntul 22 b (fig. 5/1 și fig. 6/1) este de culoare gălbuie, cu suprafața acoperită cu slip lustruit. Strachina a fost lucrată din pastă destul de omogenă, fără prea multe impurități și bine arsă. Ea are muchea buzei rotunjită, un gît ușor marcat, aproape drept și corpul semisferic. Fundul este tăiat drept și prezintă o ușoară adîncitură spre interior.

Dmensiuni: înălțimea 0,046 m, diametrul gurii 0,104 m, diametrul fundului 0,034 m, grosimea pereților 0,005 m.

Din punct de vedere tipologic cele trei străchini lucrate cu mîna descoperite în necropola de la Ciumești se încadrează în două dintre

variantele străchinilor daco-getice din faza I și II[19] și anume: străchinile din mormintele nr. 5 și 35 aparțin variantei C, iar strachina din mormîntul 22 b aparține variantei B, corespunzînd variantei 3 stabilită pentru străchinile din așezare (vezi în continuare p. 34).

Străchinile grupate în varianta C se caracterizează prin buza evazată în exterior și prin existența unui gît scurt. Ele își au originea în străchinile epocii bronzului. Vase de acest fel se întîlnesc apoi în ne-

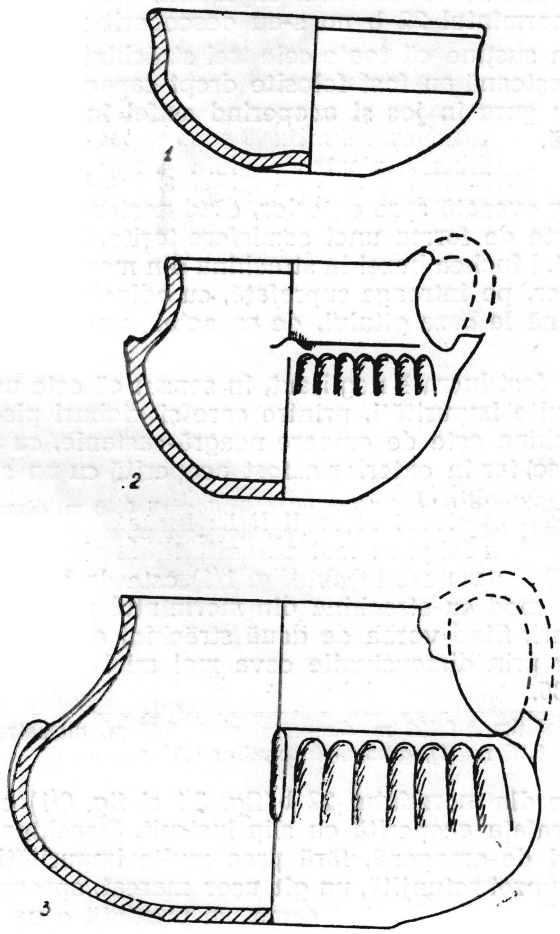

Fig. 5. — Vasele lucrate cu mîna din mormîntul nr. 22 b: 1 strachină capac, 2 vas adiacent, 3 urnă.

[19]. *Idem, Ceramica daco-getică.*

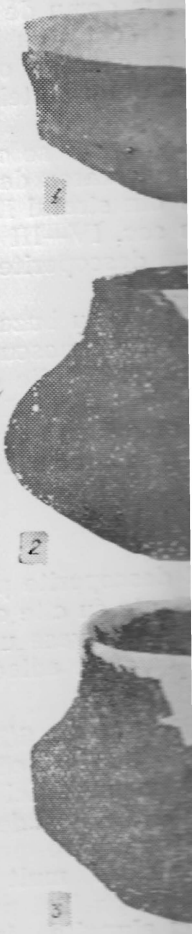

Fig. 6. — V

cropolele de incinerație din pe
și Ferigele[21], dar lipsesc deoca
transilvănene. Pentru necropol
tohtone, din sec. VI—V î.e.n. d

[20] S. Morintz, in *Materiale*, III,
233, fig. 1; *Materiale*, VII, 1961, p.
[21] Al. Vulpe, in *Materiale*, V,
221, fig. 3/1.

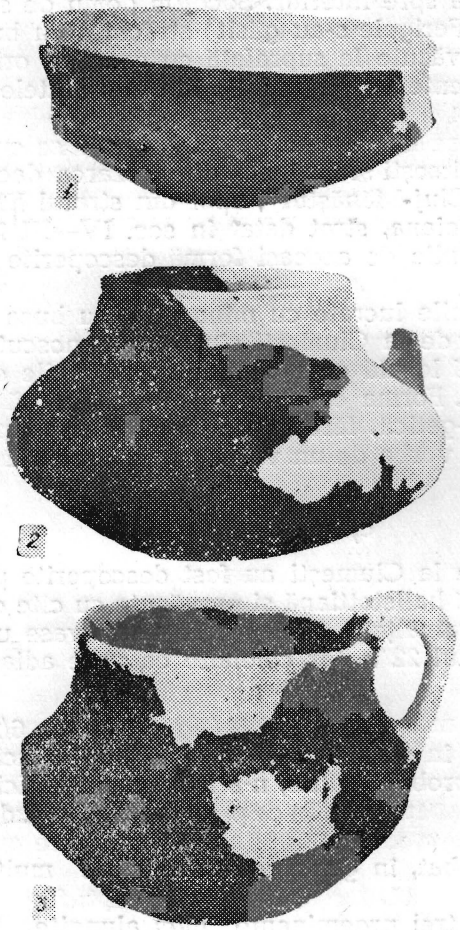

Fig. 6. — Vasele mormîntului 22 b.

cropolele de incinerație din perioada scitică, ca de exemplu la Bîrsești[20] și Ferigele[21], dar lipsesc deocamdată, din necropolele aceleiași perioade transilvănene. Pentru necropolele de inhumație sau de incinerație autohtone, din sec. VI—V î.e.n. din Transilvania sînt caracteristice străchi-

[20] S. Morintz, în *Materiale*, III, 1957, p. 221, fig. 2/4; *Materiale*, VI, 1959, p. 232—233, fig. 1; *Materiale*, VII, 1961, p. 203—204, fig. 1/3.

[21] Al. Vulpe, în *Materiale*, V, 1959, p. 364, fig. 2/2; *Materiale*, VII, 1961, p. 220—221, fig. 3/1.

BIBLIOTECA CENTRALĂ UNIVERSITARĂ Timișoara

nile cu buza curbată spre interior. Socotim demn de subliniat faptul că în necropola de la Ferigele s-au găsit străchini cu buza larg evazată spre exterior și prevăzute la suprafață cu caneluri orizontale, paralele, de genul celor prezente pe străchinile din mormintele nr. 5 și 35 de la Ciumești.[22]

Străchini cu buza larg evazată spre exterior se cunosc, în afară de necropolele de la Bîrsești și Ferigele, din așezarea dacică datată în sec. V—IV î.e.n. de la Cluj-Mănăștur[23], apoi din stratul III al marei așezări daco-getice de la Poiana, strat datat în sec. IV—III î.e.n.[24] și în sfîrșit mai amintim străchinile de aceeași formă descoperite în așezarea de la Piscul Crăsani.[25]

Așadar, străchinile lucrate cu mîna care au buza evazată, de tipul celor din necropola de la Ciumești sînt bine cunoscute în lumea daco-getică. Este o formă locală care continuă străchinile de aceeași formă ale peroadei scitice. Forma celei de a treia strachină este și ea cunoscută în lumea daco-getică, fără să fie însă o formă tipică sau specifică, mai cu seamă fiind vorba de un vas cu o arhitectură simplă întîlnit în epoci diferite.

c) Căni cu o toartă

In necropola de la Ciumești au fost descoperite patru căni lucrate cu mîna în manieră hallstattiană și prevăzute cu cîte o toartă, mai mult sau mai puțin, supraînălțată. Dintre cele patru vase unul a fost folosit ca urnă în mormîntul 22 b, iar celelalte ca vase adiacente în mormintele 13, 22 b și 35.

1. **Cana urnă a mormîntului 22 b** (fig. 5/3 și fig. 6/2). Vasul se păstrează fragmentar, în sensul că îi lipsește toarta încă din antichitate așa că, după toate probabilitățile, n-a fost complet nici în momentul folosirii lui ca recipient funerar. In ce privește toarta, judecînd după urmele păstrate, ea a fost ușor supraînălțată. Cana are gura largă, un gît scurt și corpul bombat, în genul unei semisfere mult aplatizate. Muchea buzei este rotunjită, iar fundul tăiat drept, fără profilare. Vasul a fost ornamentat cu trei proeminențe mici alungite, în relief, plasate vertical pe corp pornind de la linia de unire a gîtului cu corpul și continuînd pe toată bombarea maximă a vasului. Intre proeminențe se găsesc caneluri paralele ușor adîncite. Culoarea căniі este roșiatic-cenușie, iar suprafața a fost acoperită cu un slip ușor lustruit, păstrat doar în parte. Cana este lucrată dintr-o pastă de relativă bună calitate, fără prea multe impurități și a fost omogen arsă.

Dimensiuni: înălțimea 0,10 m, diametrul gurii 0,101 m, diametrul maxim 0,165 m, diametrul fundului 0,08 m grosimea pereților 0,05 m.

[22] *Idem*, în *Materiale*, V, 1959, p. 364, fig. 3/3.
[23] I. H. Crișan, *Ceramica daco-getică*, pl. XVII, 9.
[24] R. și E. Vulpe, în *Dacia*, III—IV, 1927—1932, p. 285, fig. 32.
[25] I. Andrieșescu, *Piscul Crăsani*, în *ARMSI*, sec III, t. III, 1, 1924, fig. 116—153.

2. **Cana adiacentă din mormînt** exemplar este de același tip cu ca mînt, discutată mai înainte, cu deo mușe, are gura mai strînsă și corp îi lipsește încă din antichitate toar ușor supraînălțată. In locul proemin întîlnim trei proeminențe mici conic cu corpul vasului. Intre proeminențe le scurte și ușor adîncite. Cana este tă în exterior cu un slip puternic lu punct de vedere al pastei din care a întru totul cu cea a căniі precedente.

Dimensiuni: înălțimea 0,075 m, diametru diametrul fundului 0,05 m, grosimea peretil

3. **Cana din mormîntul 35** (fig. 1/ interiorul vasului urnă. Ca formă și totul celor două căni din mormîntul caz toarta se păstrează întreagă. De siguranța că toarta căniі este ușor sup triunghiulară. Muchea buzei la cana ac ușor răsfrîntă spre exterior. Cele trei de sînt unite și de data aceasta prin Vasul este de culoare gălbui-cenușie slip lustruit, azi abia vizibil. Pasta di destul de multe impurități, iar arderea

Dimensiuni: înălțimea 0,086 m, diametrul g diametrul fundului 0,058 m, grosimea pereților mea ei 0,01 m.

4. **Cana din mormîntul nr. 13** (fig. 7 într-un mormînt de incinerație care pri merar, inventar compus din piese metali dește a fi aparținut unui celt.[26] Cana a rului funerar ca vas cu ofrande, alături ă celtică. Ea se păstrează fragmentar, i gură. Ca formă cana din mormîntul nr. alte căni descrise pînă acum, cu deosebi dimensiuni mai mari. Muchea buzei la ac ușor răsfrîntă spre exterior. Corpul vasu de la linia de unire a lui cu gîtul este adîncite care separă benzi rotunde în reli ve, ornament bine cunoscut pe vasele hall rania. Din toartă se păstrează doar o mi nserție inferior situat pe linia de unire a lumea păstrată este suficientă pentru a ne

[26] Vlad Zirra, *op. cit.*

2. **Cana adiacentă din mormîntul 22 b** (fig. 5/2 şi fig. 6/3). Acest exemplar este de acelaşi tip cu cana folosită ca urnă a aceluiaş mormînt, discutată mai înainte, cu deosebirea că este de dimensiuni mai reduse, are gura mai strînsă şi corpul mai puţin bombat. Şi acestei căni îi lipseşte încă din antichitate toarta, care a fost şi de data aceasta uşor supraînălţată. In locul proeminenţelor alungite de pe cana urnă, întîlnim trei proeminenţe mici conice plasate pe linia de unire a gîtului cu corpul vasului. Intre proeminenţe se găsesc aceleaşi caneluri verticale scurte şi uşor adîncite. Cana este de culoare gălbuie şi a fost acoperită în exterior cu un slip puternic lustruit, destul de bine păstrat. Din punct de vedere al pastei din care a fost lucrată cana, ea se aseamănă întru totul cu cea a căniі precedente, la fel şi arderea.

Dimensiuni: înălţimea 0,075 m, diametrul gurii 0,08 m, diametrul maxim 0,104 m, diametrul fundului 0,05 m, grosimea pereţilor 0,005 m.

3. **Cana din mormîntul 35** (fig. 1/3 şi fig. 2/2) a fost descoperită în interiorul vasului urnă. Ca formă şi acest exemplar corespunde întru totul celor două căni din mormîntul nr. 22 b cu deosebirea că în acest caz toarta se păstrează întreagă. De data aceasta putem afirma cu toată siguranţa că toarta căniі este uşor supraînălţată şi în secţiune este patrulateră. Muchea buzei la cana acum în discuţie este rotunjită şi uşor răsfrîntă spre exterior. Cele trei proeminenţe mici conice obişnuite sînt unite şi de data aceasta prin caneluri verticale uşor adîncite. Vasul este de culoare gălbui-cenuşie şi a fost acoperit în exterior cu slip lustruit, azi abia vizibil. Pasta din care s-a lucrat vasul conţine destul de multe impurităţi, iar arderea este incompletă.

Dimensiuni: înălţimea 0,086 m, diametrul gurii 0,081 m, diametrul maxim 0,122 m, diametrul fundului 0,058 m, grosimea pereţilor 0,006 m, lăţimea torţii 0,023 m, grosimea ei 0,01 m.

4. **Cana din mormîntul nr. 13** (fig. 7/1-2). Cana a fost descoperită într-un mormînt de incineraţie care prin toate elementele sale, rit funerar, inventar compus din piese metalice şi ceramică celtică, se dovedeşte a fi aparţinut unui celt.[26] Cana a intrat în compunerea inventarului funerar ca vas cu ofrande, alături de alte vase de evidentă factură celtică. Ea se păstrează fragmentar, îi lipseşte toarta şi o parte din gură. Ca formă cana din mormîntul nr. 13 corespunde în mare celorlalte căni descrise pînă acum, cu deosebirea că are gîtul mai înalt şi dimensiuni mai mari. Muchea buzei la acest exemplar este rotunjită şi uşor răsfrîntă spre exterior. Corpul vasului este bombat, iar începînd de la linia de unire a lui cu gîtul este ornamentat cu linii paralele adîncite care separă benzi rotunde în relief, în genul unor pliuri masive, ornament bine cunoscut pe vasele hallstattiene timpurii din Transilvania. Din toartă se păstrează doar o mică porţiune de la punctul de inserţie inferior situat pe linia de unire a gîtului cu corpul căniі. Porţiunea păstrată este suficientă pentru a ne dovedi că toarta căniі a fost

[26] Vlad Zirra, *op. cit.*

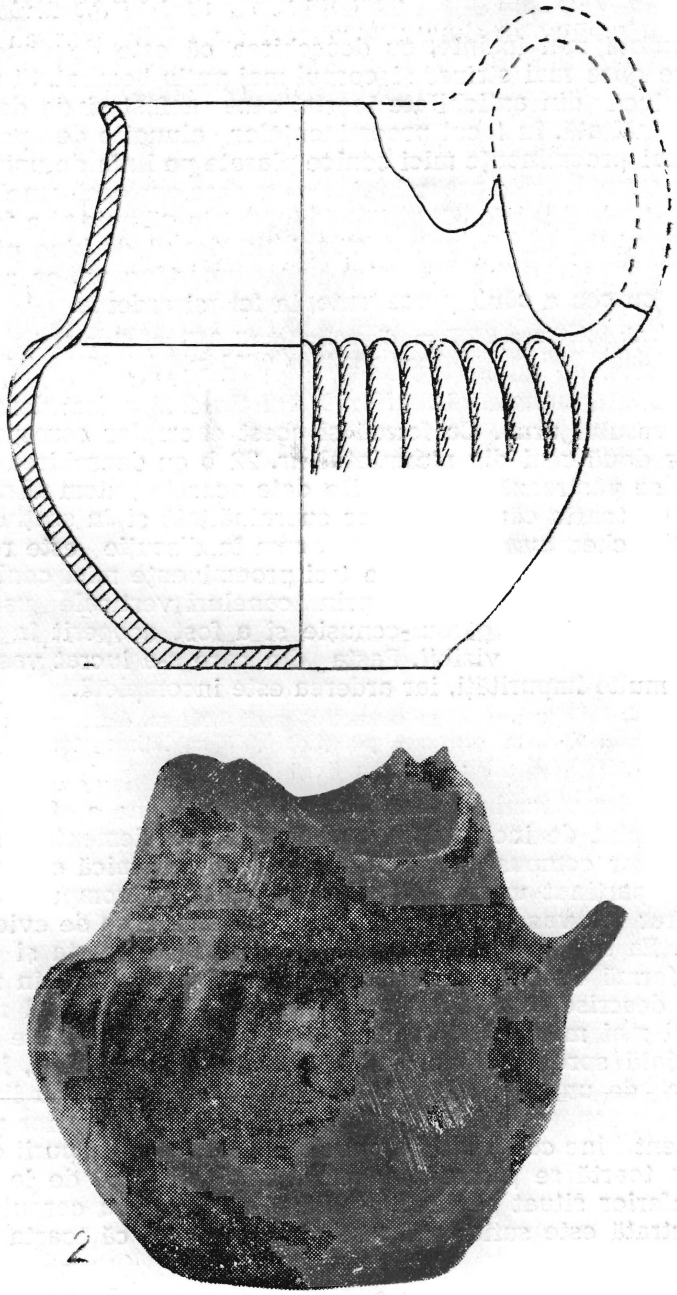

Fig. 7. — Cana lucrată cu mîna din mormîntul nr. 13.

mult supraînălțată. Cana din mormîntul nr. 13 este de culoare neagră-cenușie cu pete deschise mergînd uneori pînă la nuanțe gălbui. In exterior vasul este acoperit cu slip lustruit, foarte bine păstrat, iar pasta din care a fost lucrat este de bună calitate, omogenă, fără prea multe impurități, arderea însă nu este completă.

Dimensiuni: înălțimea 0,16 m, diametrul gurii 0,11 m, diametrul 0,158 m, diametrul fundului 0,082 m, grosimea pereților 0,006 m.

Din punct de vedere tipologic cele patru căni lucrate cu mîna descoperite în necropola de la Ciumești aparțin aceluiași tip și trei dintre ele chiar aceleași variante a cănii cu o toartă supraînălțată și corp globular.[27] Această formă ceramică derivă, sau mai bine zis, continuă uneori foarte puțin modificat, cănile de formă asemănătoare frecvente în așezările timpurii sau mijlocii hallstattiene din țara noastră și își au originea în epoca bronzului. Ele continuă în faza hallstattiană tîrzie și se întîlnesc în necropolele autohtone de incinerație daco-getice, din perioada scitică. De exemplu căni aparținînd tipului pe care-l discutăm au fost descoperite în mormintele de la Cluj[28], Oradea[29], sau în necropolele extracarpatice de la Bîrsești[30] și Ferigele[31]. Menționăm că pe o cană găsită la Ferigele se întîlnesc atît cele trei proeminențe cît și canelurile verticale. Același tip de cană se întîlnește și în mormîntul de la Cejko, din estul Slovaciei.[32] In necropolele de la Apahida și Sanislău fig. 19/2, 20/2, 28/2), sau în așezarea de la Morești,[33] întîlnim însă forma mult mai evoluată a cănii cu o toartă supraînălțată care anunță îndeaproape cana bine cunoscută în ceramica daco-getică din faza clasică.

Existența cănilor cu o toartă supraînălțată cu proeminențe și caneluri verticale, de pregnantă formă și factură hallstattiană, constituie încă un indiciu cronologic referitor la mormintele în care au fost descoperite. Ele par să fie anterioare necropolelor de la Apahida și Sanislău, sau a așezării de la Morești, unde apare tipul mult mai evoluat al cănii dacice cu o toartă.

Socotim demn de menționat faptul că din inventarele funerare ale mormintelor autohtone ciumeștene lipsesc cestile cu toartă supraînălțată, formă ceramică foarte frecventă, am putea spune de nelipsit, în necropolele perioadei scitice din interiorul, sau din afara arcului carpatic, din care va lua naștere ceașca dacică specifică și caracteristică. Această lipsă totală se datorește foarte probabil întîmplării, pentru că

---

[27] I. H. Crișan, *Ceramica daco-getică.*

[28] *Ibidem*, pl. VII, 2, 6.

[29] M. Rusu și colaboratorii, în *Materiale*, VIII, 1962, p. 163, fig. 7, 4; I. H. Crișan, *Ceramica daco-getică*, pl. VII, 3.

[30] S. Morintz, în *Dacia*, N. S. I, 1957, p. 122, fig. 2/6, *Materiale*, VI, 1959, p. 233, fig. 2/2.

[31] Al. Vulpe, în *Materiale*, V, 1959, p. 236, fig. 2/4.

[32] A. Benadik, *op. cit.*, fig. 1/4. Un mormînt de incinerație în care s-a găsit numai ceramică hallstattiană și de tip Latène a fost descoperit în Boemia, L. Jonsová, în *AR*, XII, 4, 1960.

[33] K. Horedt, *Mittellatènezeitliche Siedlungen aus Siebenbürgen*, în *Studien aus Alteuropa*, II, Köln, Graz, 1965, p. 59, fig. 5/7 și fig. 10/6, 8.

ceașca de acest tip o găsim, după cum vom arăta, în așezarea corespunzătoare necropolei. Ea este, de asemenea, prezentă în alte cimitire contemporane, total sau numai în parte, cu necropola de la Ciumești.

Pe baza celor arătate pînă acum putem conchide că în necropola de la Ciumești autohtonii daci foloseau ca recipiente funerare, în principal, cîteva forme ceramice proprii, ca vasul bitronconic cu proeminențe, strachina cu buza evazată și cana cu o toartă supraînălțată. La acestea trebuie să adăugăm vase de evidentă factură celtică, cum este cana lucrată cu roata găsită în interiorul urnei mormîntului nr. 5, sau vasele din mormintele 21, 25, 31 și 37. Mai trebuie apoi menționat faptul că s-au imitat și forme celtice în manieră proprie de caracter hallstattian, după cum o dovedește vasul-urnă a mormîntului nr. 5.

Analiza tipologică și comparativă a ceramicii autohtone ne furnizează, pe lîngă un criteriu de selectare din punct de vedere etnic și indicii asupra cronologiei mormintelor în care a fost descoperită. Astfel, vasul folosit ca urnă în mormîntul nr. 35, așa cum spuneam, păstrează toate caracteristicile esențiale și specifice pentru sec. VI—V î.e.n. Se deosebește destul de mult de celelalte exemplare cunoscute ale tipului în discuție găsite în necropolele celto-dacice din Transilvania, sau din afara ei. Admițînd o prelungire mult întîrziată a variantei vasului bitronconic căreia îi aparține exemplarul din mormîntul 35 data-rea acestuia nu poate fi coborîtă mai mult decît începutul sec. III î.e.n. Pa parcursul primei jumătăți a veacului III întîlnim deja vase bitronconice mult evoluate cum sînt de exemplu cele de la Dezmir și Blaj, înscrise deja din plin pe linia de evoluție a acestui tip spre forma finalizată în vasul piriform din faza clasică a ceramicii daco-getice. Aceeași datare timpurie ne este indicată și de cănile cu o toartă, prevăzute cu caneluri și proeminențe, de formă și factură pregnant hallstattiană, care se întîlnesc mult evoluate în necropolele de la Apahida și Sanislău, sau în așezarea de la Morești.

Din păcate pentru datarea mormintelor autohtone din necropola ciumeșteană, în afară de criteriile tipologice și comparative ale ceramicii nu avem alte dovezi. De aceea în privința încadrării cronologice a mormintelor dacice care au în inventarul lor numai ceramică autohtonă lucrată cu mîna nu putem avea siguranță deplină. Totuși bazîndu-ne pe criteriile expuse putem susține că mormintele 35 și 22 b se datează la începutul sec. III î.e.n., iar mormîntul nr. 5 a cărui urnă imită o formă celtică ar putea fi ceva mai tîrziu. Aceeași datare, sec. IV—III î.e.n. a fost propusă și pentru mormintele similare descoperite în cîmpia Tisei.

II

CERAMICA DACICĂ DESCOPERITĂ IN AȘEZARE

Încă în prima campanie de săpături efectuată în anul 1962 la Ciumești a fost identificată așezarea corespunzătoare necropolei. Ea este situată la aproximativ 600 m în direcția VSV de cimitir, la locul numit „Tökös", în apropierea crescătoriei de păsări a C.A.P.

In total au fost dezvelite pînă acum un număr de opt locuințe,[34] fără ca așezarea să fi fost cercetată în întregime. Urmează ca în campaniile viitoare să se stabilească întinderea așezării și să se dezvelească noi locuințe a căror inventare ar putea modifica unele dintre concluziile noastre trase pe baza materialului pînă acum cunoscut.

Pe baza celor opt locuințe descoperite, putem spune că în așezarea de la Ciumești se foloseau bordeie săpate nu prea adînc în pămînt, de formă patrulateră, mai mult sau mai puțin exact, de dimensiuni relativ modeste (vezi fig. 8). In toate cele opt bordeie s-a găsit o cantitate,

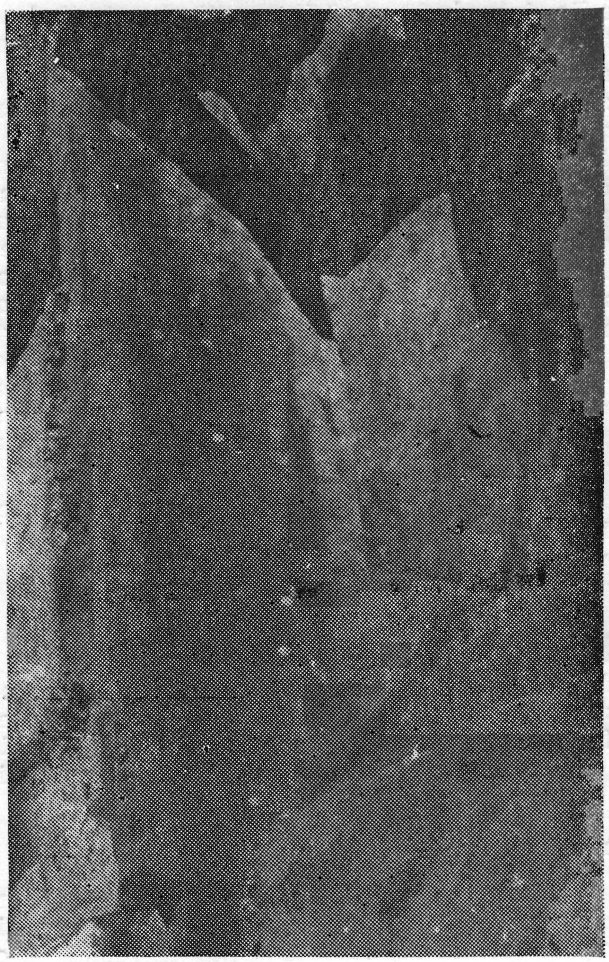

Fig. 8. — Profilul bordeiului nr. 2 dezvelit în campania 1964.

[34] Trei în campania 1962, săpături M Rusu, trei în campania 1964, săpături conduse de Vlad Zirra și două în campania 1965 săpături conduse de noi.

mai mare sau mai mică, de ceramică autohtonă lucrată cu mîna sau la roată, alături de o abundentă ceramică celtică și diferite piese de metal ca fibule, foarfeci, cuie, etc. Proporția ceramicii autohtone față de cea celtică este diferită de la bordei la bordei, atingînd valori cuprinse între 10—20 la sută și 40—50 la sută, sau chiar mai mult. Trebuie menționat că ceramica autohtonă nu lipsește din nici un bordei cunoscut pînă acum.

In cadrul de față pe noi ne interesează și ne vom ocupa numai de ceramica autohtonă și numai incidental vom face referiri la alte materiale descoperite în cadrul așezării, numai atunci cînd acestea contribuie la lămurirea unora dintre problemele pe care le vom discuta.

De la început trebuie să spunem că în totalitatea ei ceramica descoperită în cele opt locuințe este păstrată fragmentar, fără să poată fi refăcut în întregime, nici măcar un singur vas. Pe baza fragmentelor păstrate am încercat totuși reconstituirea mai multor forme la care detaliile pot să nu fie exacte, dar forma ca atare, credem că este cea bună. Fiind vorba de reconstituiri, uneori făcute pe baza unor fragmente destul de mici, caracterul ipotetic al reconstituirilor se impune și el nu ne scapă. Am făcut totuși aceste reconstituiri, de ce n-am spune-o, îndrăznețe, pentru a face mai accesibilă înțelegerea tipologiei ceramicii care prin definiție este greoaie și complicată, comportînd întotdeauna discuții. Reconstituirile le-am făcut și cu gîndul că nespecialiștilor în problemă le sînt mai accesibile. Am lăsat întotdeauna să se vadă clar cît se păstrează din vas și cît aparține reconstituirii noastre, avînd astfel conștiința împăcată că nu înșelăm pe nimenea chiar dacă depășim limita reconstituirilor obișnuit folosite.

Ceramica dacică din așezarea de la Ciumești, după tehnica în care a fost lucrată, poate fi împărțită în două mari categorii și anume:

I. Ceramică lucrată cu mîna și
II. Ceramică lucrată cu roată.

I. Ceramica lucrată cu mîna

La rîndul ei ceramica lucrată cu mîna se poate grupa în: A. ceramică rudimentară, neglijent modelată din pastă cu multe impurități și B. ceramică fină, mult mai îngrijit făcută din pastă mai omogenă și acoperită de obicei în exterior cu slip lustruit. Uneori slipul este așa de puternic lustruit încît are luciri metalice.

A. Ceramică rudimentară.

Ceramica rudimentară cantitativ este cea mai numeroasă, am putea spune în covîrșitoare majoritate, reprezentînd aproximativ 60—70 la sută din totalul ceramicii lucrată cu mîna găsită în cele opt bordeie.

Ca amănunte tehnice de lucrarea ceramicii menționăm că se folosea ca degresant nisip cu granule mai mari sau mai mici și cioburi pisate, iar arderea în general este neomogenă dînd culori diferite în

secțiune de la cenușiu închis pînă la negru sau de la galben la roșiatic. Ca ornamente la această grupă se folosesc, în principal, cele în relief reprezentate de butoni sau proeminențe de diferite forme (fig. 9—11 și fig. 13), apoi brîul în relief cu alveole, sau în sfîrșit șiruri de alveole adîncite ori crestături. De cele mai multe ori brîiele în relief cu alveole sau șirurile de alveole și crestături unesc între ele proeminențe de diferite forme și dimensiuni. Mai trebuie menționat apoi un ornament alcătuit din striuri paralele neregulate cunoscut sub numele de „ornament făcut cu mătura" care apare pe cîteva fragmente ceramice lucrate cu mîna, fără să știm cărei forme de vas anume aparțin. Ornamentul este bine cunocut la ceramica rudimentară din faza clasică a ceramicii daco-getice.

In ce privește repertoriul formelor care aparțin acestei grupe de ceramică, dedus din fragmentele păstrate, trebuie să spunem că el nu este prea bogat, reducîndu-se doar la trei forme principale și anume: vasul cu profil aproape drept, strachina și ceașca cu o toartă.

1. **Vase cu profil aproape drept.** (fig. 13).

Vasul cu profil aproape drept este forma cea mai frecventă a așezării de la Ciumești, cunoscut din numeroase exemplare găsite în fiecare locuință. Din punct de vedere al tehnicii de confecționare trebuie să remarcăm că majoritatea exemplarelor aparțin grupei A, dar se întîlnesc și exemplare îngrijit lucrate și acoperite cu slip lustruit deci, aparținînd grupei B. Vasul cu profil aproape drept este o formă bine cunoscută și larg răspîndită în toate așezările daco-getice aparținînd fazei I și II, atît în cele din interiorul, cît și în cele din afara arcului carpatic. El își are originile încă în epoca bronzului, se întîlnește apoi pe parcursul Hallstatt-ului timpuriu, mijlociu și final. Vasul cu profil aproape drept este prezent în necropolele perioadei scitice sau în așezările sec. V—IV î.e.n., ca de exemplu în marea cetate de pămînt de la Stînceşti, sau în așezarea de la Cluj-Mănăștur din Transilvania.[35]

In ce privește analogiile vasului cu profil aproape drept ele sînt foarte numeroase dar ne vom rezuma a cita doar cîteva dintre stațiunile daco-getice cele mai reprezentative, cum este de exemplu cea de la Poiana unde forma în discuție este bine cunoscută în nivelul II datat în sec. IV—III î.e.n.[36] Vasul cu profil aproape drept se întîlnește apoi în nivelul de sec. IV—III î.e.n. al așezării de la Zimnicea,[37] sau în

[35] I. H. Crișan, *Ceramica daco-getică.*

[36] R. și E. Vulpe, *op. cit.*, p. 285, fig. 30. Pentru datarea nivelelor de la Poiana vezi R. Vulpe și colaboratorii în *SCIV*, II, 1951, p. 175—216 și R. Vulpe, în *Dacia*, N. S., I, 1957, p. 156 și urm.; *Idem*, în *Istoria României*, I ,1960, p. 230.

[37] Pentru săpăturile de la Zimnicea, în cea mai mare parte a lor inedite vezi C. Bolliac, în *Trompeta Carpaților*, XII, 1137, 20 iunie 1874, și I. Nestor, în *Studii*, I, 1949, p. 117—125; *SCIV*, I, 1950, p. 94. Referitor la încadrarea cronologică a vaselor provenite din săpăturile lui Bolliac și păstrate în Muzeul Național de Antichități, precum și asupra stratigrafiei de la Zimnicea am primit informații de la prof. I. Nestor și D. D. Alexandrescu, cărora le mulțumim și pe această cale.

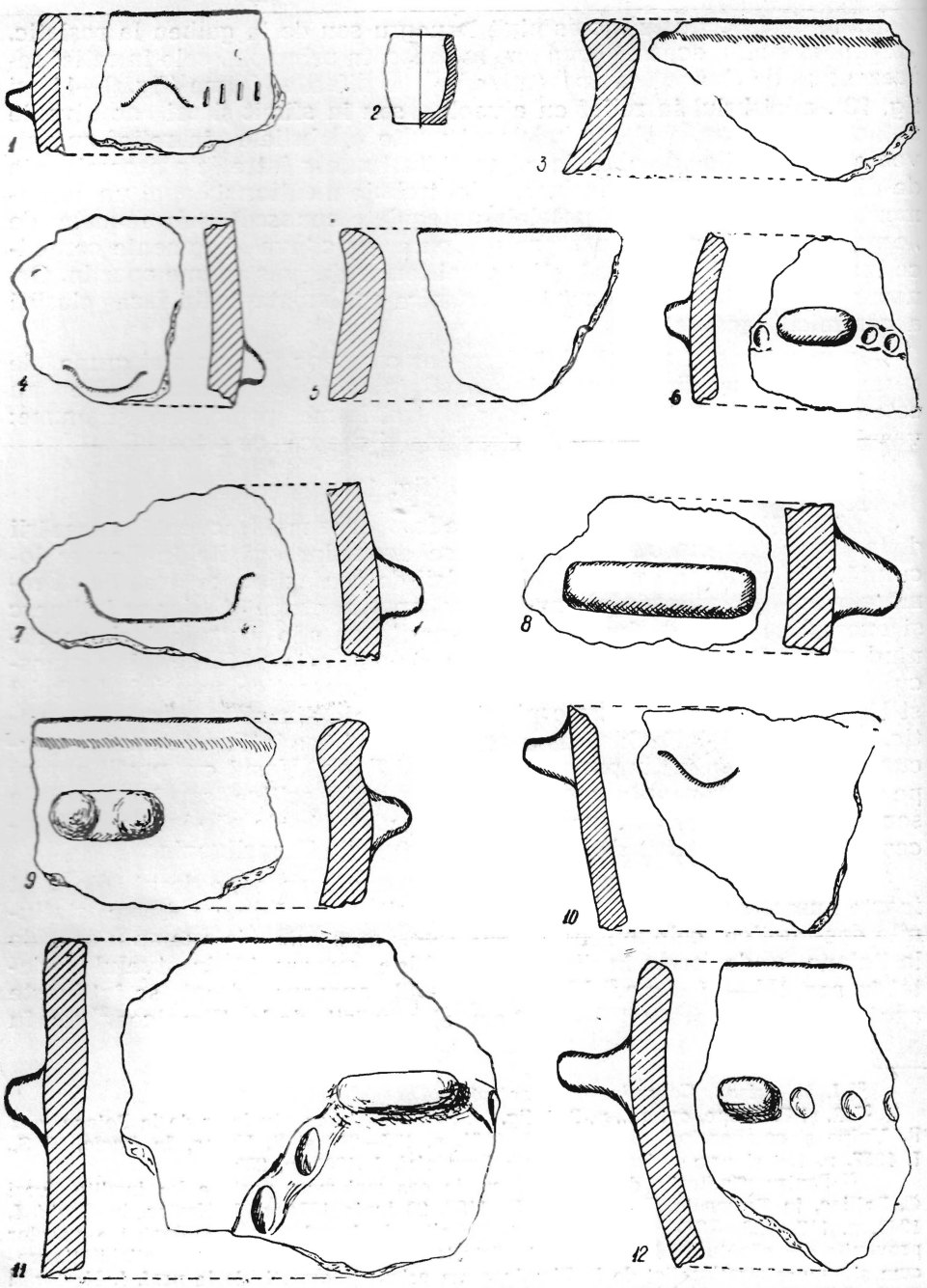

Fig. 9. — Fragmente ceramice din grupa A și B lucrate cu mîna descoperite în așezare.

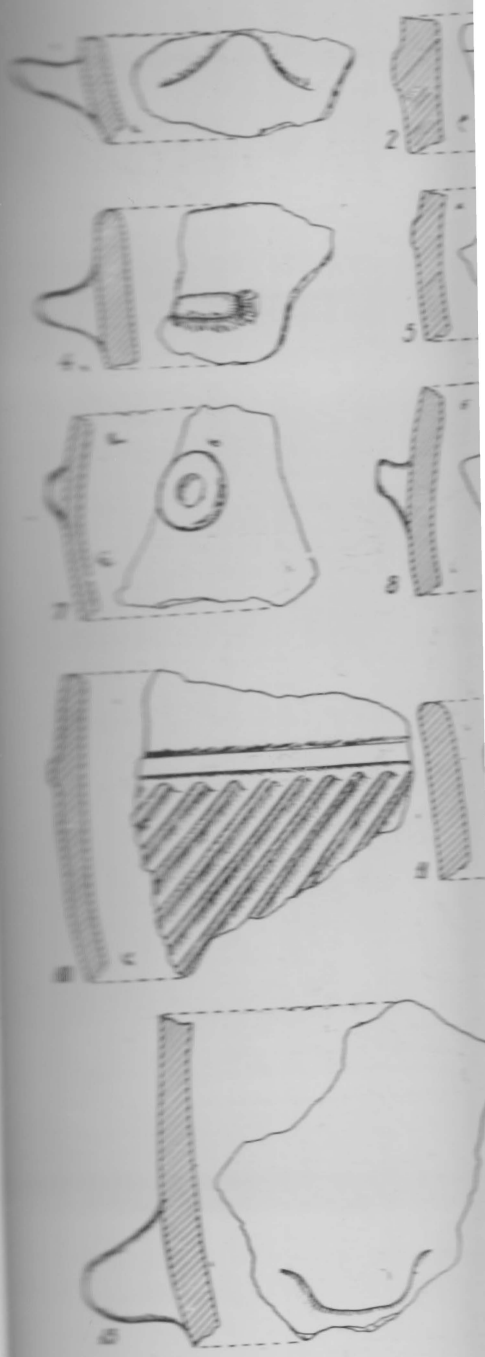

Fig. 10. — Fragmente

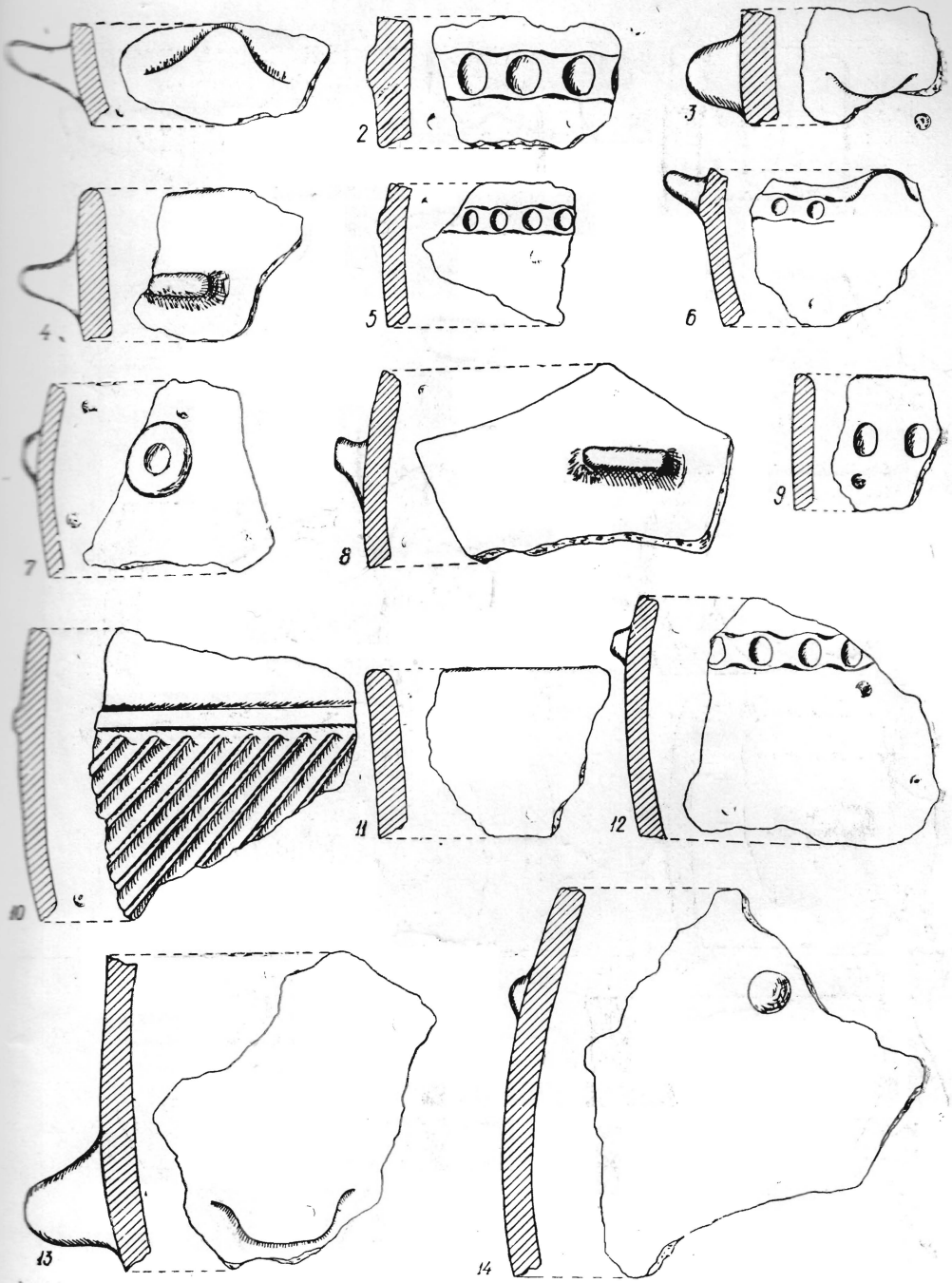

Fig. 10. — Fragmente ceramice din grupa A și B.

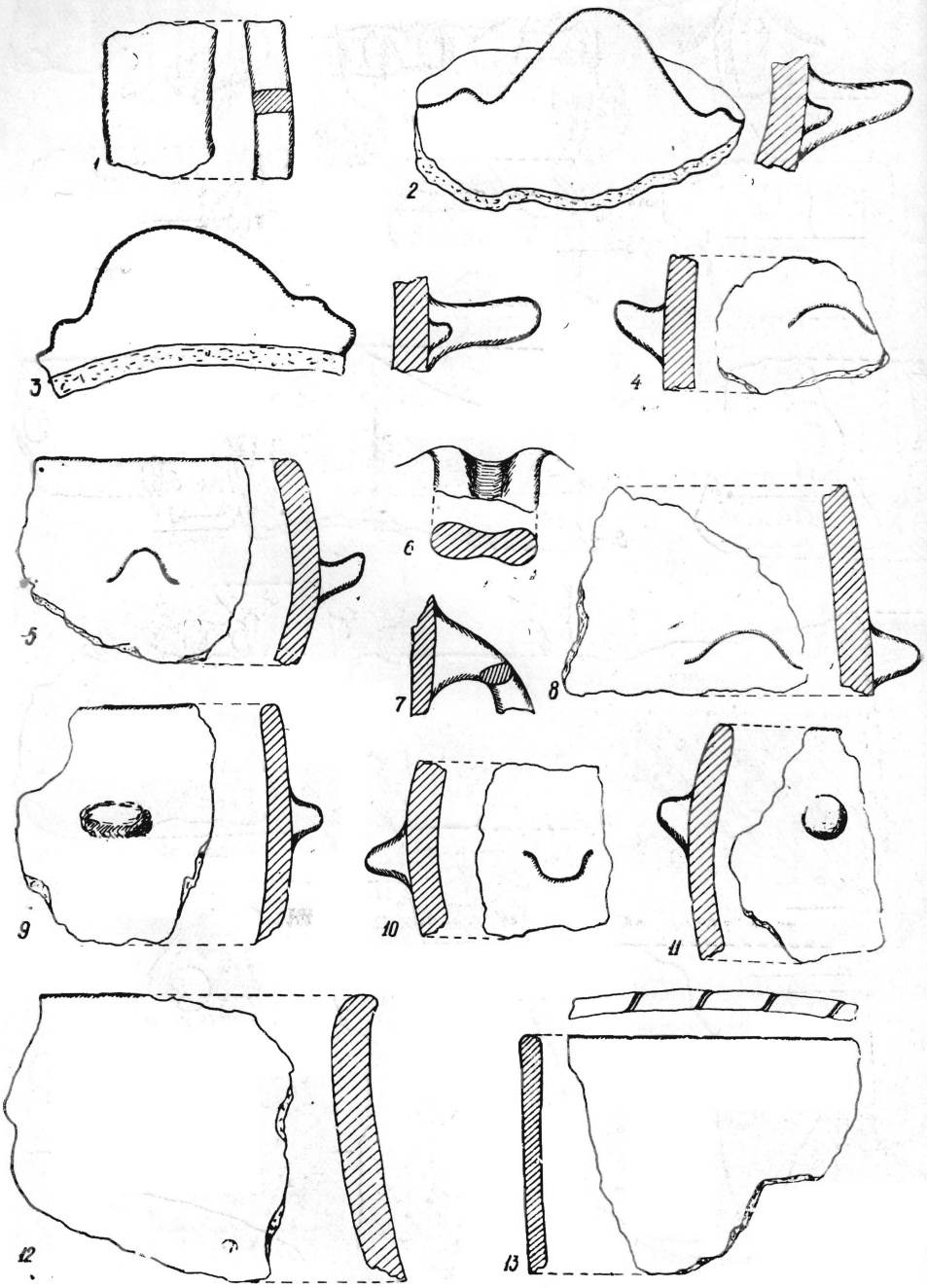

Fig. 11. — Fragmente ceramice.

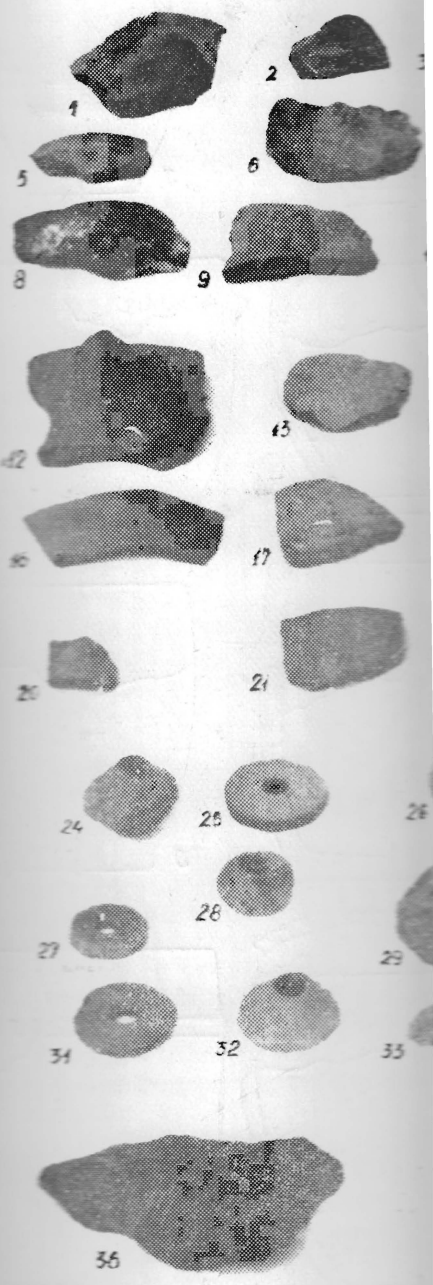

Fig. 12. — Fragmente ceramice

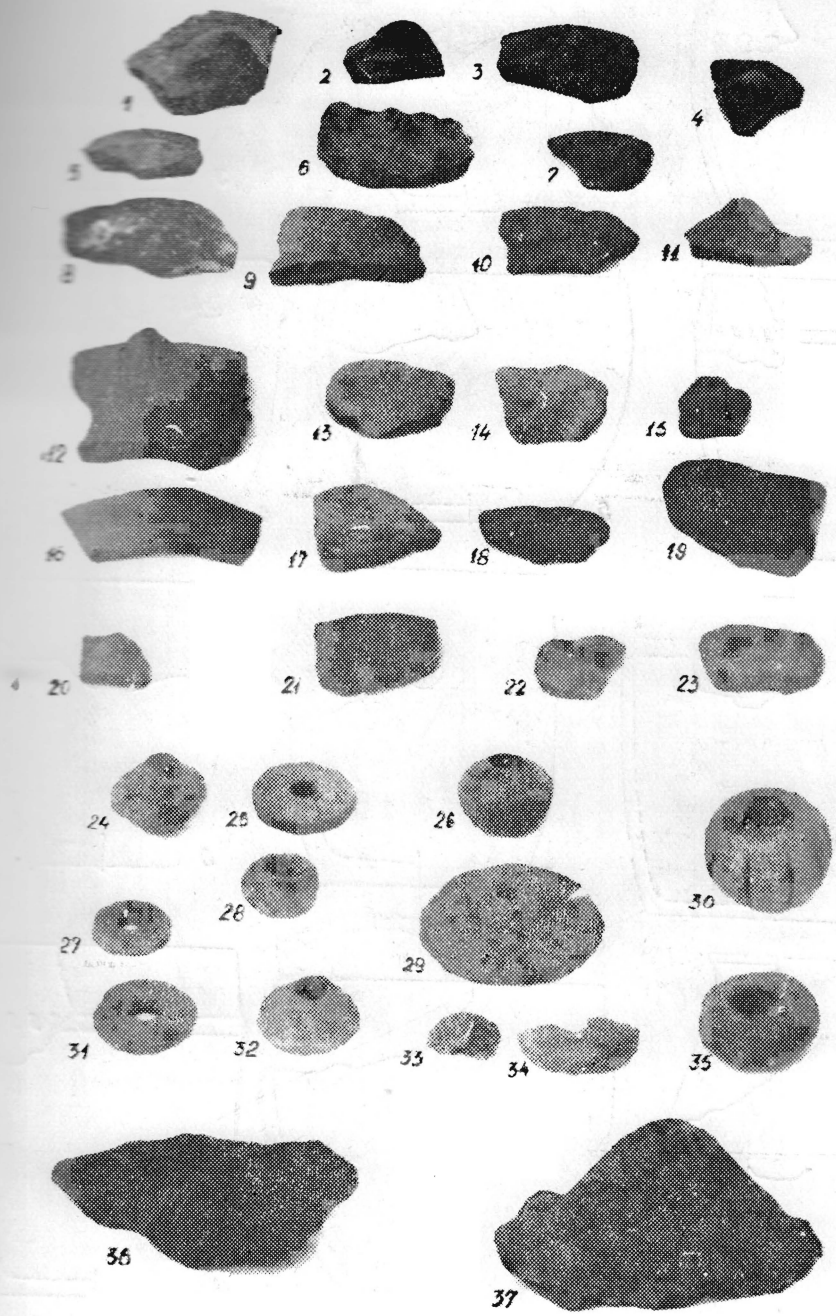

Fig. 12. — Fragmente ceramice și obiecte de lut ars din așezare.

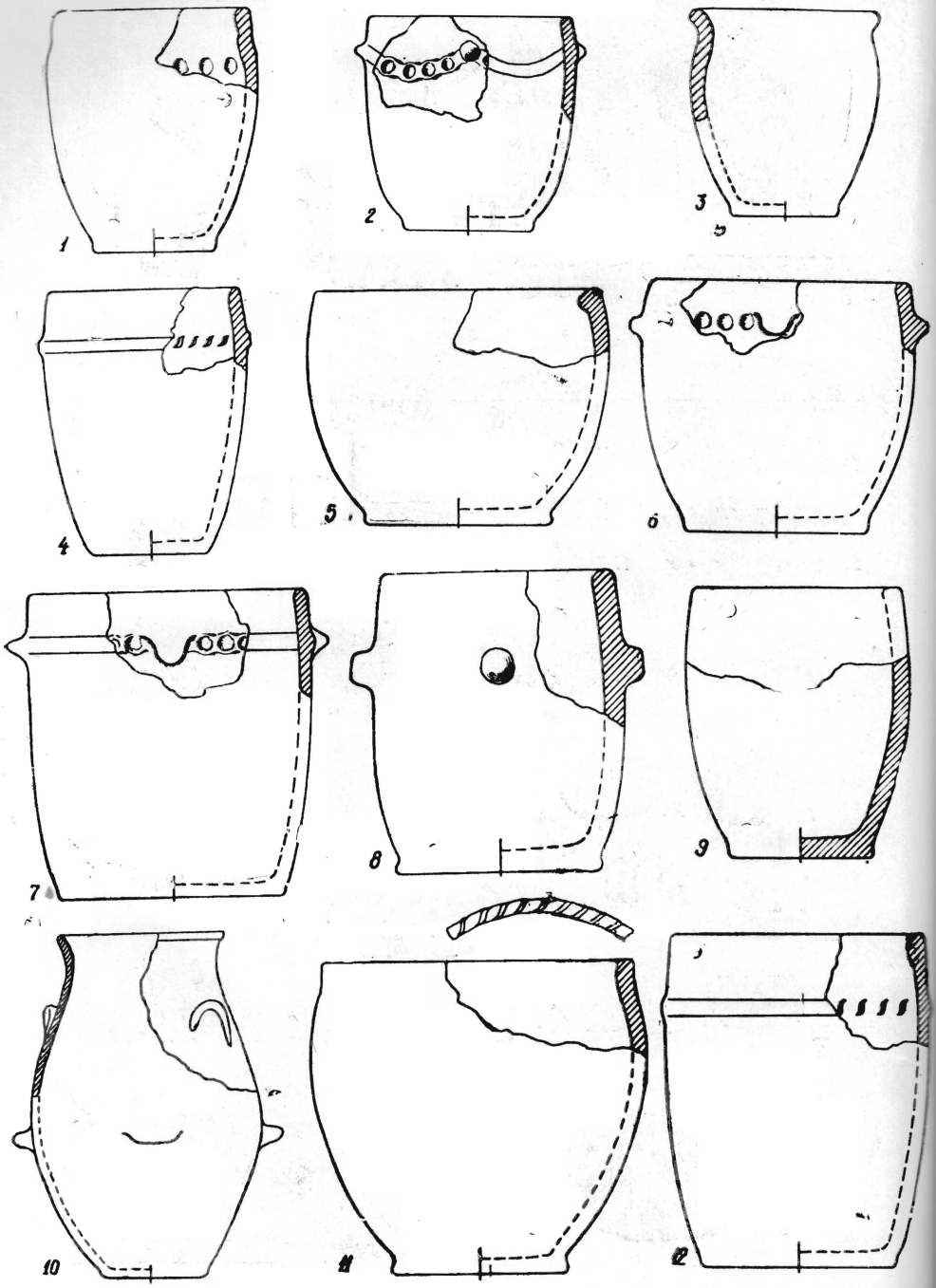

Fig. 13. — Vase cu profil aproape drept reconstituite ce baza fragmentelor descoperite în așezare.

stratul cel mai vechi al așezării daco-getice de la Piscul Crăsani.[38]

Vasul cu profil aproape drept este frecvent întîlnit în așezările Latène mijlocii din Transilvania, ca de exemeplu în cea de la Moreşti[39], sau în cea de la Cicir, com. Mîndruloc, r. Arad, reg. Banat, recent descoperită,[40] sau în necropola de incinerație de la Ghenci.[41]

Pentru forma pe care o discutăm, în afară de profilul aproape drept, mai este caracteristic gura largă, cu muchea buzei obișnuit rotunjită sau tăiată drept și apoi faptul că ornamentele, constînd din proeminențe sau butoni de diferite forme, brîuri în relief, sau șiruri de alveole ori crestături, se găsesc plasate la mică distanță sub buză.

Mai trebuie să menționăm că pe unele fragmente apare deja butonul rotund în relief, cu sau fără alveolă, pe deplin format, care va constitui unul dintre ornamentele tipice si specifice ale ceramicii daco-getice din faza clasică (vezi fig. 10/7, 14, fig. 13/8).

Din vasul cu profil aproape drept, prin strîmtarea gurii, arcuirea pereților, evazarea buzei și micșorarea fundului, va lua naștere bine cunoscuta formă întîlnită sub numele de vas în formă de borcan din faza clasică a ceramicii daco-getice. In așezarea de la Ciumești, alături de numeroase fragmente provenind de la vase cu profil aproape drept sau rotunjit, cu caracteristica gura largă și buză neprofilată, întîlnim și un fragment care provine de la un vas descoperit în bordeiul 1, campania 1964, de culoare roșiatic, care are deja gura mai strînsă, buza profilată ușor evazată spre exterior și, în sfîrșit, pereții arcuiți (fig. 13/3). Acest vas ne dovedește că procesul de transformare a formei tipic hallstattiene, în forma bine cunoscută din faza clasică este în curs. Că procesul este la început ne-o dovedesc numeroasele fragmente aparținînd încă formelor caracteristic hallstattiene, pe cîtă vreme forma evoluată constituie încă o raritate.

In privința dimensiunilor tipului de vas cu profil aproape drept putem spune că cele mai numeroase sînt exemplarele mijlocii, dar se cunosc și fragmente aparținînd unor vase de dimensiuni mari și mici. Deci, în așezarea ciumeșteană au fost descoperite numeroase fragmente aparținînd vasului cu profil aproape drept, lucrate cu mîna din pastă poroasă, sau de bună calitate și acoperite cu slip lustruit. Alături de formele tipic hallstattiene întîlnim și exemplare care au gura strînsă, buza profilată și pereții arcuiți, forme specifice pentru faza clasică. Acestea dovedesc transformarea vechii forme ceramice hallstattiene în cea bine cunoscută din sec. I î.e.n. — I e.n.

---

[38] I. Andrieșescu, *Piscul Crăsani*, p. 31 și urm. In legătură cu stațiunea de la Piscul Crăsani precizările cronologice le face V. Pârvan, *Getica*, p. 178—182, care pe baza amforelor thasiene, a celor din Cnidos și a ceramicii attice, datează începutul așezării ipotetic în sec. IV î.e.n. și cu siguranță la începutul sec. III. î.e.n.

[39] K. Horedt, *op.cit.*, fig. 4, 6.

[40] Săpături conduse de noi în toamna anului 1965.

[41] I. H. Crișan, în *AMN*, I, 1964, fig. 7/2, 4, 7.

2. **Străchini.**

O altă formă foarte frecventă în bordeiele de la Ciumești este strachina, lucrată cu mîna, în cele mai multe cazuri din pastă bună și acoperită în exterior cu slip lustruit, ajungînd chiar la luciu de aspect metalic. Nu lipsesc însă, nici străchinile lucrate din pastă poroasă. Dat fiind faptul că marea majoritate a fragmentelor provin de la exemplare îngrijit lucrate, cu străchinile ne vom ocupa în cadrul grupei următoare căreia la aparțin.

3. **Cești cu o toartă supraînălțată.**

Remarcam atunci cînd am vorbit despre ceramica autohtonă descoperită în necropolă, lipsa totală a cestilor. In cele opt bordeie cunoscute pînă acum nu se poate vorbi de o absență totală a acestei forme, pentru că un exemplar s-a găsit în bordeiul B din campania 1962. Este vorba doar de o singură piesă, fără să existe alte fragmente ce ar putea fi atribuite acestei forme.

Ceașca descoperită în bordeiul B, 1962 (fig. 14) se păstrează fragmentar, în sensul că îi lipsește toarta ale cărei urme de inserție sînt perfect vizibile. Acestea arată că ea a fost destul de masivă și ușor supraînălțată, pornind chiar din buza vasului și terminîndu-se puțin deasupra fundului. Ceașca a fost lucrată din pastă cu multe impurități și rău arsă. Ea este de culoare cenușiu-neagră cu pete deschise ajungînd pînă la brun-gălbui. Muchea buzei este rotunjită, iar pereții ușor oblici. Gura cestii este foarte largă și fundul nu are nici o profilare.

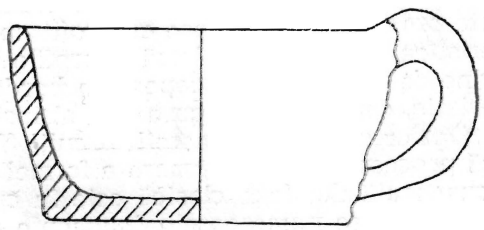

Fig. 14. — Ceașcă cu o toartă din bordeiul B (1962), lucrată cu mîna.

Dimensiuni: înălțimea 0,051 m, diametrul gurii 0,10 m, diametrul fundului 0,075 m, grosimea pereților 0,007 m.

Ceașca din bordeiul B a așezării de la Ciumești își are originea în ceașca hallstattiană cu o toartă supraînălțată, formă bine cunoscută în necropolele perioadei scitice. Ea reprezintă ultima verigă în lanțul evolutiv al acestei forme care va da naștere bine cunoscutei cești dacice, formă tipică și specifică pentru daco-geți.[42] In evoluția acestei forme ce-

[42] *Idem, Ceașca dacică, Contribuție la cunoașterea culturii materiale și a istoriei dacilor*, în *SCȘ Cluj*, VI, 3—4, 1955, p. 127—157.

ramice lipsea pînă acum ultima formă premergătoare, relativ bine datată, care anunță îndeaproape ceașca dacică din faza clasică, fără să fie totuși o ceașcă dacică pe deplin constituită.

B. **Ceramica fină.**

In această grupă am încadrat ceramica îngrijit lucrată cu mîna, din pastă cu puține impurități, în general mai omogen arsă decît cea aparținînd grupei precedente și acoperită în exterior cu slip lustruit uneori cu luciu metalic. Ca degresant se folosește obișnuit un nisip fin granulat, iar cioburile pisate se întîlnesc rar. Repertoriul formelor dedus din fragmentele păstrate este și de data aceasta destul de sărăcăcios reducîndu-se doar la: vasul bitronconic cu proeminențe, strachina, cana cu o toartă și vasul cu profil aproape drept.

Culoarea ceramicii aparținînd acestei grupe este neagră, brun-gălbuie sau roșiatică. In ornamentica folosită la această grupă ceramică menționăm, pe lîngă motivele comune cu grupa precedentă, existența canelurilor verticale, paralele, de bună factură hallstattiană care acoperă în cea mai mare parte suprafața vasului (fig. 10/10).

1. **Vase bitronconice cu proeminențe.**

Cu toate că nu ni s-a păstrat nici un vas întreg, prezența acestei forme ne este dovedită de numeroasele fragmente provenind de la vase mari prevăzute cu proeminențe conice aplatizate (de ex. fig. 10/8, 13), întru totul asemănătoare, atît ca tehnică de executare cît și ca culoare și formă, cu vasele bitronconice păstrate întregi în necropolă. Existența fragmentelor în discuție dovedesc, pe lîngă alte materiale, contemporaneitatea, sau mai bine zis legătura directă dintre necropola și așezarea de la Ciumești.

Din păcate, fiind vorba doar de fragmente destul de mici, nu putem reconstitui, ori cît am fi de cutezători, nici măcar ipotetic variantele vasului bitronconic cu proeminențe cărora le aparțin fragmentele. Există doar o singură excepție cînd datorită faptului că s-a păstrat o bucată mare din buză și din gîtul vasului am putut reconstitui o formă (fig. 13/10). Menționăm și de această dată că reconstituirea noastră este doar ipotetică și se prea poate ca dimensiunile propuse să nu fie exacte. Socotim însă, pe baza experienței cumulate că forma este cea bună. Fragmentul pe baza căruia am făcut reconstituirea s-a găsit în bordeiul B a campaniei 1962. Vasul este de culoare gălbuie și a fost ornamentat pe gît cu un decor în relief, de forma unei mari virgule. Diametrul gurii s-a putut stabili, el este 0,22 m.

Vase care au pe gît un ornament de felul celui de la Ciumești, lucrate în aceeași manieră și care au diametrul gurii aproximativ același se cunosc din necropola de la Dezmir (fig. 26), de la Dobroșeni și de la Zimnicea.[43] Pe baza acestora am putut reconstitui forma vasului din bor-

[43] *Idem, Ceramica daco-getică*, pl. XXVI, 4, și fig. 15,2.

deiul B de la Ciumești, deși nu ni se păstrează decît un fragment care fără analogiile citate n-ar fi fost suficient pentru reconstituirea formei.

2. **Străchini** (fig. 15).

Alături de vasele cu profil aproape drept, străchinile lucrate cu mîna sînt cele mai numeroase vase, prezente și ele în fiecare bordei descoperit pînă acum din așezarea ciumeșteană. Am spus mai înainte că în marea lor majoritate străchinile sînt lucrate îngrijit din pastă de bună calitate și sînt acoperite cu slip lustruit de culoare neagră, cenușiu închisă, brună sau roșiatică. Nu lipsesc însă nici exemplarele lucrate din pastă poroasă, dar cantitativ mai puține decît cele ale grupei B.

Pe baza numeroaselor fragmente păstrate am putut reconstitui toate tipurile și variantele de străchini lucrate cu mîna ale așezării de la Ciumești (fig. 15). In primul rînd se impune constatarea că din așezare lipsesc străchinile cu buza mult evazată spre exterior, prezente în necropolă și că predomină străchinile cu buza, mai mult sau mai puțin, curbată spre interior. Tipul de strachină cu buza curbată spre interior este bine cunoscut în perioada scitică, atît în Transilvania cît și în afara lanțului carpatic. Străchinile din perioada scitică continuă pe cele vechi hallstattiene. In ce privește dimensiunile străchinilor ele sînt foarte variate, de la exemplare mici care măsoară abia 10—20 cm. diametrul gurii, pînă la exemplare ce ating pînă la 38—40 cm. diametrul gurii.

Din punct de vedere tipologic străchinile din așezarea ciumeșteană pot fi grupate în patru variante, în care se integrează toate fragmentele cunoscute pînă acum.

Varianta 1

In această variantă am grupat străchinile cu buza foarte puțin curbată spre interior, sau chiar dreaptă, care au drept caracteristică principală un „umăr", mai mare sau mai mic (fig. 15/1, 9, 10). La unele exemplare se mai păstrează proeminențele conice aplatizate caracteristice pentru străchinile din necropolele perioadei scitice, (fig. 15/10). Proeminențele aplicate la baza „umărului" străchinii, în punctul ei de maximă dimensiune, sînt foarte rar întîlnite, predominante fiind străchinile fără nici un fel de ornament.

Varianta 2

Am grupat în această variantă străchinile care au muchea buzei puțin îngroșată, ușor răsfrîntă în exterior, sau uneori curbată în interior. Unele exemplare au pe fața internă, una sau două fațete (fig. 15/4, 6), în celelalte privințe fiind întru totul asemănătoare cu străchinile grupate în varianta precedentă.

Varianta 3.

In variata 3 am grupat străchinile cu profil rotunjit, de aspectul unor boluri, în general de dimensiuni relativ mici. Ele au muchea buzei ușor rotunjită (fig. 15/2—3, 5), uneori prezentînd o ușoară profilare a porțiunii superioare, în genul unui gît scurt.

Varianta 4.

Străchinile grupate în această variantă au muchea buzei uşor îngroşată şi rotunjită, iar profilul este de asemenea, rotunjit, de aspectul semisferei tăiate. Asemenea străchini, lucrate cu mîna, imită fără îndoială străchinile celtice mergînd uneori chiar pînă la redarea unor detalii. Aşa este de exemplu o linie adîncită situată sub buză, în exterior. In acest sens este elocvent un fragment de la o strachină descoperit în bordeiul nr. 1 din campania 1964. Fragmentul este de culoare negru-brună acoperit cu slip puternic lustruit, lucrat cu mîna, din pastă cu puţine impurităţi. Strachina căreia i-a aparţinut fragmentul în discuţie a avut diametrul gurii de 0,26 m (vezi fig. 15/7).

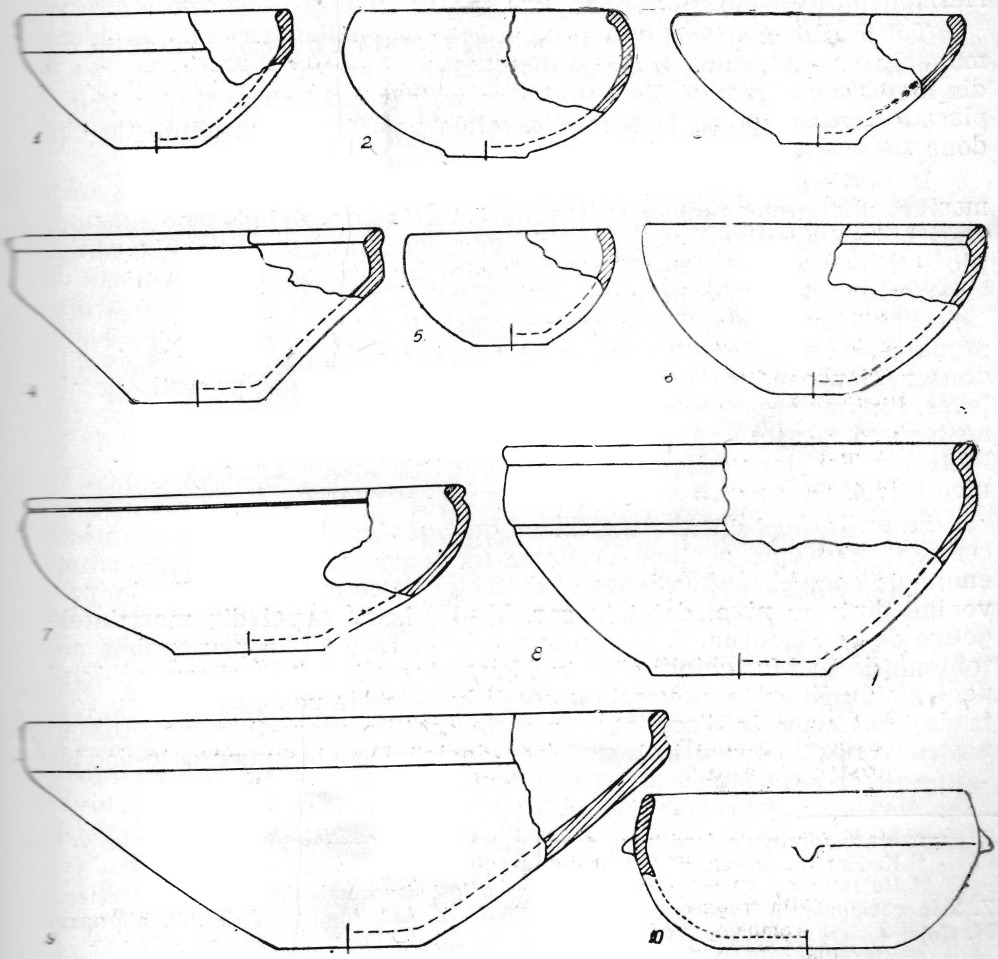

Fig. 15. — Străchini lucrate cu mîna reconstituite pe baza fragmentelor descoperite în aşezare.

Primele trei variante ale străchinilor sînt bine cunoscute în așezările daco-getice din interiorul, sau din afara arcului carpatic, aparținînd fazei I și II. Ne mulțumim aici a cita doar cîteva dintre așezările în care au fost descoperite asemenea străchini ca de exemplu cea de la Poiana, Piscul Crăsani, Zimnicea, Stîncești, Lunca Ciurii din afara arcului carpatic și pe cele de la Morești, Cicir sau Mediaș din Transilvania.

Demn de relevat ni se pare faptul că pe lîngă străchinile proprii tradiționale, se imită cu mîna, în tehnică de pregnantă factură hallstattiană, strachina de tip celtic. O analogie bună pentru asemenea imitații o constituie strachina folosită drept capac de urnă în mormîntul de la Hărman.[44]

Tot în cadrul străchinilor trebuie să discutăm o formă mai puțin comună care imită, după toate probabilitățile, vasul grecesc de tip **lebes** din metal sau ceramică. Este vorba de un căzănel cu torți torsionate plasate vertical, adică trase din peretele vasului, și mărginite de cîte două proeminențe conice.

In bordeiul 3 dezvelit în campania 1964 s-au descoperit două torți masive, orizontale, fără orificiu și fără torsionare, avînd aspectul unor mari butoni aplatizați, mărginiți de cîte două mici proeminențe conice (fig. 11/2—3 și fig. 12/36—37). Torțile sînt lucrate cu mîna din pastă de bună calitate și acoperite cu un slip puternic lustruit de culoare negru. Cele două torți provin de la același vas și imită, destul de stîngaci, după părerea noastră, torțile verticale torsionate, mărginite și ele de cîte două mici proeminențe conice caracteristice vaselor grecești de tip **lebes.** Pînă acum asemenea torți care imită pe ce e grecești se cunoșteau din așezarea de la Slimnic și eventual din așezarea de la Morești.[46] Torților verticale de la Morești le lipsesc proeminențele conice marginale specifice, de asemenea și torsionarea.

Pe teritoriul țării noastre vasele grecești lucrate cu roata din pastă cenușie, prevăzute cu torți verticale torsionate mărginite de mici proeminențe conice, imitînd **lebes**-ul de metal se cunosc de la Histria, provenind dintr-un nivel datat în sec. V—IV î.e.n.[46], apoi din mormintele getice de la Zimnicea, datate în sec. IV—III î.e.n.,[47] din necropolele autohtone de la Murighiol[48] și Satu Nou.[49] Am citat doar cîteva analogii pentru a putea arăta că vasele grecești lucrate din pastă cenușie cu roata de tipul acum în discuție, prezent în cetățile grecești de pe litoralul nostru se răspîndesc și în lumea geto-dacică. Dar, în lumea geto-dacilor

[44] *Idem*, *Morminte inedite*, p. 103, fig. 8/1.
[45] K. Horedt, *op. cit.*, pl. 5/1, 4, fig. 4/6-7.
[46] Un fragment dintr-un asemenea vas a fost descoperit de exemplu în sectorul Z. 2 în campania 1959 (păstrat în Mz. Național de Ant. inv. nr. V, 20210). Informații M. Coja.
[47] *Istoria României*, I, 1960, p. 222; fig. 51/2.
[48] E. Bujor, în *SCIV*, VII, 1956, p. 248, fig. 7.
[49] B. Mitrea și colaboratorii, (în *Materiale*, VII, 1961, p. 285, fig. 3/5.

nu se cunosc numai vasele gre
na după asemenea modele, mai
descoperite în marea așezare
în sec. IV—III î.e.n.[50] sau în a
vania imitațiile făcute cu mîn
noșteau încă înainte de venir
descoperite în așezarea de la
și după venirea celților. Torțil
site decît cele de la Ciumești

Așadar, în așezarea de la
mente de străchini, lucrate cu
riante ale acestora, unele sînt
tă străchinile celtice, sau vas
cele mai multe fragmente pro
imitațiile după model celtic sa

3. Vase cu profil aproape

Această formă ceramică a
aici ne rămîne doar să spune
lucrate îngrijit din pastă de bu

Inainte de a încheia consi
lucrată cu mîna din așezarea
că în locuințele dezvelite pînă
de lut ars, lucrate cu mîna. C
(fig. 16/1, fig. 12/24, 26, 28
16/2, fig. 12/32). Unele sînt or
12/30), Asemenea fusaiole au
zarea de la Morești.[53]

Mai menționăm o placă ro
diametrul de 8 cm. și 1 cm. g
tem analogii și a cărei utiliza

II. Ceramică a

Atît în necropola cît și în
mare cantitate de ceramică ce
dee tehnice bine cunoscute în
teva bordeie ale așezării s-au
ta, dar substanțial deosebite
autohtonilor daci ce și-au însu
de la celți. Iată descrierea fra

[50] R.-E. Vulpe, *op. cit.*, p. 285,
[51] I. Andrieșescu, *op. cit.*, fig.
[52] In descoperirile făcute la
obiecte celtice ceea ce dovedește c
Transilvania și deci, mai devreme
descoperiri K. Horedt, *op. cit.*, p. 6
[53] K. Horedt, *op. cit.*, fig. 8.

nu se cunosc numai vasele grecești originale ci și imitații făcute cu mîna după asemenea modele, mai mult sau mai puțin izbutite. Așa sînt cele descoperite în marea așezare de la Poiana provenind din nivelul datat în sec. IV—III î.e.n.[50] sau în așezarea de la Piscul Crăsani.[51] In Transilvania imitațiile făcute cu mîna după vasul grecesc de tip **lebes** se cunoșteau încă înainte de venirea celților, după cum o dovedesc piesele descoperite în așezarea de la Slimnic.[52] Ele vor continua să fie lucrate și după venirea celților. Torțile de la Slimnic sînt imitații mult mai reușite decît cele de la Ciumești sau de la Morești.

Așadar, în așezarea de la Ciumești s-au descoperit numeroase fragmente de străchini, lucrate cu mîna, reprezentînd diferite tipuri și variante ale acestora, unele sînt forme autohtone străvechi, iar altele imită străchinile celtice, sau vase grecești. Trebuie să subliniem faptul că cele mai multe fragmente provin de la străchini de tip autohton și că imitațiile după model celtic sau grecesc sînt rare.

3. **Vase cu profil aproape drept.**

Această formă ceramică am discutat-o în cadrul grupei precedente, aici ne rămîne doar să spunem că există vase cu profil aproape drept, lucrate îngrijit din pastă de bună calitate și acoperite cu slip lustruit.

Inainte de a încheia considerațiile privitoare la ceramica autohtonă lucrată cu mîna din așezarea ciumeșteană socotim necesar să amintim că în locuințele dezvelite pînă acum s-au găsit destul de multe fusaiole de lut ars, lucrate cu mîna. Cele mai multe sînt de formă bitronconică (fig. 16/1, fig. 12/24, 26, 28, 30 și 35, iar altele tronconice (fig. 16/2, fig. 12/32). Unele sînt ornamentate cu linii incizate paralele (fig. 12/30), Asemenea fusaiole au fost descoperite în număr mare și în așezarea de la Morești.[53]

Mai menționăm o placă rotundă, tot de lut ars, lucrată cu mîna, cu diametrul de 8 cm. și 1 cm. grosime, perforată, pentru care nu cunoaștem analogii și a cărei utilizare momentan ne scapă.

II. Ceramică autohtonă lucrată cu roata.

Atît în necropola cît și în așezarea de la Ciumești s-a descoperit o mare cantitate de ceramică celtică lucrată cu roata, de forme și procedee tehnice bine cunoscute în lumea celtică. Pe lîngă această însă, în cîteva bordeie ale așezării s-au găsit fragmente ceramice lucrate cu roata, dar substanțial deosebite de ceramica celtică, care pot fi atribuite autohtonilor daci ce și-au însușit tehnica nouă superioară, în acest caz, de la celți. Iată descrierea fragmentelor.

---

[50] R.-E. Vulpe, *op. cit.*, p. 285, fig. 31/5.

[51] I. Andrieșescu, *op. cit.*, fig. 77.

[52] In descoperirile făcute la Slimnic lipsește cu desăvîrșire ceramica sau alte obiecte celtice ceea ce dovedește că așezarea se datează anterior venirii celților în Transilvania și deci, mai devreme decît Latène-ul mijlociu cum greșit încadrase aceste descoperiri K. Horedt, *op. cit.*, p. 60.

[53] K. Horedt, *op. cit.*, fig. 8.

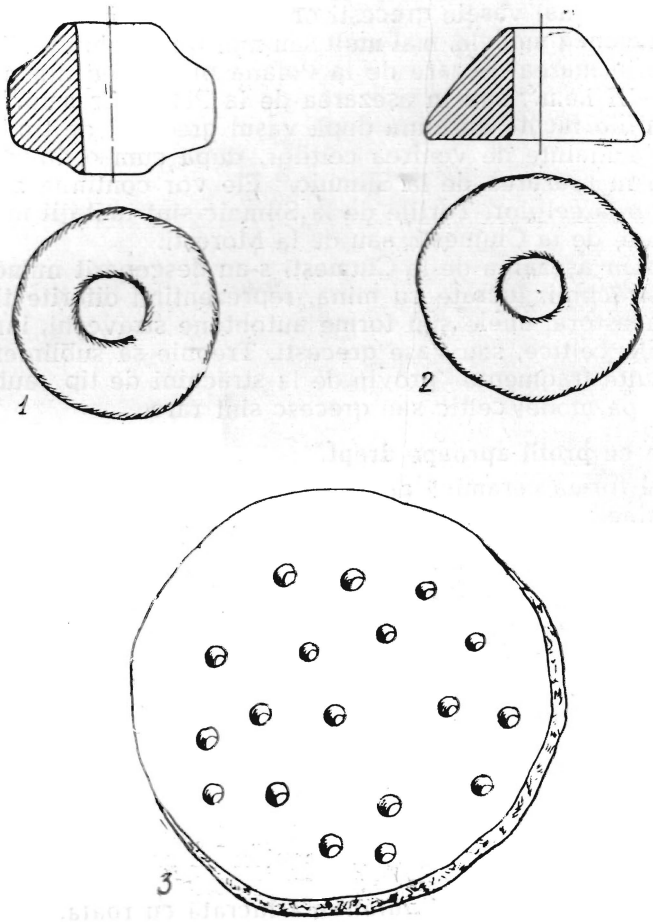

Fig. 16. — Obiecte de lut ars descoperite în așezare.

1. Fragment (fig. 17/3) descoperit în bordeiul 1 din campania 1964. El aparține unui vas cu profil aproape drept și cu gura largă. Diametrul gurii s-a putut stabili cu certitudine și măsoară 0,19 m. Ciobul este de culoare cenușie deschisă, a fost lucrată cu roata, ale cărei urme sînt perfect vizibile mai cu seamă în interior. Pasta este cu multe impurități, iar arderea neomogenă. Ca degresant, pe lîngă nisip, s-au folosit și cioburi pisate. Fragmentul este ornamentat cu un șir de alveole adîncite unite între ele cu o bandă de linii paralele incizate realizată cu un instrument dințat.

2. Fragment (fig. 17/1) descoperit tot în campania 1964, însă în bordeiul nr. 2. El provine dintr-un vas de dimensiuni mari, este de culoare

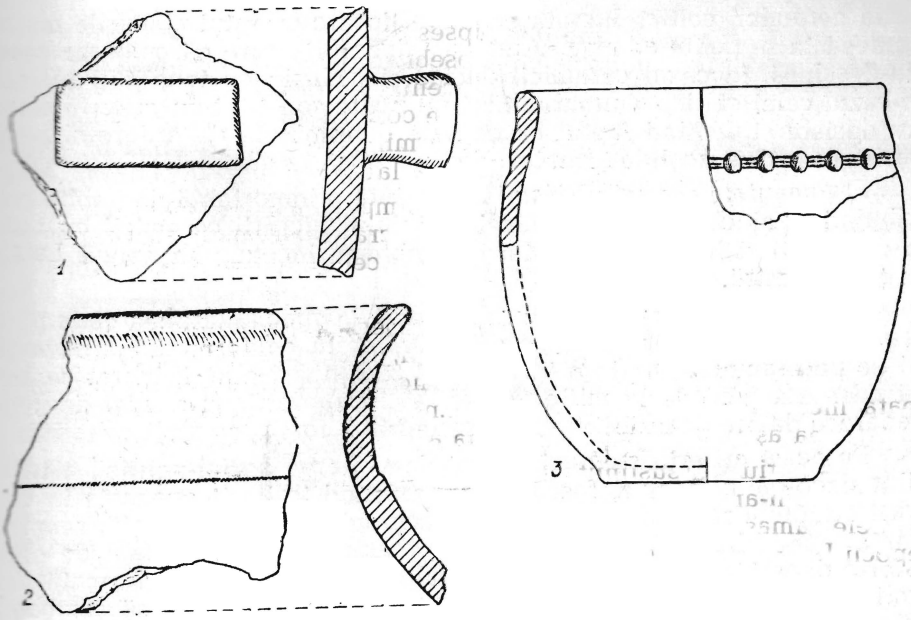

Fig. 17. — Fragmente ceramice dacice lucrate la roată din așezare.

cenușiu-deschisă și a fost lucrat cu roata din pastă cu multe impurități. Ciobul este ornamentat cu un buton masiv în relief, de formă patrulateră.

3. Fragment (fig. 17/2) de la gura unui vas de dimensiuni mijlocii, de culoare cenușiu deschisă, lucrat din pastă, de data aceasta cu mai puține impurități și mai bine ars. Fragmentul a fost descoperti în bordeiul nr. 5 din campania 1965.

Mai trebuie să menționăm un fragment provenind de la o strachină descoperit tot în campania 1965, în bordeiul nr. 5 (fig. 15/8). Fragmentul este de culoare cenușiu-deschisă, lucrat din pastă impură foarte probabil, cu roata. Incadrarea acestui fragment în categoria ceramicii autohtone lucrată cu roata am făcut-o cu o anumită rezervă pentru că urmele roții olarului nu sînt destul de clar vizibile, deși toate celelalte elemente ca, culoare, pastă, pledează pentru această încadrare. Forma străchinii este cea celtică, însă am arătat că se imită asemenea forme și în tehnică tradițională hallsattiană cu mîna.

Că fragmentele ceramice mai sus descrise aparțin geto-dacilor, în sensul că ei au fost cei care le-au lucrat, vine să ne-o dovedească, pe lîngă formele ceramice autohtone cărora le aparțin și observații, să zicem, de ordin tehnic. Pasta, lutul din care au fost lucrate fragmentele la roată este identică cu cea a vaselor dacice făcute cu mîna. Ca degresant s-au folosit, pe lîngă nisip cu granule mari și cioburi pisate. Or, în

pasta ceramicii celtice lucrată cu roata lipsesc cu totul cioburile pisate. La aceasta se poate adăuga și arderea deosebită care dă culoarea cenușiu-deschisă, în cazul ceramicii dacice și cenușiu cu tonalități închise, în cazul celei celtice. Culoarea însă nu poate constitui un criteriu selectiv decisiv știut fiind faptul că ea este determinată de ardere și poate varia, în cadrul aceluiași cuptor, de la o șarjă la alta.

Fragmentele ceramice descrise prezintă o importanță deosebită contribuind la elucidarea problemei începutului lucrării ceramicii cu roata la daco-geți și legat de aceasta, la problema începutului epocii Latène în țara noastră.

In ultima vreme în literatura noastră de specialitate s-a emis părerea, susținută în primul rînd de către D. Berciu, conform căreia daco-geții de pe o anumită parte a teritoriului țării noastre ar fi lucrat ceramică cu roata încă de la mijlocul sec. V, î.e.n., dacă nu și mai devreme deoarece datarea așezării de la Alexandria a fost prea mult coborîtă.

Pe acest criteriu s-a susținut că dezvoltarea social-politică a triburilor daco-getice n-ar fi fost unitară, existînd teritorii avansate în contrast cu altele rămase în urmă.[54] Producerea ceramicii la roată, semn sigur al epocii Latène, la o dată așa de timpurie are implicații de ordin istoric deosebit de importante și prezintă într-o lumină deformată dezvoltarea societății daco-getice. Nu este cazul și locul aici să combatem în amănunte teoria lui D. Berciu, sau a altor autori care au adoptat teza începutul timpuriu a Latène-ului pe teritoriul țării noastre.[55] Ne mulțumim doar să spunem că recent acad. Em. Condurachi a arătat — pe bună dreptate — netemeinicia acestei teze și că de lucrarea la roată a ceramicii de către autohtoni daco-geți nu poate fi vorba decît din jurul anului 300 î.e.n., cînd se trece cu adevărat la epoca Latène.[56] La argumentele temeinice ale acad. Em. Candurachi mai putem adăuga constatarea că înainte de anul 300 î.e.n. în nici o descoperire făcută pe teritoriul țării noastre nu găsim forme autohtone, tradiționale, lucrate cu roata, ci numai forme grecești. Este cu totul neverosimil ca daco-geții să se încăpățîneze mai bine de un secol în a-și lucra formele ceramice proprii și specifice cu mîna, în manieră hallstattiană, și să lucreze numai pe cele străine în noua tehnică superioară. Că lucrurile nu stau așa o dovedesc printre altele și fragmentele lucrate cu roata din așezarea de la Ciumești. Iată că încă de la primele încercări de adoptare a noii tehnici, evident superioară, se transpun la roată forme proprii tradiționale, cum este vasul cu profil aproape drept sau cel cu butoni patrulateri masivi. Că la Ciumești este vorba doar de începutul adoptării noii tehnici o dovedește, pe lîngă cantitatea mică de ceramică lucrată cu roata și faptul

[54] D. Berciu, *Sînt geții traci nord-dunăreni? Un aspect arheologic al problemei*, în SCIV, XI, 1960, 2, p. 261 și urm.; *idem, Die Stellung der Geten im Lichte der Archäologie*, în *Dacia*, N. S., V, 1961, p. 163—185.

[55] Argumentele amănunțite le-am expus în *Ceramica daco-getică*.

[56] E. Condurachi, *Problema apariției ceramicii Latène în regiunea Dunării de jos*, în *SCIV*, 16, 1, 1965, p. 43—50.

că se mai păstrează încă vechiul
folosindu-se ca degresant ciobur
ceramica daco-getică lucrată cu

Așadar, în așezarea de la Ciu
sării de către dacii din Transil
mata, învățată fără îndoială de la

Se pune acum problema dat
sîntem de părere că necropola și
tul în prima jumătate a sec. III î.
faptul că mormîntul luptătorului
300 î.e.n.[57] sau că unele piese de
terminația caudală nelegată de a
mici (Hohlbuckelringe sau Nussri
le, se datează în Latène B[58], ne
tină este încă de pregnantă factu
puri de vase sînt abia intrate pe
cunoscute din faza clasică. Evolu
mante poate fi astăzi urmărită pi
la sfîrșitul sec. II și începutul cel

Fibule de tip Dux cu partea
și în așezare, ca de exemplu, în

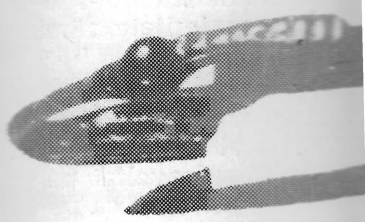

Fig. 18. — Fibulă de bronz

Asemenea fibule se datează în L
însă și fibule cu partea cauda
Această asociere ne sugerează
ne-ului C, ceea ce în cronologia
î.e.n.

[57] M. Rusu, *op. cit.*

[58] Cf. de exemplu W. Krämer,
96, 1962, p, 304—308.

[59] Menționăm că în bordeiul nr.
vîrgeată de bronz cu trei muchii de t
scitic continuă pînă în epoca celtică
pola de la Balșa. M. Roșca, în *Dolg. C*

că se mai păstrează încă vechiul sistem de preparare a pastei, a lutului, folosindu-se ca degresant cioburi pisate, amănunt caracteristic pentru ceramica daco-getică lucrată cu mîna.

Aşadar, în aşezarea de la Ciumeşti s-a putut surprinde începutul însuşirii de către dacii din Transilvania a tehnicii lucrării ceramicii cu roata, învăţată fără îndoială de la celţii de aici cu care au convieţuit.

Se pune acum problema datării acestui început. In ce ne priveşte sîntem de părere că necropola şi aşezarea de la Ciumeşti îşi au începutul în prima jumătate a sec. III î.e.n. In sprijinul acestei păreri, pe lîngă faptul că mormîntul luptătorului celt cu coif se datează în jurul anului 300 î.e.n.[57] sau că unele piese de metal ca fibule de tip Dux timpuriu cu terminaţia caudală nelegată de arc, or brăţări de bronz cu proeminenţe mici (Hohlbuckelringe sau Nussringe) sau cele cu capetele îngroşate, se datează în Latène B[58], ne sprijinim pe faptul că ceramica autohtonă este încă de pregnantă factură hallsattiană şi că cele mai multe tipuri de vase sînt abia intrate pe făgaşul evoluţiei lor spre formele bine cunoscute din faza clasică. Evoluţia formelor ceramice pe tipuri şi variante poate fi astăzi urmărită pînă la maturizarea definitivă întîmplată la sfîrşitul sec. II şi începutul celui următor.[59]

Fibule de tip Dux cu partea caudală neprinsă de arc s-au descoperit şi în aşezare, ca de exemplu, în bordeiul A din campania 1962 (fig. 18).

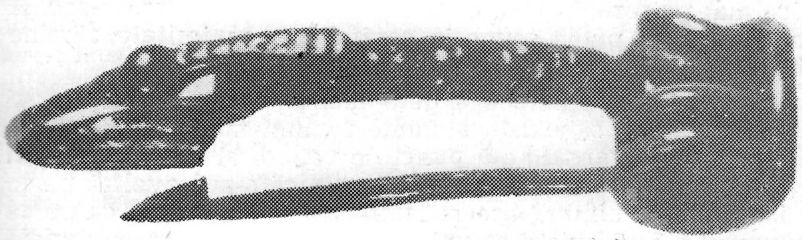

Fig. 18. — Fibulă de bronz de tip Dux descoperită în aşezare.

Asemenea fibule se datează în Latène B. In aşezare au fost descoperite însă şi fibule cu partea caudală lipită, caracteristice Latène-ului C. Această asociere ne sugerează sfîrşitul Latène-ului B şi începutul Latène-ului C, ceea ce în cronologia absolută ar însemna începutul sec III. î.e.n.

---

[57] M. Rusu, *op. cit.*

[58] Cf. de exemplu W. Krämer, în *Germania*, 39, 1961, p. 32 şi urm.; *Germania*, 40, 1962, p, 304—308.

[59] Menţionăm că în bordeiul nr. 5 din campania 1965 am descoperit un vîrf de săgeată de bronz cu trei muchii de tip scitic.Că vîrfurile de săgeţi din bronz de tip scitic continuă pînă în epoca celtică o dovedeşte şi un exemplar descoperit în necropola de la Balşa. M. Roşca, în *Dolg. Cluj*, VI, 1915, p. 19, fig. 1, 2.

In ce privește datarea necropolei și a așezării de la Ciumești trebuie să spunem că după toate probabilitățile ele continuă și la începutul sec. II î.e.n. Deci, așezarea și necropola ciumeșteană s-ar data în linii mari în sec. III—II î.e.n.[60]

Se pune acum problema cînd anume, în răstimpul destul de lung al existenței așezării se poate plasa adoptarea noii tehnici de lucrarea ceramicii cu roata pe care l-am surprins. Deocamdată, pe baza săpăturilor destul de reduse practicate în așezare, unde nu s-au putut deosebi locuințe diferențiate din punct de vedere cronologic, la această problemă nu putem da un răspuns îndeajuns de satisfăcător. Este foarte probabil, ca daco-geții să-și fi însușit foarte de timpuriu, adică la scurt timp după venirea celților, tehnica lucrării ceramicii la roată. In acest sens pledează faptul că dezvoltarea lor social-politică ajunsese la acel grad care făcea cu putință, sau chiar cerea adoptarea noii tehnici. In orice caz începutul surprins la Ciumești se va extinde treptat în așa fel încît în pragul dintre sec. II și I î.e.n. ceramica lucrată la roată, nu din pastă impură cum se făcea la început, ci din pastă fină, să se generalizeze și să fie descoperită din abundență în toate așezările daco-getice. Adoptarea tehnicii superioare în lucrarea ceramicii și generalizarea acesteia se întîmplă aproximativ în același timp pe întreaga suprafață locuită de daco-geți. Inceputul adoptării noii tehnici are loc în prima jumătate a sec. III î.e.n. dar de o folosire pe scară largă, de o adevărată generalizare nu poate fi vorba decît spre sfîrșitul sec. II î.e.n., pînă atunci noua ceramică mai reprezenta încă o raritate. Inainte de sfîrșitul sec. II î.e.n., preponderentă, am putea spune în covîrșitoare majoritate, rămîne ceramica hallstattiană lucrată cu mîna.

Trecerea la epoca Latène a geto-dacilor s-a întîmplat aproximativ în același timp fără să existe anumite regiuni mari rămase în urmă în contrast cu altele avansate din punct de vedere al dezvoltării social-politice. Societatea daco-getică ca unitate etnică s-a dezvoltat pe tot parcursul istoriei sale unitar. Această unitate n-o concepem ca pe ceva rigid, în sensul să nu existe anumite diferențe în cu'tura materială între regiunile întregului teritoriu locuit de daco-geți. Asemenea diferențe au existat fără îndoială dînd un anumit colorit specific al culturii materiale dintr-o anumită regiune. Așa este de exemplu prezența masivă a mărfurilor de import grecești în regiunile extracarpatice, în special în Dobrogea, și cantitatea mică a acestora în spațiul intercarpatic. Unitatea societății daco-getice o concepem ca pe o unitate în nivelul de dezvoltare al forțelor de producție, fără să existe în nici una dintre perioadele istoriei sale, anumite regiuni mari care s-o fi luat înaintea altora în dezvoltarea social-economică.[61]

La capătul acestei expuneri putem conchide că în necropola si ase-

[60] Vlad Zirra, *op. cit.*, folosind metoda „complexelor", a lui J. Filip este de părere că necropola și așezarea de la Ciumești se datează între 230 și 120 î.e.n., datare cu care noi nu putem fi de acord cu tot studiul temeinic și informat al autorului.

[61] Argumentarea detaliată în *Ceramica daco-getică.*

zarea de la Ciumești este pe deplin dovedită prezența elementului etnic autohton dacic, alături de cel celtic. Că mormintele nr. 5, 35 sau 22 b aparțin unor daci este în afara oricărei îndoieli. Nu același lucru putem însă spune despre apartenența etnică a celor care au locuit în bordeiele așezării. Judecînd după marea cantitate de ceramică celtică, la care trebuie să adăugăm piesele de metal, destul de numeroase descoperite în toate bordeiele cunoscute pînă acum, ar trebui să conchidem că locuitorii așezării, în totalitatea lor, au fost celți. Unei asemenea concluzii, vine însă să i se opună faptul că în cele opt locuințe s-a descoperit și ceramică, incontestabil, autohtonă, în unele dintre ele chiar în cantitate apreciabilă. Că este vorba de ceramică produsă de autohtoni o dovedesc formele proprii, unele cum este ceașca, chiar specifice, evoluate din epoci mai vechi și bine cunoscute în repertoriul ceramicii din faza clasică. La aceasta trebuie să adăugăm ornamentarea și ea proprie ceramicii dacogetice. Numai faptul că vasele au fost lucrate cu mîna n-ar fi un argument suficient, pentru că nu putem exclude nici la celți lucrarea într-o măsură mică a ceramicii cu mîna, deși specifică le este cea confecționată cu roata.

Or, este greu de admis că celții au folosit în cantitate așa de mare ceramică dacică, evident inferioară ceramicii lor, fără să excludem însă cu totul această posibilitate. Se mai adaugă apoi faptul că în unele bordeie s-a găsit ceramică dacică lucrată cu roata dovedind începutul adoptării noii tehnici. Să fi folosit celții o asemenea ceramică atîta vreme cît ei aveau la îndemînă ceramica lor proprie, net superioară? Mai degrabă ni se pare plauzibilă ipoteza că dacii au folosit în cantitate mare produsele celtice superioare.

Ar mai rămîne de formulat ipoteza că celții și-au procurat produse ceramice de la autohtoni folosindu-le alături de ale lor. O asemenea ipoteză ar putea fi verosimilă ținînd seama de legăturile multiple existente între cele două elemente etnice.

Deocamdată sîntem siliți să rămînem doar în domeniul ipotezelor. Un fapt ni se pare că se impune și anume că ipoteza prezenței etnicului dacic din așezare nu poate fi exclusă. Dat fiind faptul că în necropola corespunzătoare așezării dacii se înmormîntează alături și împreună cu celții, fără să existe o zonă delimitată și separată într-un fel oarecare credem că și în așezare trebuie să fi fost o conviețuire, chiar dacă în momentul de față nu se poate face o separare a bordeielor locuite de daci de cele locuite de către celți. Inmormîntarea în aceeași necropolă a celților și a dacilor nu este un caz izolat și propriu numai necropolei de la Ciumești. Fenomenul a fost constatat și în numeroase alte cimitire descoperite pînă acum pe teritoriul Transilvaniei, în nordestul Ungariei sau în Slovacia, în asemenea proporție încît putem afirma că avem de-a face cu un fenomen general bine cunoscut.

Inainte de a încheia considerațiile privind necropola și așezarea de la Ciumești vrem să ne exprimăm părerea că în terminologie ar trebui adoptat, măcar pentru necropolă, termenul celto-dacic. Deci necropola să nu fie numită celtică, atîta vreme cît este sigur că în cuprinsul ei s-au

înmormîntat și daci, chiar dacă numărul acestor morminte nu este prea mare.

Pentru a putea fundamenta și mai bine concluziile deduse din analiza materialelor dacice descoperite în necropola și așezarea ciumeșteană și a arăta temeiurile care ne-au determinat să afirmăm generalitatea convieţuirii daco-celtice, vom face un catalog al descoperirilor de acest fel din Transilvania. Pe baza acestora vom încerca să discernem sensul și importanța lor istorică, încercînd să contribuim la elucidarea unui moment destul de puțin cunoscut din frămîntata istorie a strămoșilor noștri daci.

III

NECROPOLE ȘI AȘEZĂRI CU MATERIALE DACO-CELTICE DIN TRANSILVANIA

Catalogul pe care-l prezentăm cuprinde numai acele localități în care s-au descoperit materiale dacice împreună cu materiale celtice, descoperiri făcute pe calea săpăturilor sistematice sau a celor întîmplătoare mai importante. N-am inclus în catalogul nostru acele localități de pe cuprinsul cărora se cunosc doar cîteva fragmente ceramice, din descoperiri fortuite și neverificate. De asemenea, n-am inclus așezările dacice bine cunoscute din faza clasică care încep însă cu siguranță înainte de sec. I î.e.n. și în cadrul cărora s-au descoperit, în cantitate mică, materiale celtice. Așa sînt de exemplu așezările de la Pecica, Sighișoara, Sf. Gheorghe etc.

Numerele de ordine ale catalogului corespund celor cu care este indicată localitatea pe hartă (fig. 31).

Mai trebuie spus că n-au fost incluse în catalog nici localitățile în care s-au făcut descoperiri de materiale dacice din perioada celtică, dar neamestecate cu produse celtice. După aceste precizări preliminare pe care le-am socotit absolut necesare iată catalogul:

1. **Apahida,** înglobat orașului Cluj, reg. Cluj.

Pe teritoriul acestei localități, încă la începutul secolului nostru s-a descoperit, cu ocazia exploatării unei cariere de pietriș, o necropolă celtică de incinerație.[62] Descoperirea întîmplătoare a fost supravegheată de către E. Orosz, pe atunci învățător în Apahida, iar materialele găsite au intrat în colecția particulară a acestuia. In această colecție se păstrează inventarul funerar provenit din aproximativ 50 de morminte descoperite începînd cu anul 1900 și rămase pînă acum nepublicate.[63]

[62] *AÉ*, XXI, 1901, p. 288.
[63] cf. M. Roska, în *Közl. Cluj*, IV, 1—2, 1944, p. 54.

Pe baza descoperirilor întîmp
Kovács a făcut săpături în necr
un număr de 21 morminte de în
Kovács n-au epuizat însă întreag
cu ocazia diferitelor lucrări edili
mai găsesc morminte celtice. As
la săparea temeliilor unui grajd
mormînt constînd dintr-un vas ce
depuse direct pe sol oase umane
relatările descoperitorilor.[65]

Vasul celtic (fig. 19) este de

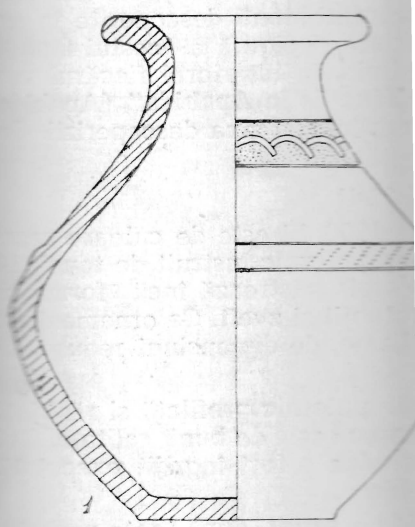

Fig. 19. — Vasul găsit în mormîntul

[64] St. Kovács, *Az apahidai őskori*
turile au fost făcute în continuarea d
Orosz, deci este vorba fără îndoială d
intrat numai cele 21 de morminte săpa
ex. J. Dechelette, *Manuel d'archéolog*
Paris, 1914, p. 1081, 1082, 1823, fig. 44
983, 200—201, etc.; L. Márton, *A kor*
Hung., XI, Budapest, 1933, p. 12; I. Ne
kellék a Kárpátmedencében, în *Diss. P*
J. Filip, *Keltove ve stredni Evrope*, Pr

[65] Toate informațiile le datorăm
această cale.

Pe baza descoperirilor întîmplătoare supravegheate de E. Orosz, Șt. Kovács a făcut săpături în necropola celtică de la Apahida dezvelind un număr de 21 morminte de incinerație cu groapă.[64] Săpăturile lui Șt. Kovács n-au epuizat însă întreaga necropolă, dovadă că încă și astăzi, cu ocazia diferitelor lucrări edilitare făcute pe teritoriul necropolei, se mai găsesc morminte celtice. Astfel, în luna noiembrie a anului 1965, la săparea temeliilor unui grajd a C.A.P. din Apahida, s-a descoperit un mormînt constînd dintr-un vas celtic lucrat la roată alături de care erau depuse direct pe sol oase umane arse, fără alt inventar cum reiese din relatările descoperitorilor.[65]

Vasul celtic (fig. 19) este de culoare cenușiu-gălbuie, de formă bine

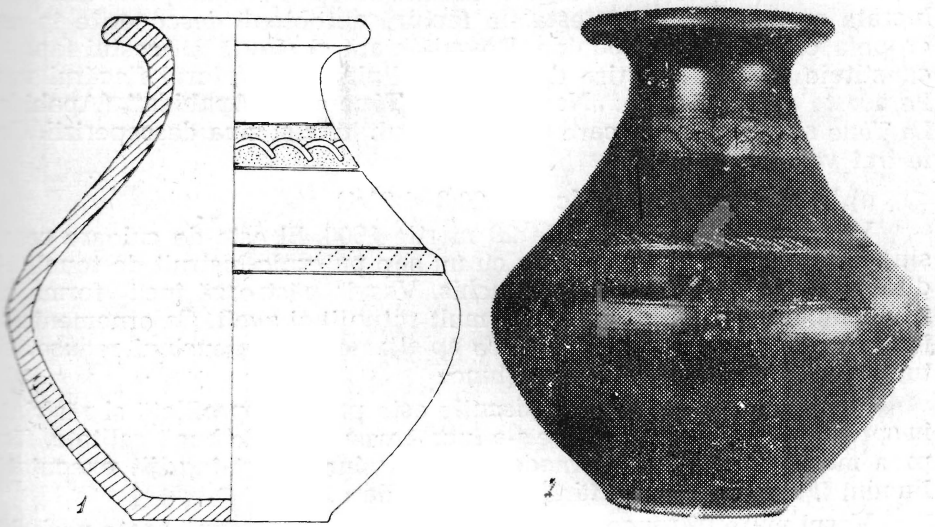

Fig. 19. — Vasul găsit în mormîntul celtic de incinerație de la Apahida descoperit în 1965.

[64] Șt. Kovács, *Az apahidai őskori telep és La-Tène temető*, în Dolg. Cluj, Săpăturile au fost făcute în continuarea descoperirilor întîmplătoare comunicate de E. Orosz, deci este vorba fără îndoială de aceeași necropolă. In literatura arheologică au intrat numai cele 21 de morminte săpate sistematic și publicate de Șt. Kovács, vezi de ex. J. Decḥelette, *Manuel d'archéologie préhistorique celtique et gallo-romaine*, II, 3, Paris, 1914, p. 1081, 1092. 1823, fig. 446 și 518; V. Pârvan, *Getica*, *București*, 1926, p. 193, 200—201, etc.; L. Márton, A korai La-Téne-kultura Magyarországon. în *Arch. Hung.*, XI, Budapest, 1933, p. 12; I. Nestor, în *BERGK*, 22, 1933, p. 633; I. Hunyady, *A kelták a Kárpátmedencében*, în *Diss. Pann.*, ser. II, nr. 18, 1942, pl. XX, 2, XXXI, 5, etc.; J. Filip, *Keltove ve stredni Evrope*, Praha, 1956, p. 15, 76, 105, 137 etc.

[65] Toate informațiile le datorăm colegului N. Vlassa căruia îi mulțumim și pe această cale.

cunoscută lucrat cu roata, avînd suprafața acoperită cu un slip bine lustruit. El este ornamentat pe gît cu o bandă mată în mijlocul căreia se găsește o linie ondulată lustruită. Pe un mic brîu în relief, situat la partea superioară a corpului sînt grupe de cîte 7—10 linii realizate din împunsături succesive făcute cu un instrument dințat.

Dimensiuni: înălțimea 0.23 m diametrul gurii 0,13 m, diametrul maxim 0,21 m, diametrul fundului 0,09 m, grosimea pereților 0,01 m.

Așadar, la Apahida a existat o necropolă celtică din care se cunosc pînă acum aproximativ 72 morminte de incinerație dintre care abia 21 provin din săpături sistematice și sînt publicate.

Colecția arheologică a lui E. Orosz a intrat în proprietatea Muzeului de istorie din Cluj. Examinînd această colecție am dat peste trei vase lucrate cu mîna de incontestabilă factură autohtonă descoperite în necropola celtică de la Apahida. Dovada clară și sigură a acestui fapt o constituie etichetele scrise de Orosz și lipite în interiorul fiecărui vas. Pe aceste etichete scrie: **„Necropola La Tène de la Apahida"**. (Apahida La Tène sirmező), după care urmează anul, luna și ziua descoperirii. Cele trei vase sînt:

a) **Vas mare bitronconic** (fig. 20/3 și 21/1).

Vasul a fost descoperit la 28 martie 1900. El este de culoare cenușiu-gălbuie, acoperit în exterior cu un slip puternic lustruit de tonalități diferite ajungînd pînă la negru-închis. Vasul păstrează încă forma bitronconică deși profilul este deja mult rotunjit și zvelt. Ca ornamente se întîlnesc patru proeminențe conice aplatizate, de dimensiuni reduse, situate pe linia de maximă dimensiune.

Muchea buzei vasului în discuție este puternic profilată și răsfrîntă în spre exterior. Pasta din care s-a lucrat vasul este de bună calitate, fără prea multe impurități, iar modelarea cu mîna a fost îngrijit executată. Fundul îl are tăiat drept fără nici o profilare.

Vasul mare bitronconic de la Apahida a servit, după toate probabilitățile, ca urnă funerară. Pentru această utilizare pledează dimensiunile lui mari și faptul că toate ce'elalte exemplare de acest fel cunoscute pînă acum din necropole daco-celtice s-au folosit ca atare. Chiar în necropola de la Apahida un alt vas mare, aparținînd însă altui tip, a fost folosit cu siguranță ca urnă funerară (vezi vasul următor).

Dimensiuni: înălțimea 0,38 m, diametrul gurii 0,184 m, diametrul maxim 0,305 m, diametrul fundului 0,135 m, grosimea pereților 0,012 m.

Originea și evoluția vasului mare bitronconic le-am discutat amănunțit în legătură cu descoperirile din necropola de la Ciumești. Aici vom spune doar că este vorba de o formă locală lucrată în tradițională manieră hallstattiană. Vasul de la Apahida constituie o formă intermediară între vasele bitronconice cu proeminențe din perioada scitică aparținînd tipului III și cele piriforme din faza clasică a ceramicii daco-getice, păstrînd unele din vechile caracteristici, dar prezentînd deja elementele noii forme.

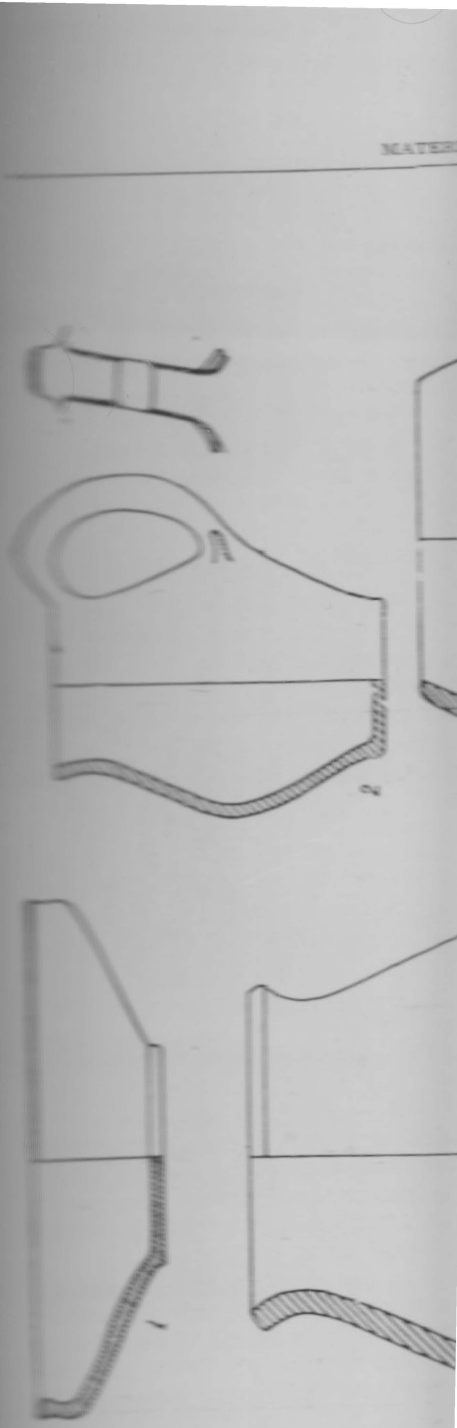

Fig. 20. — Vase descoperite la Ap
II, fig. 9) 2—4 ne

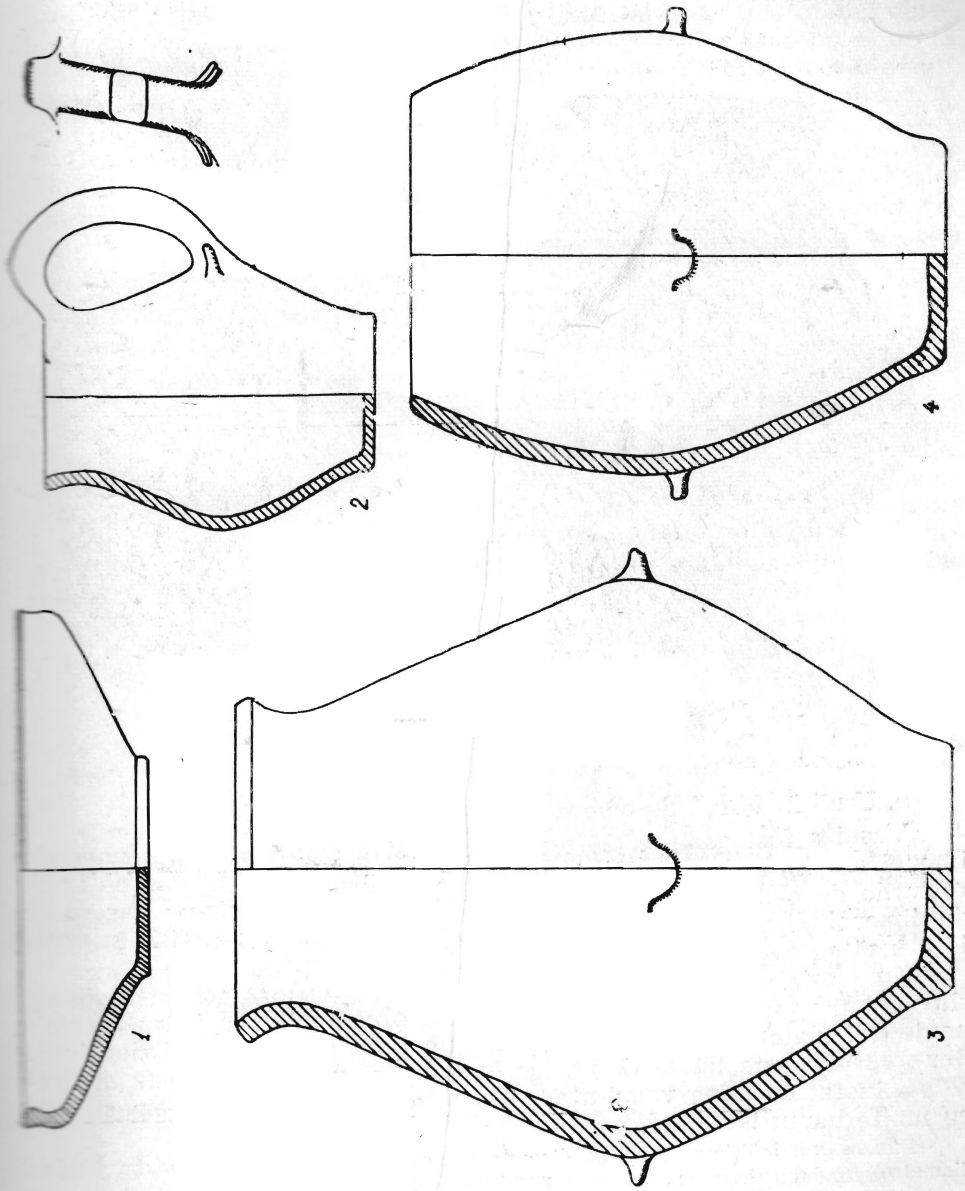

Fig. 20. — Vase descoperite la Apahida: 1 din așezare (după St. Kovács, *Dolg Cluj*, II, fig. 9) 2—4 necropola de incinerație celto-dacică.

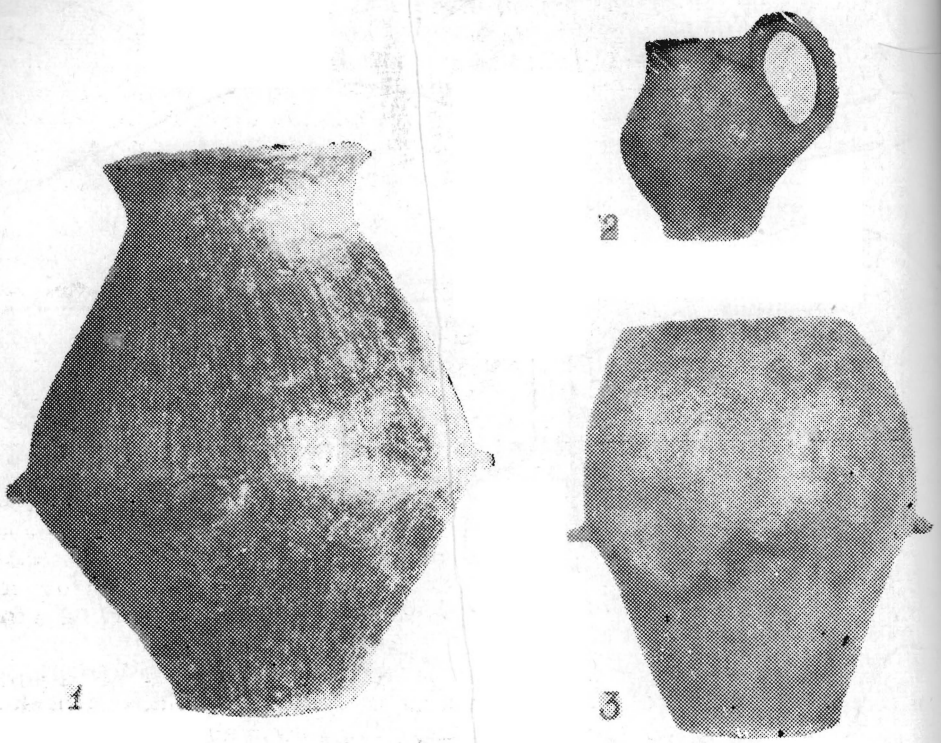

Fig. 21. — Vasele dacice din necropola de la Apahida.

b. **Urnă în formă de clopot** (fig. 20/4, fig. 21/3).

Vasul a fost găsit la 25 martie 1914 și a servit ca urnă funerară. El mai are încă și astăzi în interior oase umane arse. In vas pe lîngă resturile de oase arse mai sînt și cîteva fragmente dintr-un vas celtic de dimensiuni mijlocii lucrat cu roata care, probabil, s-a găsit în urnă, fără însă să avem deplină certitudine în acest sens.

Urna este de culoare gălbui-cenușie, în exterior acoperită cu un slip gălbui ușor lustruit. Vasul urnă este ornamentat cu patru proeminențe patrulatere situate aproximativ pe linia de maximă dimensiune. Buza vasului este tăiată drept, iar fundul plat neprofilat. Pasta din care s-a lucrat cu mîna vasul-urnă este de calitate inferioară amestecată cu multe impurități.

Dimensiuni: înălțimea 0,282 m, diametrul gurii 0,165 m, diametrul maxim 0,235 m, diametrul fundului 0,118 m, grosimea pereților 0,01 m.

Vasul-urnă în formă de clopot este fără îndoială o formă locală cu antecedențe directe în primele perioade ale Hallstatt-ului și constituie o formă bine cunoscută în necropolele geto-dacice din afara arcului

carpatic. O analogie bună pentru urna de la Apahida, atît ca formă, ornamentare, tehnică de lucru, cît şi chiar ca dimensiuni, care sînt doar puţin diferite o constituie urna din mormîntul nr. 2 al necropolei geto-dacice de la Satu Nou, din sudul Dobrogei.[66] Datarea necropolei de la Satu Nou, unde se întîlnesc urne de tipul celei de la Apahida, n-a fost încă pe deplin stabilită. Deocamdată s-a opinat pentru sfîrşitul sec. V î.e.n., tot sec. IV şi începutul sec. III[67].

Urne în formă de clopot, în care tip se încadrează şi vasul nostru de la Apahida se cunosc în afara necropolei de la Satu Nou şi din alte cimitire cum sînt cele de la Teliţa, datată în a doua jumătate a sec. IV şi la începutul sec. III î.e.n.[68], Murighiol datînd din sec. III î.e.n.[69] sau din descoperirile de la Beilic[70].

c. **Cană cu o toartă** (fig. 20/2, fig. 21/2).

Vasul a fost găsit cu urna precedentă în aceeaşi zi a anului 1914 fără să mai putem şti dacă şi cana a servit ca urnă funerară sau dacă a fost folosită numai ca vas adiacent într-un mormînt, poate cel din care provine urna. In orice caz cana de care ne ocupăm n-a putut fi găsită în interiorul vasului-urnă precedent pentru că este de dimensiuni relativ mari şi nu putea încăpea în el. Tocmai pe baza acestor dimensiuni putem presupune că şi cana a putut servi ca urnă funerară, bineînţeles doar ipotetic. Ipoteza se mai bazează şi pe faptul că şi în alte necropole căni de aproximativ aceleaşi dimensiuni au servit ca urne funerare[71].

Cana din necropola de la Apahida are corpul bombat şi se termină într-un gît scurt, cu muchea buzei rotunjită şi uşor răsfrîntă în exterior. Fundul este tăiat drept fără profilare. Culoarea căniі este cea brun gălbuie. Cana a fost acoperită în exterior cu un slip puternic lustruit. Pasta din care s-a lucrat vasul este de bună calitate, fără prea multe impurităţi, în general întregul aspect al căniі este de o lucrare îngrijită.

Cana este prevăzută cu o toartă masivă, în secţiune patrulateră, care porneşte chiar din buză, este supraînălţată şi se termină pe linia de maximă dimensiune a corpului. La unirea torţii cu peretele vasului se găsesc, de o parte şi de alta, două mici proeminenţe alungite în relief de forma aproximativă a unor virgule aşezate orizontal.

Dimensiuni: înălţimea 0,174 m, diametrul gurii 0,097 m, diametrul maxim 0,14 m, diametrul fundului 0,082 m, grosimea pereţilor 0,06 m, lăţimea torţii 0,025 m, grosimea ei 0,022 m.

---

[66] B. Mitrea, *Un cimitir geto-dacic în sud-vestul Dobrogei*, în *Omagiu lui C. Daicoviciu*, Bucureşti, 1960, p. 411, fig. 1/2.

[67] B. Mitrea şi colaboratorii, în *Materiale*, VII, 1961, fig. 1—2, p. 284—287, VIII, 1962, p. 371.

[68] G. Simion şi Gh. I. Cantacuzino, în Materiale, VIII, 1962, fig. 3/8—10, p. 381.

[69] E. Bujor, în *Materiale*, III, 1957, p. 248, pl. I, 4—5.

[70] A. Aricescu, în *SC*, III, 1961, p. 67—82, fig. 3—4.

[71] Vezi de ex. căniile folosite ca urne în necropola de la Murighiol, *SCIV*, VI, 3—4, 1955, p. 573; *Materiale*, VII, 1961, p. 297.

Căni de tipul celei descoperite în necropola de la Apahida se cunosc în cimitirele geto-dacice din Dobrogea. O analogie relativ apropiată o constituie cana din mormîntul nr. 24 de la Murighiol. La cana de la Murighiol lucrată și ea cu mîna, buza este mult înclinată în exterior. Există însă un amănunt care ni se pare semnificativ și anume că ambele căni au torți masive, supraînălțate și mărginite de proeminențe în relief, situate la punctul de prindere pe umărul vasului[72].

Căni cu o toartă supraînălțată și corpul bombat de tipul celei de la Apahida se cunosc apoi din necropolele de la Satu Nou[73] și Telița[74].

Cănile cu o toartă supraînălțată masivă, cu gîtul scurt și cu corpul bombat derivă din cănile hallstattiene timpurii. Ele se întîlnesc în așezările daco-getice din sec. VI—V î.e.n. după cum o dovedește un exemplar păstrat întreg, descoperit în marea cetate de la Stînceşti, r. Botoșani, în nordul Moldovei. Cana de la Stînceşti s-a găsit în primul nivel de locuire a cetății care pe baza amforelor de Chios se datează la sfîrșitul sec. VI și începutul sec. V î.e.n.[75].

Tipologic cana de la Apahida corespunde întru-totul celei de la Stînceşti doar că este mai evoluată în sensul că pîntecele vasului nu mai este așa de pronunțat bitronconic, ci mai rotunjit, iar muchea buzei este deja profilată în cazul cănii de la Apahida.

In afară de cele trei vase folosite foarte probabil, ca urne funerare, de la Apahida se cunoaște o strachină (fig. 20/1) lucrată cu mîna în manieră hallstattiană, publicată de Șt. Kovács[76]. Strachina n-a fost descoperită în necropolă ci în așezare. Ea aparține variantei 1 stabilită pentru străchinile ciumeștene. In afară de Ciumești străchini de acest tip se cunosc și din alte localități ale Transilvaniei ca, de exemplu, din cea de la Moreşti, Cepari, Ciric etc.

Din punct de vedere etnic, pînă acum necropola de la Apahida a fost atribuită, pe baza descoperirilor publicate, în totalitatea ei celților, iar ca datare s-a stabilit încă de către Șt. Kovács sfîrșitul sec. III sau începutul sec. II î.e.n.[77].

Cimitirul de la Apahida face parte din grupa de nord a necropolelor celtice transilvănene stabilită de prof. I. Nestor, grupă cronologic mai recentă decît cea sudică. Grupa nordică a fost atribuită Latènelui C[78].

Cele trei vase de care ne-am ocupat demonstrează prezența populației dacice în necropola de la Apahida, alături de cea celtică. Și aici,

[72] E. Bujor, în *Materiale*, VII, 1961, p. 297, fig. 1.
[73] B. Mitrea, în *Omagiu lui C. Daicoviciu*, 1960, p. 411, fig. 3.
[74] G. Simion și Gh. I. Cantacuzino, în *Materiale*, VIII, 1962, p. 380, fig. 3/12.
[75] Toate informațiile privind cetatea de la Stînceşti le datorez colegului A. Florescu, de la Iași, care a condus săpăturile și care mi-a arătat materialele descoperite.
[76] Șt. Kovács, *op. cit.*, p. 8, fig. 9, pl. II, 20.
[77] *Ibidem*, p. 45.
[78] I. Nestor, *Keltische Gräber bei Mediaș*, în *Dacia*, VII—VIII, 1937—1940, p. 179—182.

ca și în cazul necropolei de la
celți, nu numai prin ceramică
losesc ca recipiente funerare,
tului funerar al incinerației. C
defunctului sînt depuse la cel
așează în urne. In afară de ace
minte vase cu ofrandă, carne
și cei de la Ciumești.

Așadar, în necropola de l
se înmormîntează și localnicii

2. **ARAD,** reg. Banat.

In cartierul orașului numit
seaua națională, pe o movilă
cariere de pietriș s-a descope
1952 descoperirile întîmplătoa
tov. Gheorghe Miloi din Arad
coperite la Arad-Gai se păstre
loi. In apropierea necropolei s
multe nivele de locuire, începî
feudală.

In colecția Gh. Miloi se
nind din aproximativ opt mor
bronz, săbii de fier, dintre ca
etc. (fig. 22). Dintre morminte
înhumație, iar altele de incine
tipul cu oase'e arse depuse p

Dată fiind importanța des
săpături de verificare la aces
în cursul anului 1966.

Examinînd în toamna an
din inventarele mormintelor
cu mîna de factură locală. A

a) **Vas în formă de clopo**

Vasul are dimensiuni mij
bună calitate. In exterior el
de culoare cenușiu-neagră. M
fundul îl are neprofilat. Vasu
mentație.

Dimensiuni: înălțimea 0,126 m,
grosimea pereților 0,08 m.

[79] Toate informațiile privind
Miloi de la care am primit și per
toate acestea îi aducem și pe ace
senele ne-au fost puse la dispoziț

ca și în cazul necropolei de la Ciumești, autohtonii se deosebesc de celți, nu numai prin ceramică de evidență factură locală pe care o folosesc ca recipiente funerare, ci și prin amănunte deosebitoare ale ritului funerar al incinerației. Oasele arse rezultate de pe urma arderii defunctului sînt depuse la celți direct pe sol, iar dacii le adună și le așează în urne. In afară de aceasta, celții de la Apahida depun în morminte vase cu ofrandă, carne și diferite obiecte de metal, ca de altfel și cei de la Ciumești.

Așadar, în necropola de la Apahida, alături și împreună cu celții se înmormîntează și localnicii daci.

2. **ARAD**, reg. Banat.

In cartierul orașului numit Gai, între linia ferată Arad-Pecica și șoseaua națională, pe o movilă proeminentă, cu ocazia exploatării unei cariere de pietriș s-a descoperit o necropolă celtică. Incepînd cu anul 1952 descoperirile întîmplătoare au fost supravegheate parțial de către tov. Gheorghe Miloi din Arad[79]. O parte din inventarele funerare descoperite la Arad-Gai se păstrează în colecția particulară a lui Gh. Miloi. In apropierea necropolei s-a identificat și o bogată așezare cu mai multe nivele de locuire, începînd cu epoca bronzului pînă în epoca prefeudală.

In colecția Gh. Miloi se păstrează o parte a inventarelor provenind din aproximativ opt morminte constînd din: vase de lut, fibule de bronz, săbii de fier, dintre care una îndoită ritual, vîrf de lance de fier etc. (fig. 22). Dintre mormintele observate de Gh. Miloi unele sînt de înhumație, iar altele de incinerație. Mormintele de incinerație sînt de tipul cu oase'e arse depuse pe sol în gropi puțin adînci.

Dată fiind importanța descoperirilor de la Arad-Gai s-au planificat săpături de verificare la acest monument care urmează să le efectuăm în cursul anului 1966.

Examinînd în toamna anului 1965 colecția Miloi am constatat că din inventarele mormintelor celtice făceau parte și două vase lucrate cu mîna de factură locală. Acestea sînt:

a) **Vas în formă de clopot** (fig. 22/6 și fig. 23/1).

Vasul are dimensiuni mijlocii și a fost lucrat cu mîna din pastă de bună calitate. In exterior el este acoperit cu un slip puternic lustruit de culoare cenușiu-neagră. Muchea buzei vasului este tăiată drept, iar fundul îl are neprofilat. Vasul nu este prevăzut cu nici un fel de ornamentație.

Dimensiuni: înălțimea 0,126 m, diametrul gurii 0,20 m, diametrul fundului 0,10 m, grosimea pereților 0,08 m.

[79] Toate informațiile privind descoperirile de la Arad-Gai, le datorăm tov. Gh. Miloi de la care am primit și permisiunea de a publica piese din colecția sa. Pentru toate acestea îi aducem și pe această cale cele mai vii mulțumiri. Fotografiile și desenele ne-au fost puse la dispoziție de colegul E. Dörner.

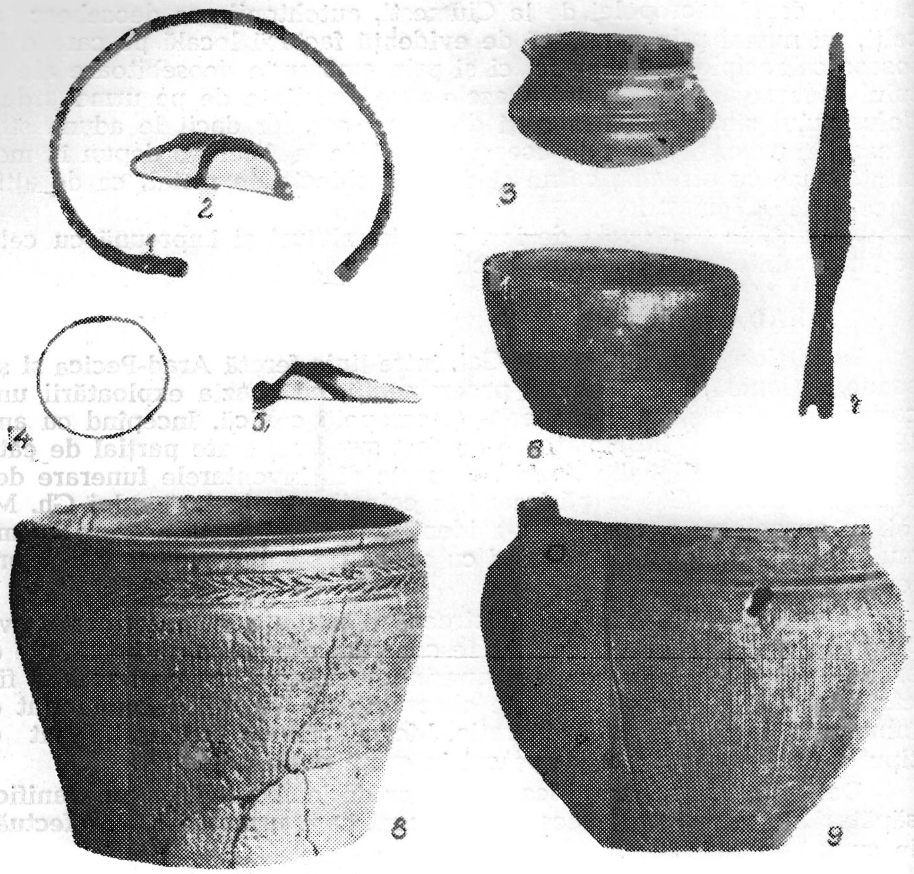

Fig. 22. — Piese din inventarele mormintelor celtice de la Arad-Gai.

Forma ca atare a vasului din necropola de la Arad-Gai este bine cunoscută în ceramica daco-getică din faza veche sau mijlocie și își are originile în Hallstatt-ul timpuriu. Toate acestea le-am discutat în legătură cu urna în forma de clopot de la Apahida.

b) **Strachină** (fig. 23/2).

Strachina din necropola de la Arad-Gai este de culoare cenușiu-gălbuie și acoperită în exterior cu un slip puternic lustruit. Ea a fost lucrată îngrijit cu mîna, din pastă cu puține impurități. Strachina are buza ușor evazată spre exterior, iar pe suprafață ea este prevăzută cu o fațetă discret vizibilă.

Dimensiuni: înălțimea 0,056 m, diametrul gurii 0,12 m, diametrul fundului 0,06 m, grosimea pereților 0,005 m.

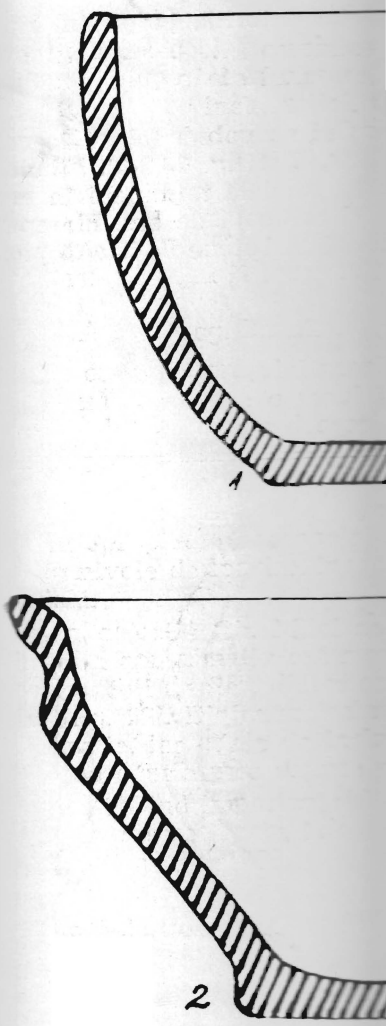

Fig. 23. — Vase lucrate

Din punct de vedere tip
drează în varianta 2 pe care
rea de la Ciumești. Ea este
zările daco-getice din sec. I
strachina de la Arad-Gai o c
de la Valea lui Mihai (fig. 30

Va trebui să discutăm a
de la Arad-Gai. De la bun în

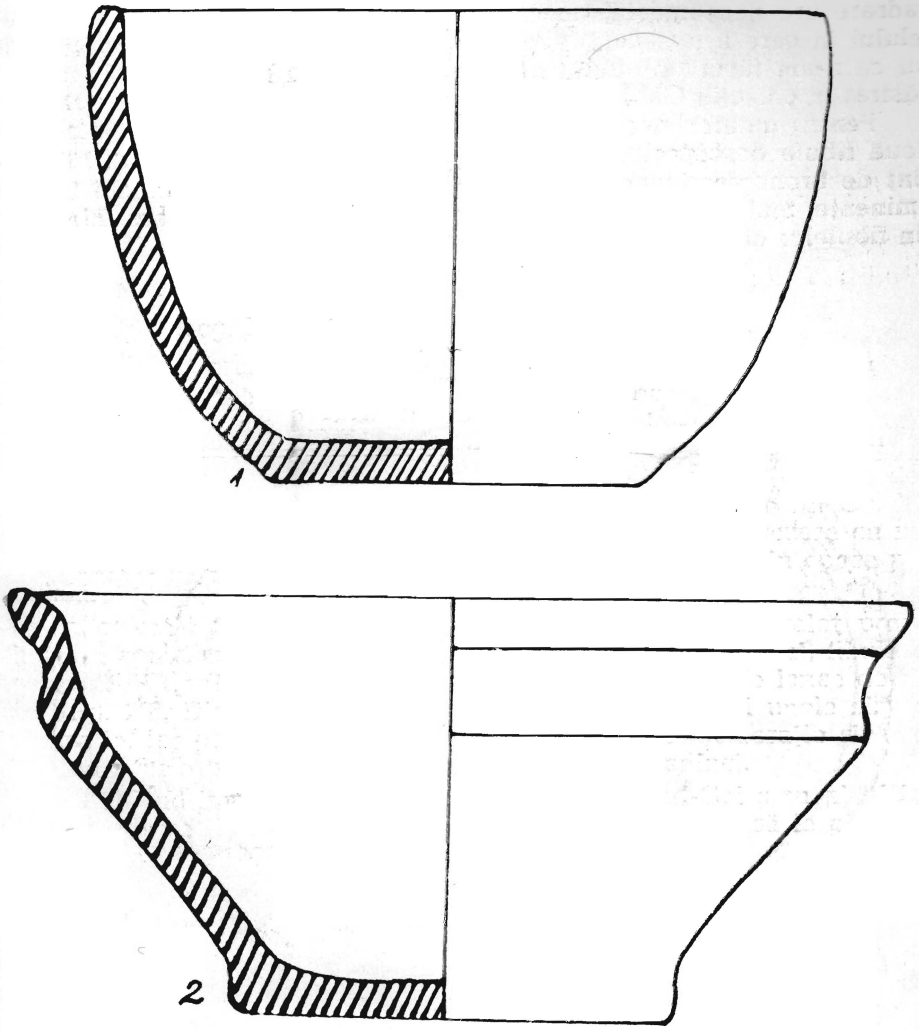

Fig. 23. — Vase lucrate cu mîna din necropola de la Arad-Gai.

Din punct de vedere tipologic strachina de la Arad-Gai se încadrează în varianta 2 pe care am stabilit-o pentru străchinile din așezarea de la Ciumești. Ea este o formă autohtonă bine cunoscută în așezările daco-getice din sec. IV—III î.e.n. O analogie apropiată pentru strachina de la Arad-Gai o constituie o strachină din necropola celtică de la Valea lui Mihai (fig. 30/2).

Va trebui să discutăm acum încadrarea cronologică a necropolei de la Arad-Gai. De la bun început trebuie să arătăm că o asemenea în-

cadrare are deocamdată, un caracter ipotetic datorită, în primul rînd, felului în care a fost descoperită și apoi datorită mai cu seamă, faptului că n-am făcut un studiu amănunțit tipologic al întregului inventar păstrat în colecția Gh. Miloi.

Pentru datarea necropolei de la Arad-Gai ne putem folosi de cele două fibule descoperite pînă acum (fig. 22/2, 5 și fig. 24/2-3). Fibulele sînt de bronz de dimensiuni mici, au partea caudală terminată în proeminențe, mai mult sau mai puțin sferice și nelegată de arc. Ele aparțin fibulelor de tip Dux timpuriu și se datează în Latène B. O altă piesă

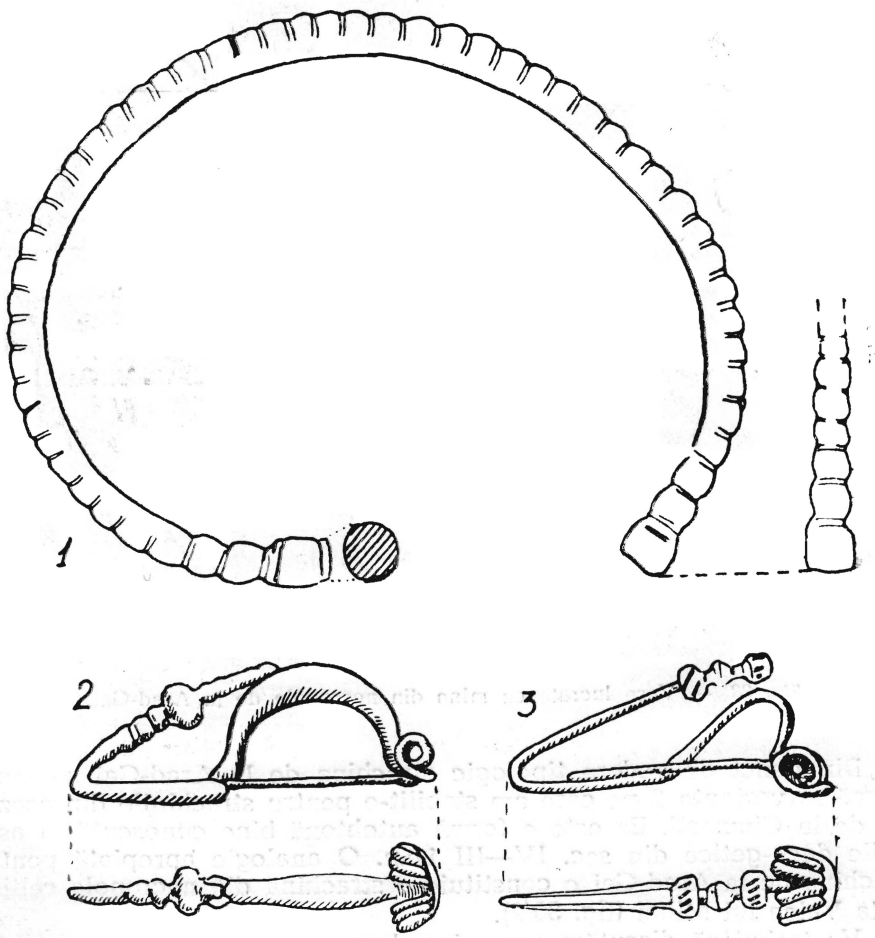

Fig. 24. — Brățară și fibule de bronz din necropola de la Arad-Gai.

descoperită în același necrop
rea cronologiei este brățara
prevăzută pe corp cu nodozi
de acest fel aparțin și ele La
cronologia relativă nu este pr
tă discuții, în schimb cronologi
tre cele mai grele probleme al
rea în timp a fazelor Latène-u
rii care s-au ocupat de aceast
a căror atenție au intrat doa
ora actuală nu există un punc
cronologiei absolute a diferite
folosește cronologia lui P. Rei
reia Latène-ul comportă patru
î.e.n.; C: 300—100 î.e.n.; D: 10

Pe baza studierii unor pie
Latène-ului sau coroborarea c
zarea fazelor lui P. Reinecke.
Latène B 1—2 (W. Krämer), La
Krämer). Se poate spune că
lui P. Reinecke coboară de ob
sînt însă prea mari și ajung pî

O excepție de la toate sis
tăzi o constituie încercarea l
complexe de descoperiri (Fu
categorii de obiecte celtice d
secol[81].

In ce privește fibulele și b

[80] O sinteză recentă asupra pu
Latène vezi la K. Willvonseder, *Die*
zur Erforschung der Vergangenheit un
Österreich, 1959, p. 75—93. Willvonse
tării precise a Latène-ului. In genera
se constată la unii autori tendința d
(*Jahreschrift für Mitteldeutsche Vorg*
datează Latène-ul C în a doua jumă
iar Latène-ul D între 12 și 180 e.n. P
î.e.n. vezi H. P. Uenze, *Zur Frühlate*
schichts—Blätter, 29, München, 1964
blemei.

[81] J. Filip, *Keltov. ve stedni Evr*
Archeologica, Tom. V, Praha, 1956. A
exprimate *în Chronologische Probleme*
V Inter. Kongr. für Vor-und Frühges
de sistemul cronologic al lui J. Filip
Willvonseder, *op. cit.*, p. 86, W. Dehn
zionale delle scienze preistoriche e P
Germania, 40, 1962 etc.

descoperită în aceași necropolă și care ne poate sluji și ea la precizarea cronologiei este brățara de bronz masivă cu capete îngroșate și prevăzută pe corp cu nodozități realizate prin linii incizate. Brățările de acest fel aparțin și ele Latène-ului B și anume Latène-ului B_2. Dacă cronologia relativă nu este prea dificil de făcut deși și aceasta comportă discuții, în schimb cronologia absolută a Latène-ului constituie una dintre cele mai grele probleme ale arheologiei europene. De acea, delimitarea în timp a fazelor Latène-ului este făcută în chip diferit de autorii care s-au ocupat de această problemă și mai cu seamă a acelora în a căror atenție au intrat doar unele obiecte sau grupe de obiecte. La ora actuală nu există un punct de vedere unanim acceptat în privința cronologiei absolute a diferitelor faze ale Latène-ului. In general se mai folosește cronologia lui P. Reinecke, stabilită încă la 1902 conform căreia Latène-ul comportă patru diviziuni: A: 500—400 î.e.n.; B: 400—300 î.e.n.; C: 300—100 î.e.n.; D: 100—1 î.e.n.

Pe baza studierii unor piese caracteristice pentru anumite faze ale Latène-ului sau coroborarea cu ceramica grecească se încearcă precizarea fazelor lui P. Reinecke. S-au făcut subîmpărțiri ale unor faze ca Latène B 1—2 (W. Krämer), Latène C 1—2 (R. Pittioni) sau D 1—3 (W. Krämer). Se poate spune că precizările aduse schemei cronologice a lui P. Reinecke coboară de obicei datările acestuia. Aceste coborîri nu sînt însă prea mari și ajung pînă la aproximativ 50 de ani.[80]

O excepție de la toate sistemele cronologice cunoscute pînă astăzi o constituie încercarea lui J. Filip care operează cu așa-numite complexe de descoperiri (Fundkomplexe) și stabilește pentru diferite categorii de obiecte celtice datări foarte coborîte, aproximativ, cu un secol[81].

In ce privește fibulele și brățara de la Arad-Gai ele aparțin Latène-

[80] O sinteză recentă asupra punctelor de vedere exprimate cu privire la epoca Latène vezi la K. Willvonseder, *Die Kelten in Mitteleuropa*, în *Beiträge österreische zur Erforschung der Vergangenheit un Kulturgeschichte der Menschheit*, Horn, Nieder österreich, 1959, p. 75—93. Willvonseder arată greutățile care se ivesc în privința datării precise a Latène-ului. In general este întrebuințată datarea lui P. Reinecke însă se constată la unii autori tendința de o coborî datarea Latène-ului. Astfel Th. Voigt (*Jahreschrift für Mitteldeutsche Vorgeschichte*, 41/42, Halle (Saale), 1958, p. 409—467), datează Latène-ul C în a doua jumătate a sec. III î.e.n. pînă la mijlocul sec. I. î.e.n, iar Latène-ul D între 12 și 180 e.n. Pentru sfîrșitul Latène-ului A în jurul anului 400 î.e.n. vezi H. P. Uenze, *Zur Frühlatènezeit in der Oberpfalz*, în *Bayerische Vorgeschichts—Blätter*, 29, München, 1964 p. 77—118 cu toată bibliografia recentă a problemei.

[81] J. Filip, *Keltov. ve stedni Evrope* (Die Kelten in Mitteleuropa), Monumenta Archeologica, Tom. V, Praha, 1956. A se vedea același punct de vedere al autorului exprimate în *Chronologische Probleme de Latènzeit in Europa*, în *Bericht über der V Inter. Kongr. für Vor-und Frühgeschichte Hamburg*, Berlin, 1961, p. 216—276. Față de sistemul cronologic al lui J. Filip vezi rezervele exprimate de ex. de către K. Willvonseder, *op. cit.*, p. 86, W. Dehn — O. H. Frey, în *Atti del VI Congresso Internazionale delle scienze preistoriche e Protostoriche*, I, Firenze, 1962, p. 199, W. Krämer *Germania*, 40, 1962 etc.

ului B, mai exact fazei B 2 stabilită de W. Krämer[82] și se datează în jurul anului 300 î.e.n.[83].

Așadar, la Arad-Gai s-a descoperit o necropolă birituală celtic datată în jurul anului 300 î.e.n. care urmează să fie cercetată prin săpături sistematice. Prezența în cadrul acesteia a populației autohtone dacice ne este indicată de cele două vase lucrate cu mîna în manieră hallstattiană reprezentînd forme bine cunoscute în ceramica daco-getică contemporană.

3. **Archiud,** r. Bistrița, reg. Cluj.

In toamna anului 1964 Șt. Dănilă, directorul Muzeului raional Bistrița, a descoperit pe teritoriul comunei, la locul de hotar numit „Hinsuri" un mormînt de incinerație cu urnă din perioada celtică.

Vasul folosit ca urnă este de culoare negru în exterior și roșiatic în interior. El a fost lucrat cu mîna din pastă destul de bună și aparține tipului de vas mare bitronconic cu proeminențe conice aplatizate. Varianta căreia îi aparține vasul-urnă de la Archiud nu poate fi deocamdată precizată deoarece vasul n-a fost încă întregit.

Lîngă urnă s-a descoperit o strachină de lut de tip celtic lucrată cu roata. In afară de cele două vase, în interiorul urnei sau lîngă ea au mai fost descoperite două brățări de bronz, restorul unei fibule de fier, fragmente dintr-o lamă de cuțit, fragmente dintr-o altă placă de fier. Se pare că aici au fost descoperite și două locuri de ardere a defuncților[84].

Vasul folosit ca urnă și ritul funerar ne dovedesc că la Archiud ne găsim în prezența unui mormînt autohton dacic, care pe baza celorlalte piese ale inventarului funerar se datează în Latène C. Precizări mai restrînse și o încadrare exactă a materialelor descoperite și încă nepublicate nu putem face.

4. **Berea,** com. Ciumești, r. Carei, reg. Maramureș.

In campania 1965 s-a descoperit o așezare dacică din epoca celtică. In bordeiele dezvelite s-a găsit ceramică autohtonă lucrată cu mîna și ceramică celtică făcută cu roata. Ceramica de factură celtică este în netă inferioritate, din punct de vedere cantitativ, față de cea dacică lucrată cu mîna.[85] Menționăm că așezarea recent descoperită de la Be-

rea se găsește la cîțiva km
mești.

5. **Bistrița,** r. Bistrița, r

Pe teritoriul orașului,
numit „Poderei" în anul
adîncită în pămînt din a că
lucrată cu mîna și ceramic
tip celtic este din punct de
autohtonă lucrată cu mîna.
sec. III—II î.e.n. și atribuită
cice.[86]

6. **Blaj,** r. Mediaș, reg.

In anul 1956 au fost de
celtică și dacică alcătuind,
morminte de incinerație. D

7. **Cepari,** com. Dumitra

Sub dealul „Kah enberg
rilor în vii, s-au descoperit
tare o parte a ajuns în M
descoperiri, în toamna acel
ficare descoperind trei mor
publicat o scurtă relatare[88]
ție în marea lor majoritate
lor făcea parte ceramică ce
piesele care au intrat în co
telor de la Cepari M. Roska
o fibulă, și fragmentele unui

Din registrul de inventa
fost descoperite în total sa
(nr. 1—4) între 7—9, III, 19
pate de către M. Roska cu

Mormîntul 1 a conținut
mate încît nu au fost ridicat
mînt mai făcea parte un va
este celtic și ale cărui fragm
atenție aceste fragmente (in
este vorba de un vas celti
grecesc pe care l-am putut

[82] W. Krämer, *Germania*, 40, 2, 1962, p. 306.

[83] *Idem*, *Germania*, 39, 1/2, 1961, p. 34—37, W. Dehn — O. H. Frey, *op. cit.*, p. 205. J. Filip, *op. cit.*, p. 523—524, fig. 26, datează fibulele de tip Dux în sec. III î.e.n., iar variantele tîrzii în care s-ar putea încadra una din fibulele de la Arad-Gai (fig. 24/3), care ar corespunde unei fibule descoperite în necropolele din Slovenia (J. Filip, fig. 64,2) le datează la sfîrșitul sec. II î.e.n., W. Krämer însă (*Germania*, 40, 2, 1962, p. 306) atribuie Latène-ului C numai fibulele care au partea caudală lipită de arc, ceea ce nu este cazul la fibulele noastre, la care se adaugă și brățara de bronz aparținînd și ea Latène-ului B2.

[84] Informații primite de la Șt. Dănilă și D. Protase.

[85] Informații Vlad Zirra care a efectuat săpăturile.

[86] Șt. Dănilă, *Noi săpături*
Sesiune științifică a muzeelor, tir

[87] I. H. Crisan, în *AMN*, I,

[88] M. Roska, *A keltàk Erdé*

[89] *Ibidem*, fig. 8.

rea se găsește la cîțiva km spre vest de necropola și așezarea de la Ciumești.

5. **Bistrița,** r. Bistrița, reg. Cluj.

Pe teritoriul orașului, în dreptul gării C.F.R., spre vest, la punctul numit „Poderei" în anul 1962 Șt. Dănilă a dezvelit o locuință puțin adîncită în pămînt din a cărei inventar făcea parte ceramică autohtonă lucrată cu mîna și ceramică de tip celtic făcută cu roata. Ceramica de tip celtic este din punct de vedere cantitativ mult mai puțină decît cea autohtonă lucrată cu mîna. Locuința de pe „Poderei" a fost datată în sec. III—II î.e.n. și atribuită, pe bună dreptate, populației autohtone dacice.[86]

6. **Blaj,** r. Mediaș, reg. Brașov.

In anul 1956 au fost descoperite, întîmplător, patru vase de factură celtică și dacică alcătuind, foarte probabil, inventare funerare ale unor morminte de incinerație. Descoperirea se datează în sec. III î.e.n.[87]

7. **Cepari,** com. Dumitra, r. Năsăud, reg. Cluj.

Sub dealul „Kah enberg" în primăvara anului 1941, cu ocazia lucrărilor în vii, s-au descoperit morminte de incinerație din ale căror inventare o parte a ajuns în Muzeul de istorie din Cluj. In urma acestor descoperiri, în toamna aceluiași an, M. Roska a făcut săpături de verificare descoperind trei morminte. Asupra tuturor acestora M. Roska a publicat o scurtă relatare[88] din care reiese că mormintele de incinerație în marea lor majoritate au fost găsite deranjate și că din inventarul lor făcea parte ceramică celtică și villanoviană foarte sfărîmată. Dintre piesele care au intrat în componența inventarelor funerare ale mormintelor de la Cepari M .Roska publică cîteva obiecte de fier, printre care o fibulă, și fragmentele unui vas „celtic" vopsit cu negru.

Din registrul de inventar al Muzeului de istorie Cluj reiese că au fost descoperite în total șapte morminte dintre care patru întîmplător (nr. 1—4) între 7—9, III, 1941 și trei (nr. 4—7) între 24—25, IX, 1941 săpate de către M. Roșka cu următoarele inventare:

Mormîntul 1 a conținut o urnă și o strachină ce erau așa de sfărîmate încît nu au fost ridicate. Pe lîngă urnă și strachină din acelaș mormînt mai făcea parte un vas cu picior despre care M. Roska spune că este celtic și ale cărui fragmente disparate le-a publicat.[89] Examinînd cu atenție aceste fragmente (inv. nr. VI 2783) am ajuns la concluzia că nu este vorba de un vas celtic ci că fragmentele aparțin unui **kantharos** grecesc pe care l-am putut reconstitui (fig. 25/17). Din el se păstrează

[86] Șt. Dănilă, *Noi săpături arheologice la Bistrița.* Comunicare prezentată la I-a Sesiune științifică a muzeelor, ținută la București în decembrie 1964.
[87] I. H. Crișan, în *AMN*, I, 1964, p, 87—90, fig. 1—2.
[88] M. Roska, *A keltàk Erdèlyben*, în *Közl. Cluj*, IV, 1—2, 1944, p. 55—56, fig. 7—8.
[89] *Ibidem*, fig. 8.

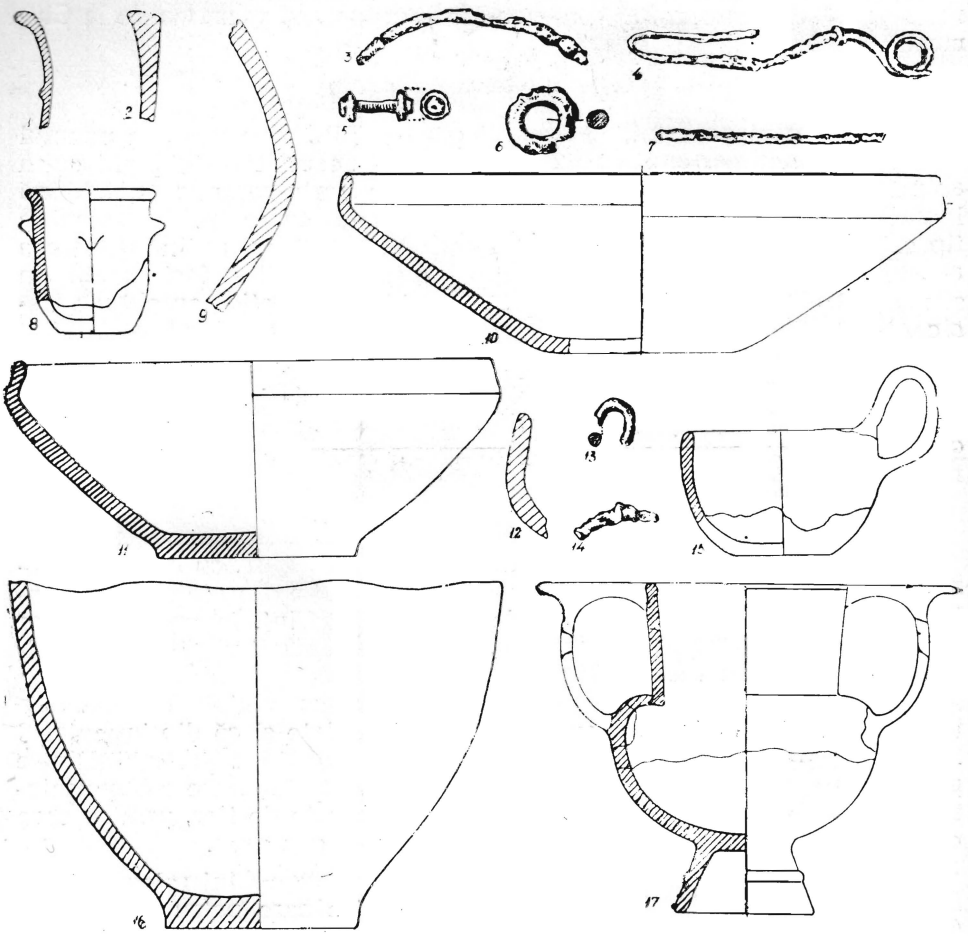

Fig. 25. — Inventarele mormintelor dacice de incinerație de la Ceparí: M. 1, 17; M. 2, 4; M. 3, 1—5, 6, 9, 14, 16; M. 4, 10; M. 5, 8, 11, 15; M. 7, 7.

cele două torți, o parte din corp și piciorul întreg. Pasta din care a fost lucrat cu roata este de foarte bună calitate, omogenă, de culoare gălbui-portocalie și vasul a fost acoperit cu un firnis negru de cea mai bună calitate.

Dimensiuni: înălțimea 0,10 m, (?), diametrul gurii împreună cu torțile 0,128 m, (?), diametrul fundului, respectiv a piciorului 0,044 m, grosimea pereților 0,004 m.

Mormîntul 2 descoperit și el deranjat a avut ca inventar funerar un vas mare roșiatic lucrat cu mîna din pastă impură din care se păs-

trează doar două fragmente (i
putem reconstitui, nici măcar

Unul dintre cele două fra
ționat ca provenind din urnă
conținut o fibulă de fier și ea
25/4) este de dimensiuni mari
ajutorul unui mic manșon. S

Dimensiuni: lungimea 0,093 m
0,014 m.

Mormîntul 3 a fost desco
rul lui se păstrează un vas m
iar în exterior cu slip negru l
tă cu multe impurități. Se pă
(fig. 25/16, inv. nr. VI 2789) ș
VI 2787). Pe baza acestor frag
fost de formă bitronconică făr
me îi aparține. Pe lîngă vasul-
de dimensiuni mijlocii, de tip
din pastă impură, de culoare
ză doar un fragment din buză

Pe lîngă cele două vase l
3 mai făcea parte un vas grec
cesc este lucrat cu roata din
firnis negru, foarte corodat, a
fragmente (fig. 25/1, inv. nr. V
stitui forma. Obiectele de met
mentar (fig. 25/6, 13, inv. nr.
inv. nr. VI 2793) și două frag
2794—2795).

Mormîntul 4 a fost desc
parte un vas mare lucrat cu m
gălbuie în interior și acoperit
vas se păstrează doar două f
stabilim forma (inv. nr. VI 2
strachină mare păstrată și ea
cu „umăr" lucrată cu mîna di
acoperită în exterior cu un sl

Dimensiuni: înălțimea 0,116 m,
grosimea pereților 0,001 m.

Mormîntul 5 a avut ca i
negru acoperit în exterior cu
impură. Din el se păstrează do
2803) pe baza cărora nu l-am
fragmentele sînt menționate
urnă în același mormînt s-a de
din pastă impură acoperită c

trează doar două fragmente (inv. nr. VI 2785—2786) pe baza cărora nu-i putem reconstitui, nici măcar aproximativ, forma.

Unul dintre cele două fragmente în registrul de inventar este menţionat ca provenind din urnă. Pe lîngă vasul de lut mormîntul a mai conţinut o fibulă de fier şi ea fragmentară (inv. nr. VI 2784). Fibula (fig. 25/4) este de dimensiuni mari şi a avut partea caudală lipită de corp cu ajutorul unui mic manşon. Se păstrează corpul şi arcul fibulei.

Dimensiuni: lungimea 0,093 m, înălţimea corpului 0,016 m, diametrul arcului 0,014 m.

Mormîntul 3 a fost descoperit de asemenea, deranjat. Din inventarul lui se păstrează un vas mare de culoare cenuşiu-gălbuie în interior iar în exterior cu slip negru lustruit. Vasul este lucrat cu mîna din pastă cu multe impurităţi. Se păstrează doar treimea inferioară a vasului (fig. 25/16, inv. nr. VI 2789) şi un fragment de buză (fig. 25/9, inv. nr. VI 2787). Pe baza acestor fragmente putem spune doar că vasul-urnă a fost de formă bitronconică fără a putea preciza însă, cărei variante anume îi aparţine. Pe lîngă vasul-urnă în mormînt s-a mai descoperit un vas de dimensiuni mijlocii, de tipul cu profil aproape drept, lucrat cu mîna din pastă impură, de culoare roşiatic-cenuşie. Din acest vas se păstrează doar un fragment din buză (fig. 25/2, inv. nr. VI 2788).

Pe lîngă cele două vase lucrate cu mîna din inventarul mormîntului 3 mai făcea parte un vas grecesc şi cîteva obiecte de metal. Vasul grecesc este lucrat cu roata din pastă fină de culoare roşie, acoperit cu firnis negru, foarte corodat, abia vizibil. Din vas s-au păstrat doar trei fragmente (fig. 25/1, inv. nr. VI 2790) pe baza cărora n-am putut reconstitui forma. Obiectele de metal sînt: 2 verigi de fier, una păstrată fragmentar (fig. 25/6, 13, inv. nr. VI 2791—2792) un cui-nit de fier (fig. 25/5, inv. nr. VI 2793) şi două fragmente de fibule (fig. 25/3, 14, inv .nr. VI 2794—2795).

Mormîntul 4 a fost descoperit deranjat. Din inventarul lui făcea parte un vas mare lucrat cu mîna din pastă impură de culoare cenuşiu-gălbuie în interior şi acoperit în exterior cu un slip negru lustruit. Din vas se păstrează doar două fragmente pe baza cărora n-am putut să-i stabilim forma (inv. nr. VI 2797—2798). Din acelaş mormînt provine o strachină mare păstrată şi ea fragmentar (fig. 25/10, inv. nr. VI 2796), cu „umăr" lucrată cu mîna din pastă impură de culoare cenuşiu-neagră acoperită în exterior cu un slip lustruit.

Dimensiuni: înălţimea 0,116 m, diametrul gurii 0,36 m, diametrul fundului 0,12 m, grosimea pereţilor 0,001 m.

Mormîntul 5 a avut ca inventar un vas mare de culoare cenuşiu-negru acoperit în exterior cu un slip lustruit, lucrat cu mîna din pastă impură. Din el se păstrează doar trei fragmente (inv. nr. VI 2799, 2802—2803) pe baza cărora nu l-am putut reconstitui. In registrul de inventar fragmentele sînt menţionate ca provenind dintr-o urnă. Pe lîngă vasul urnă în acelaş mormînt s-a descoperit o strachină de lut lucrată cu mîna din pastă impură acoperită cu slip lustruit de culoare neagră cu pete

brune, păstrată fragmentar (fig. 25/11, inv. nr. VI/2804). **Strachina** are „umăr" puțin înclinat spre interior și fundul ușor profilat.

Dimensiuni: înălțimea 0,12 m, diametrul gurii 0,30 m, diametrul fundului 0,12 m, grosimea pereților 0,001 m.

Pe lîngă urnă și strachină din inventarul mormîntului mai făceau parte o ceașcă cu toarta supraînălțată, un vas cu profil aproape drept și un al treilea vas, tot de dimensiuni mici, lucrat cu mîna din pastă impură de culoare roșiatică a cărui formă n-o putem reconstitui (inv. nr. 2800).

Ceașca (fig. 25/15, inv. nr. VI 2805—2808) se păstrează fragmentar și a fost reconstituită din mai multe fragmente. Ea este lucrată cu mîna dintr-o pastă cu impurități de culoare roșiatică și este acoperită cu un slip lustruit, atît în interior cît și în exterior, de culoare brun închisă. Ceașca a avut o toartă puternic supraînălțată, iar muchea buzei este rotunjită.

Dimensiuni: înălțimea 0,076 m, (?), diametrul gurii 0,12 m, diametrul fundului 0,06 m (?), grosimea pereților 0,008 m.

Vas mic (fig. 25/8, inv. nr. VI 2801) păstrat fragmentar, lucrat cu mîna din pastă impură de culoare brun-închisă, are profilul aproape drept și este ornamentat cu mici proeminențe conice în relief.

Dimensiuni: înălțimea 0,07 m (?), diametrul gurii 0,08 m, diametrul fundului 0,05 m (?), grosimea pereților 0,008 m.

Din inventarul mormîntului 5 se mai păstrează oase umane arse (inv. nr. VI 2809) și un fragment din lama unui cuțit de fier puternic oxidat (inv. nr. 2810). Despre acest mormînt în inventarul Muzeului de istorie Cluj se menționează că a fost descoperit la 0,25 m adîncime într-o groapă circulară cu diametrul de 1,20 m.

Mormîntul 6 s-a descoperit la numai 0,10 m adîncime, iar din inventarul lui se păstrează un fragment de urnă, fragmente dintr-o ceașcă de tipul celei din mormîntul 5, toate lucrate cu mîna din pastă impură (inv. nr. VI 2811—2812) și un fragment din lama unui cuțit de fier (inv. nr. VI 2813).

Mormîntul 7 a fost descoperit la 0,22 m adîncime. Din inventarul lui se păstrează: fragment de urnă, fragment de la buza unei străchini (fig. 25/12) și fragment dintr-un vas roșu a cărui formă n-o putem determina. Toate fragmentele ceramice sînt lucrate cu mîna din pastă cu multe impurități (inv. nr. VI 2814—2815). Din același mormînt se păstrează două fragmente, unul dintr-o verigă de bronz (inv. nr. VI 2816) și al doilea, probabil, dintr-o fibulă de fier (fig. 25/7, inv. nr. VI 2817), apoi oase umane arse (inv. nr. VI 2818) și cîteva oase de pasăre (inv. nr. VI 2819).

In legătură cu piesele de metal descoperite în necropola de la Cepari trebuie să menționăm că toate sînt foarte deteriorate și au urme evidente de trecere prin foc. In afara obiectelor enumerate amintim un

vîrf de lance de fier și el foar
registrul de inventar ca piesă

Din cele arătate reiese că
cropole de incinerație, după
păstrate datorită faptului că
la suprafața actuală a solului
bui să discutăm acum două p
cropolei și atribuirea ei etnică

Pentru încadrarea cronol
la îndemînă trei elemente și a
1, fibula de fier din mormîntul
tice de tipul celei de la Cepa
zarea de la Manching și datat
perioadă de timp lungă cuprin
î.e.n.[93] Tipul de fibulă de fier
pola de la Cepari, pe baza co
ză la sfîrșitul sec. II î.e.n.[94] Un
opune kantharos-ul grecesc d
ca lucrată cu mîna descoperită

Kantharos-ul din mormînt
doua jumătate a sec. IV sau
au apărut la Atena (Agora)
începutul sec. III î.e.n.[96] De a
descoperit într-o tabără ptolem
a sec. III î.e.n.[97] De altfel ace
săpăturile lui D. M. Robinson,
ța către anul 348 în urma as
Deci, vasul trebuie datat în a
sec. III î.e.n.

Pe teritoriul țării noastre
meroase analogii în necropol
Astfel, un kantharos asemănă
cropolei de la Murighiol[98], apo

[90] M. Roska, *op. cit.*, p. 55 m
două tăișuri care nu figurează în re
tificăm.
[91] Cf. M. Roska, *op. cit.*, p. 5
[92] W. Krämer, *Germania*, 40,
[93] R. Pittioni, *Urgeschichte des*
693, fig. 482.
[94] J. Filip, *op. cit.*, p. 524, fig.
[95] Determinarea precum și re
drescu de la București, căruia îi m
[96] H. A. Thomson, în *Hesperi*
[97] E. Vanderpool, J. R. Mc. O
p. 37, pl. 20, tipul 36.
[98] E. Bujor, în *SCIV*, VII, 3—
[99] B. Mitrea și col., în *Materi*

vîrf de lance de fier şi el foarte rău păstrat (inv. nr. 2782) menţionat în registrul de inventar ca piesă izolată.

Din cele arătate reiese că la Cepari ne găsim în prezenţa unei necropole de incineraţie, după toate probabilităţile, cu urne, foarte rău păstrate datorită faptului că mormintele se găseau la mică adîncime de la suprafaţa actuală a solului care este mereu spălat de ape.[91] Va trebui să discutăm acum două probleme importante şi anume datarea necropolei şi atribuirea ei etnică.

Pentru încadrarea cronologică a mormintelor de la Cepari ne stau la îndemînă trei elemente şi anume: Kantharos-ul grecesc din mormîntul 1, fibula de fier din mormîntul 2 şi ceramica lucrată cu mîna. **Fibule** celtice de tipul celei de la Cepari au fost descoperite în necropola şi aşezarea de la Manching şi datate de W. Krämer[92] în Latène C. Deci pe o perioadă de timp lungă cuprinsă în cronologie absolută între 300 şi 100 î.e.n.[93] Tipul de fibulă de fier căruia îi aparţine şi exemplarul din necropola de la Cepari, pe baza complexelor de descoperiri, J. Filip îl datează la sfîrşitul sec. II î.e.n.[94] Unei datări aşa de tîrzii, în cazul nostru, i se opune kantharos-ul grecesc descoperit în mormîntul 1 şi toată ceramica lucrată cu mîna descoperită în necropolă.

Kantharos-ul din mormîntul 1 este de tip attic şi se datează în a doua jumătate a sec. IV sau la începutul sec. III î.e.n.[95] Astfel de vase au apărut la Atena (Agora) într-un depozit de la sfîrşitul sec. IV sau începutul sec. III î.e.n.[96] De asemenea tipul de vas de la Cepari a fost descoperit într-o tabără ptolemeică din Attica datată în prima jumătate a sec. III î.e.n.[97] De altfel acest tip de kantharos nu apare la Olynth în săpăturile lui D. M. Robinson, or această staţiune îşi încetează existenţa către anul 348 în urma asediului lui Filip al II-lea al Macedoniei. Deci, vasul trebuie datat în a doua jumătate a sec. IV sau la începutul sec. III î.e.n.

Pe teritoriul ţării noastre kantharos-ul de la Cepari îşi găseşte numeroase analogii în necropolele geto-dacice datate în sec. IV—III î.e.n. Astfel, un kantharos asemănător a fost descoperit în mormîntul 8 al necropolei de la Murighiol[98], apoi în necropola de la Satu Nou[99] sau în cea

---

[90] M. Roska, *op. cit.*, p. 55 menţionează şi un fragment dintr-o sabie de fier cu două tăişuri care nu figurează în registrul de inventar şi pe care n-am putut s-o identificăm.

[91] Cf. M. Roska, *op. cit.*, p. 56.

[92] W. Krämer, *Germania*,, 40, p. 306.

[93] R. Pittioni, *Urgeschichte des Österreichischen Raumes*, Wien, 1954, p. 650, 693, fig. 482.

[94] J. Filip, *op. cit.*, p. 524, fig. 30, 13.

[95] Determinarea precum şi referirile bibliografice aparţin colegului P. Alexandrescu de la Bucureşti, căruia îi mulţumim călduros şi pe această cale.

[96] H. A. Thomson, în *Hesperia*, III, 1934, p. 319, tipul A 27 şi A 28.

[97] E. Vanderpool, J. R. Mc. Oredie, A. Steinberg Koroni, în *Hesperia*, XXXI, 1962, p. 37, pl. 20, tipul 36.

[98] E. Bujor, în *SCIV*, VII, 3—4, 1956, p. 248, fig. 10.

[99] B. Mitrea şi col., în *Materiale*, *VII*, 1961, p. 285, fig. 3—4.

de la Telița. In necropola de la Telița și anume în mormîntul 6, au fost descoperite chiar trei exemplare, dintre care unul corespunde în toate detaliile sale vasului descoperit în necropola de la Cepari. Necropola de la Telița se datează în a doua jumătate a sec. IV și la începutul sec. III î.e.n.[100] In aceleași necropole își găsesc analogii vasele lucrate cu mîna din cimitirul de la Cepari. Fără nici o excepție ele sînt forme locale, cu prototipuri în primele perioade ale Hallstatt-ului și constituie forme comune în ceramica daco-getice din faza veche (I) așa că nu le mai comentăm.

Este bine cunoscută valoarea pe care o au vasele fine grecești în stabilirea datărilor așa că nu mai insistăm asupra ei. Că nu poate fi vorba de o datare așa de coborîtă cum ar indica-o cea preconizată de J. Filip, pentru fibula de fier o dovedește și faptul că în necropola de la Cepari nu s-a descoperit nici măcar un singur ciob celtic lucrat cu roata. Or, ni se pare neverosimil ca după un secol de conviețuire cu celții autohtoni să nu fi împrumutat nici măcar un singur vas, care fără îndoială datorită calităților sale tehnice, s-ar fi păstrat chiar și în condițiile vitrege de la Cepari. La acestea trebuie să adăugăm faptul că ceramica celtică este prezentă în toate necropolele datate în sec. III î.e.n. Nu se poate opune nici ipoteza că ne găsim într-o zonă în care prezența celților este redusă pentru că Cepariul este situat într-un teritoriu intens locuit de celți. Că nu poate fi vorba de sfîrșitul sec. II î.e.n. o dovedește și faptul că la această dată ceramica daco-getică este deja pe deplin formată, iar tehnica lucrării ei cu roata se generalizase. Or, în necropola de la Cepari ne găsim în prezența unei ceramici de evidentă factură hallsattiană, iar unele forme sînt încă total neevoluate, cum ar fi de ex. ceașca cu toarta puternic supraînălțată. Este, după părerea noastră indiscutabil faptul că ceramica lucrată cu mîna de la Cepari nu se poate data în jurul anului 100 î.e.n. Pe baza tuturor celor expuse considerăm că necropola se datează în jurul anului 300 î.e.n., și își încetează existența la puțin timp după venirea celților sau poate cu ceva înainte. Fibulele celtice au putut ajunge la Cepari din lumea celtică fără să fie neapărat obligatorie prezența lor efectivă în Transilvania. Ele au putut ajunge aici pe calea comerțului, la fel cum au ajuns în aceeași necropolă vasele grecești a căror importanță pentru legăturile comerciale existente la dacii din Transilvania pentru sec. IV—III î.e.n. ne grăbim s-o spunem, nu ne scapă.

In ce privește tipul de fibulă din mormîntul 2 de la Cepari este posibil ca ea să dureze pînă la sfîrșitul sec. II î.e.n. dar începe cu siguranță cu mult mai devreme, după cum o dovedește printre altele și exemplarul nostru.[101]

[100] G. Simion și Gh. I. Cantacuzino, în *Materiale*, VIII, 1962, p. 373—381, fig. 4/1 3—4 și fig. 7.

[101] Necropola de la Cepari dovedește rezerva pe care trebuie să o avem față de sistemul cronologic a lui J. Filip, care operează cu așa-numite „complex arheologic" în care hotărîtoare sînt elementele de datare tîrzii, rezerve care s-au exprimat în diferite rînduri vezi nota 81.

Asupra etnicului celor în
dem că nu poate fi nici o în
atribuire este dovedită de ce
nerar la care s-au adăugat ci
sau celtică. Este bine cunosc
într-o anumită perioadă, se
a constitui o garanție etnică,
litate între făuritorii și cei c
cu fibulele celtice din mormi
buirea etnică pe seama autol
Necropola de la Cepari este
este menționat expres nici în
lui M. Roska. Că totuși este
faptul că pentru fiecare mor
nează o urnă și nu este vorb
pe sol fapt care, fără îndoial
servat și apoi menționat. In
o strachină, probabil capac,
cii și mici, obicei bine cun
ofrandele de carne ceea ce
buirii noastre.

Așadar, necropola de în
tul sec. IV sau la începutul s
dacice. Ea a luat sfîrșit, foa
nirea celților în Transilvania
mormintelor fac parte obiect
ților, fie înainte de venirea
încă în cîmpia Tisei, fie la s
leagurile noastre. Tot pe ca
două vase grecești descop
strează existența unor legă
și lumea grecească, la sfîrșit
turi dovedite și de monedel
II-lea sau de Alexandru Ma
vaniei.[103] Legăturile comerci
bil, prin intermediul colonii
unde porneau drumuri come
nă în Transilvania, fapt do
pola de la Cepari. Comerțul
vazia celtică și așa s-ar pu
celtice sau celto-dacice nu

[102] Este vorba de o necrop
o încadrase M. Roska, *op. cit.*, p.
noviană ci se datează la sfîrșitul

[103] I. Winkler, *Contribuții nu*
1955, p. 21—28, tabel I—II și ha

[104] Fm. Condurachi, în *Bul.*

Asupra etnicului celor înmormîntaţi în necropola de la Cepari credem că nu poate fi nici o îndoială, ei sînt cu siguranţă daci.[102] Această atribuire este dovedită de ceramica autohtonă folosită ca mobilier funerar la care s-au adăugat cîteva piese cumpărate din lumea grecească sau celtică. Este bine cunoscut faptul că în special podoabele, la modă într-o anumită perioadă, se împrumută şi circulă pe spaţii enorme fără a constitui o garanţie etnică, adică fără să putem pune un semn de egalitate între făuritorii şi cei care poartă aceste podoabe cum este cazul cu fibulele celtice din morminte'e de la Cepari. La argumentele în atribuirea etnică pe seama autohtonilor daci se adaugă şi ritualul funerar. Necropola de la Cepari este de incineraţie cu urne, deşi acest lucru nu este menţionat expres nici în registrele de inventar şi nici în relatarea lui M. Roska. Că totuşi este vorba de o necropolă cu urne o dovedeşte faptul că pentru fiecare mormînt, în registrul de inventar, se menţionează o urnă şi nu este vorba de depunerea resturilor incinerării direct pe sol fapt care, fără îndoială, la săpătura de verificare ar fi fost observat şi apoi menţionat. In morminte au fost depuse pe lîngă urne cîte o strachină, probabil capac, şi apoi cîte unul sau mai multe vase mijlocii şi mici, obicei bine cunoscut la daco-geţi. Menţionăm că lipsesc ofrandele de carne ceea ce constituie un alt argument în favoarea atribuirii noastre.

Aşadar, necropola de incineraţie de la Cepari se datează la sfîrşitul sec. IV sau la începutul sec. III î.e.n. şi aparţine populaţiei autohtone dacice. Ea a luat sfîrşit, foarte probabil, la foarte scurt timp după venirea celţilor în Transilvania sau poate cu ceva înainte. Din inventarul mormintelor fac parte obiecte de metal celtice preluate pe calea comerţului, fie înainte de venirea acestora în Transilvania, cînd se găseau încă în cîmpia Tisei, fie la scurt timp după ce aceştia au ajuns pe meleagurile noastre. Tot pe calea comerţului au ajuns pînă la Cepari cele două vase greceşti descoperite în mormîntul 1 şi 3. Acestea demonstrează existenţa unor legături comerciale între dacii din Transilvania şi lumea grecească, la sfîrşitul sec. IV şi începutul sec. III î.e.n, legături dovedite şi de monedele statului macedonian bătute de Filip al III-lea sau de Alexandru Macedon găsite pînă departe în nordul Transilvaniei.[103] Legăturile comerciale cu lumea grecească se realizau, probabil, prin intermediul coloniilor greceşti, de pe ţărmul Mări Negre de unde porneau drumuri comerciale în toate direcţiile[104] şi care ajung pînă în Transilvania, fapt dovedit de cele două vase greceşti din necropola de la Cepari. Comerţul cu lumea grecească a fost bulversat de invazia celtică şi aşa s-ar putea explica faptul că în celelalte necropole celtice sau celto-dacice nu mai găsim ceramică grecească. Iată un alt

[102] Este vorba de o necropolă autohtonă şi nici decum celtică în rîndul cărora o încadrase M. Roska, *op. cit.*, p. 55—56, iar ceramica lucrată cu mîna nu este villanoviană ci se datează la sfîrşitul sec. IV sau începutul sec. III î.e.n.

[103] I. Winkler, *Contribuţii numismatice la istoria Daciei*, în *SCŞ*, Cluj, VI, 1—2, 1955, p. 21—28, tabel I—II şi harta I—II.

[104] Fm. Condurachi, în *Bul. Ştiinţific al Acad. R.P.R.*, Seria C, II, 1, 1950.

argument în favoarea ipotezei că necropola de la Cepari datează dinainte de venirea celților în Transilvania.

7. **Cicir,** com. Mîndruloc, r. Arad, reg. Banat.

Pe prima terasă a Mureșului, în imediata apropiere a satului, în partea de hotar numită „La gropi" s-a descoperit o așezare din sec. III—II î.e.n. din care în campania 1965 am dezvelit o locuință adîncită în pămînt. Din inventarul locuinței făcea parte o mare cantitate de ceramică autohtonă lucrată cu mîna și ceramică de factură celtică lucrată cu roata. Cantitativ ceramica locală întrece pe cea celtică. Pe lîngă ceramică în bordeiul de la Cicir s-au descoperit cîteva obiecte de metal și brățări de sapropelit.

Pe baza marei cantități de ceramică autohtonă atribuim locuința de la Cicir populației dacice. Deocamdată, deoarece n-am făcut un studiu amănunțit al ceramicii descoperite precum și a restului inventarului găsit nu putem face o încadrare cronologică mai exactă, mulțumindu-ne cu datarea largă sec. III—II î.e.n. Săpăturile în așezarea de la Cicir vor fi continuate.

8. **Ciumești,** r. Carei, reg. Maramureș.

A se vedea capitolele I și II ale prezentei lucrări.

9. **Cluj — Someșeni,** reg. Cluj.

Pe terasa din fața Băilor Someșeni, în vara anului 1962 și 1963, s-au făcut săpături într-o așezare dacică din sec. III—II î.e.n. A fost descoperită o mare cantitate de ceramică autohtonă lucrată cu mîna alături de ceramică celtică făcută cu roata. Materialele descoperite cu ocazia săpăturilor de la Cluj—Someșeni se păstrează în Mz. Cluj și sînt încă inedite așa că nu putem face precizări din punct de vedere cronologic. Pe baza marei cantități de ceramică autohtonă descoperită așezarea de la Cluj—Someșeni a fost atribuită populației autohtone dacice.[105]

10. **Dezmir,** înglobat orașului Cluj, reg. Cluj.

In cariera de pietriș de pe teritoriul localității în anul 1938 s-a descoperit o necropolă de incinerație daco-celtică care, pe baza unei brățări de bronz cu capete îngroșate și cu nodozități precum și pe baza unei fibule, tot de bronz, cu partea caudală nelegată de corp se datează la începutul sec. III î.e.n.[106]

Pentru precizarea descoperirilor de la Dezmir în toamna anului 1963 am făcut o săpătură de verificare.[107] Șanțurile au fost trasate în continuarea gropilor din care în 1938 s-a extras pietriș care sînt și astăzi vi-

[105] Informații I. Mitrofan, cf. *SCIV*, XIV, 1963, p. 547 și K. Horedt, *op. cit.*, p. 62.
[106] I. H. Crișan, în *AMN*, I, 1964, p. 91—100, fig. 3—5, pl. I—II. Brățările de tipul celei de la Dezmir ca și fibula sînt atribuite de W. Krämer Latène-ului B2, *Germania*, 40, 1962, p. 306, fig. 1.
[107] Cf. *AMN*, I, 1964, p. 354, nr. 41.

zibile. Terenul este acum pla
toate străduințele noastre, la
lucrat la cariera de pietriș î
minte, despre care spuneau
cînd se surpau noi porțiuni d
mormînt. In schimb, am ach
seama Muzeului de istorie d
în anul 1938.

Vasul (fig. 26/1—2) apar
patrulatere derivat din vasu
gura largă cu buza deja pro
vasul este pîntecos are totus
vasul din mormîntul nr. 2 al

Vasul achiziționat în 19
omogenă. In interior el este
fost acoperit cu un slip negr

Aproximativ pe linia de
cu patru masive proeminențe

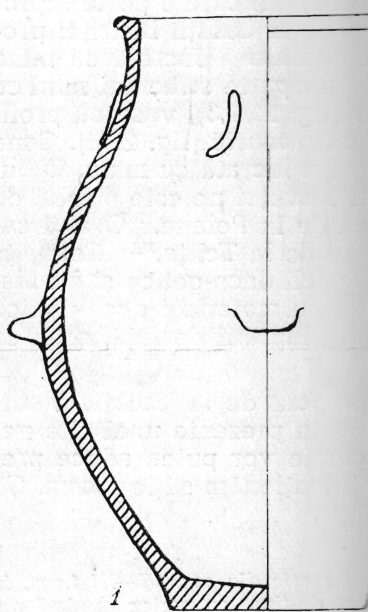

Fig. 26. — Vas din necr

[108] I. H. Crișan, în *AMN*, I.

zibile. Terenul este acum platoul de aterizare al școlii de planorism. Cu toate străduințele noastre, la care am fost ajutați de muncitori care au lucrat la cariera de pietriș în 1938 și care au descoperit personal morminte, despre care spuneau că se rostogoleau în număr mare atunci cînd se surpau noi porțiuni de teren, n-am reușit să descoperim nici un mormînt. In schimb, am achiziționat de la un locuitor din Dezmir pe seama Muzeului de istorie din Cluj un nou vas descoperit în necropolă în anul 1938.

Vasul (fig. 26/1—2) aparține tipului de vas mare cu proeminențe patrulatere derivat din vasul bitronconic al perioadei scitice. El are gura largă cu buza deja profilată și ușor răsfrîntă spre exterior. Deși vasul este pîntecos are totuși un profil relativ zvelt și se aseamănă cu vasul din mormîntul nr. 2 al aceleiași necropole.[108]

Vasul achiziționat în 1963 este îngrijit lucrat cu mîna din pastă omogenă. In interior el este de culoare brun-roșiatică, iar în exterior a fost acoperit cu un slip negru puternic lustruit cu luciu metalic.

Aproximativ pe linia de maximă dimensiune, vasul este prevăzut cu patru masive proeminențe de formă patrulateră așezate simetric. In

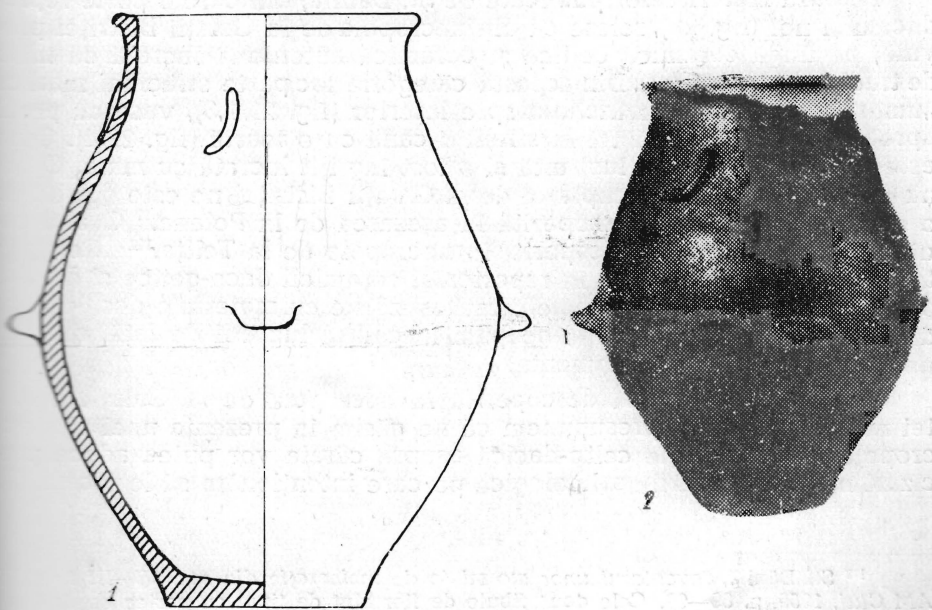

Fig. 26. — Vas din necropola de la Dezmir, achiziționat în 1963.

[108] I. H. Crișan, în *AMN*, I. fig. 5, pl. I, 9.

spațiile dintre proeminențe în treimea superioară a vasului se găsesc patru ornamente în relief de forma unor mari virgu'e.

Dimensiuni: înălțimea 0,48 m, diametrul gurii 0,25 m, diametrul maxim 0,38 m, diametrul fundului 0,16 m, grosimea pereților 0,01 m.

Analogiile pentru vasul de la Dezmir sînt numeroase, dar ne vom referi numai la acelea care, pe lîngă formă, manieră de confecționare, prezintă în treimea superioară un ornament în relief de genul celui de pe vasul nostru. Asemenea vase au fost descoperite la Zimnicea, la Doboșeni și unul fragmentar în așezarea de la Ciumești (vezi fig. 13/10). Prin toate elementele sale vasul de la Dezmir se dovedește a fi local și aparține fără îndoială populației autohtone.

11. **Galații Bistriței,** r. Bistrița, reg. Cluj.

La sud-est de comună, pe un bot de deal numit „Hrube" se găsește o necropolă de incinerație, din care cu ocazia lucrărilor agricole, în repetate rînduri a ieșit la iveală ceramică lucrată cu roata sau cu mîna. In anul 1953 Șt. Dănilă a executat aici un mic sondaj cu care ocazie a descoperit un mormînt de incinerație celtic care conținea, pe lîngă vase de lut și două fibule de fier pe baza cărora datează mormîntul în sec. III—II î.e.n.[109]

Pe baza materialelor publicate de Șt. Dănilă, din care o parte reproducem și noi (fig. 27), reiese că din necropola de la Galații Bistriței provine, pe lîngă ceramică celtică și ceramică autohtonă lucrată cu mîna de tradiție hallstattiană. Din această categorie fac parte străchini mari cu „umăr" drept sau ușor înclinat spre interior (fig. 27/1,3), vase cu profil aproape drept (fig. 27/2) și în sfîrșit o cană cu o toartă (fig. 27/4). Cana este de culoare neagră lustruită și a fost îngrijit lucrată cu mîna. O bună analogie pentru exemplarul de la Galații Bistriței ne este oferită de o cană asemănătoare descoperită în așezarea de la Poiana.[110] O altă cană de același tip s-a descoperit în necropola de la Telița.[111] Celelalte forme sînt bine cunoscute în repertoriul ceramicii daco-getice și au fost descoperite în toate necropolele sau așezările cu materiale daco-celtice din Transilvania de care ne ocupăm în cadrul lucrării de față, ceea ce ne scutește de a le mai comenta.

Ceramica autohtonă descoperită în necropola de la Galații Bistriței ne dă dreptul să presupunem că ne găsim în prezența unei alte necropole de incinerație celto-dacică asupra căreia vor putea aduce precizări numai săpăturile arheologice pe care intenționăm să le facem. Că

[109] Șt. Dănilă, *Inventarul unor morminte de incinerație din sec. III—II î.e.n.*, în *AM Cluj*, 1955, p. 89—99. Cele două fibule de fier sînt de tipul cu partea caudală nelegată terminată într-o mică proeminență și aparțin mai degrabă Latène-ului B decît Latène-ului C pentru care sînt caracteristice fibulele cu partea caudală prinsă de arc cu ajutorul unui mic manșon sau proeminență.

[110] R. Vulpe, în *Dacia*, N. S., I, 1957, p. 153, fig. 7/1.

[111] G. Simion și Gh. I. Cantacuzino, în Materiale, VIII, 1962, fig. 6/1.

Fig. 27. — Ceramică autohtonă d
(după Șt. Dăn

în cadrul necropolei, sub o
tohtonă dacică este de pe

12. **Ghenci,** r. Carei, reg

La sud de comună în c
extragerii nisipului dintr-o
rație din inventarul cărora,
informațiilor primite de la
culul imediat după descope
fi descoperit însă vre-un m
zeului Raional Carei am ma
latările custodelui, au fost
parcursul anilor 1958 și 19

[112] I. H. Crișan, în AMN, I

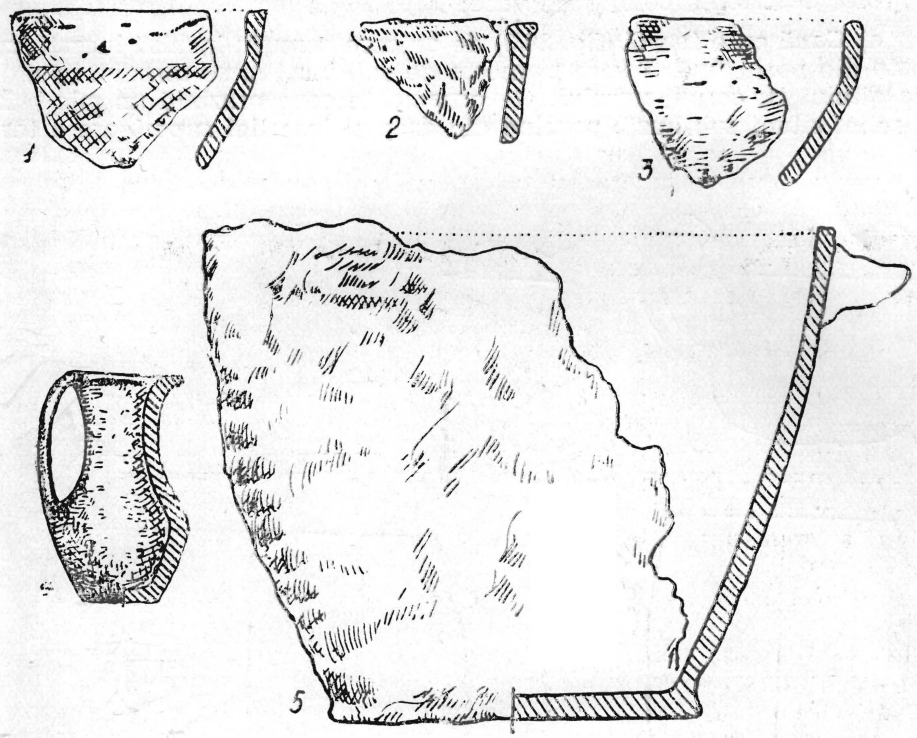

Fig. 27. — Ceramică autohtonă din necropola de incinerație de la Galații-Bistriței (după Șt. Dănilă, în *AM Cluj*, fig. 7. pl. I, III).

în cadrul necropolei, sub o formă sau alta, este prezentă populația autohtonă dacică este de pe acum dovedit.

12. **Ghenci,** r. Carei, reg. Maramureș.

La sud de comună în cuprinsul unei movile în anul 1958, cu ocazia extragerii nisipului dintr-o carieră, s-au descoperit morminte de incinerație din inventarul cărora, am publicat un număr de șapte vase pe baza informațiilor primite de la colegul M. Rusu care s-a deplasat la fața locului imediat după descoperire și a făcut chiar un mic sondaj, fără să fi descoperit însă vre-un mormînt.[112] Ulterior examinînd colecțiile Muzeului Raional Carei am mai găsit un număr de șase vase care, după relatările custodelui, au fost descoperite în aceeași carieră de nisip, pe parcursul anilor 1958 și 1959 și achiziționate de muzeu.

[112] I. H. Crișan, în *AMN*, I, 1960, p. 100—102, fig. 7.

Iată descrierea celor șase vase:

a) **Cană cu o toartă** (fig. 28/3) de culoare cenușiu-închisă lucrată cu roata din pastă fină. Toarta pornește de sub buză și se termină la unirea gîtului cu corpul vasului. Ca ornamente cana prezintă un mic brîu în relief situat sub buză, pornind din dreptul inserției superioare a tor-

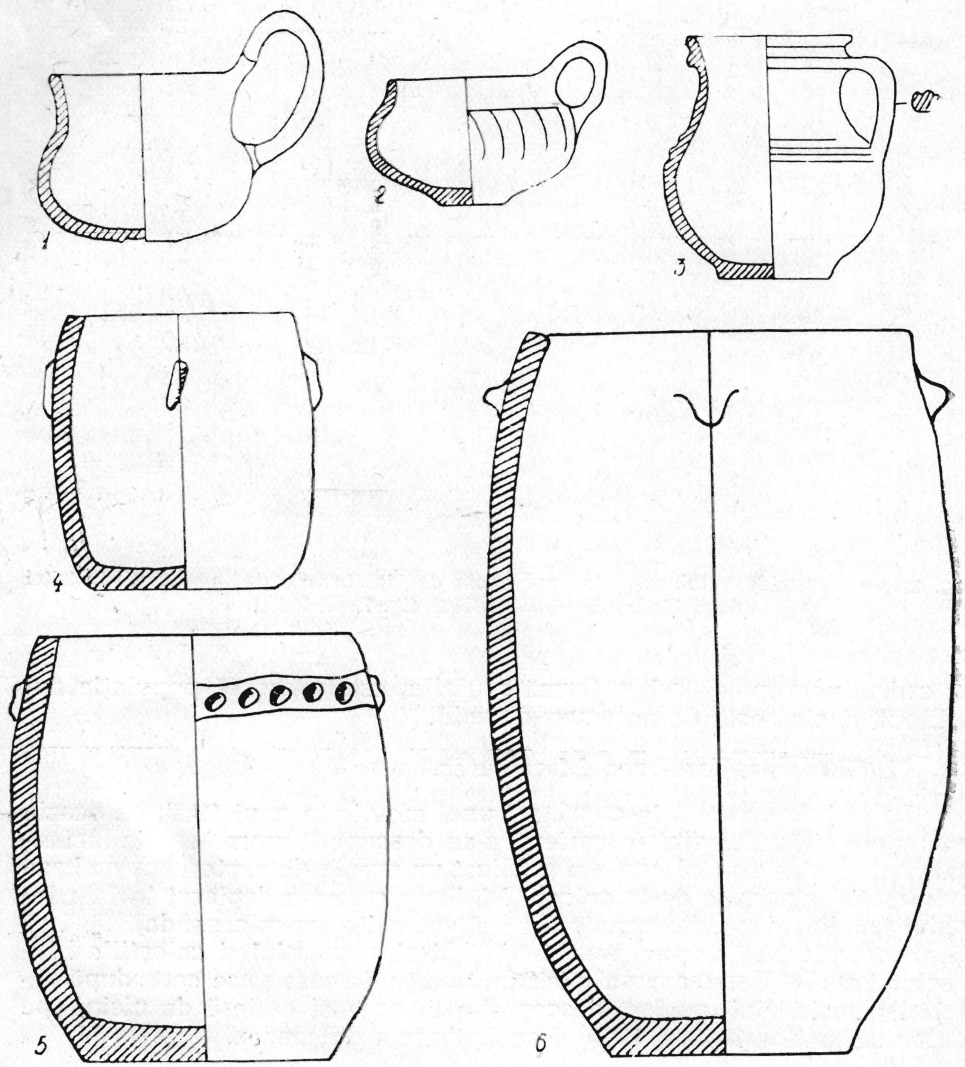

Fig. 28. — Vase din necropola de la Ghenci: 1—2, 4—6 dacice lucrate cu mîna; 3 prefeudal lucrat cu roata.

lii și apoi un al doilea, flanc pul vasului la nivelul inser

Dimensiuni: înălțimea 0,104 diametrul fundului 0,054 m, grosi

Cana lucrată cu roata d în repertoriul ceramicii daco clasică. Ea se datează, pe b ornamentației în sec. II—IV în necropola de la Tîrgșor u lativ mici cu o toartă, în ge pastă cenușiu-închisă și orn dreptul inserției superioare vine, după toate probabilită

Atunci cînd am publicat că în cadrul movilei s-au d care admitem că ar putea fi însă că vasul descris mai în mație sînt cu mult mai tîrzii cii prefeudale. Așadar, la G cice din sec. III î.e.n. s-au d ca prefeudală.

b) **Cană cu toartă supra** Ea este îngrijit lucrată cu m loare brun-roșiatică acoperit se păstrează fragmentar, în torții.

Dimensiuni: înălțimea 0,074 m, grosimea pereților 0,005 m.

c) **Cană cu o toartă** (fig bine păstrat, are gura largă, loarea cănii este cenușie ac loare gălbuie. Cana a fost i impurități și este ornamenta

Dimensiuni: înălțimea 0,055 diametrul fundului 0,032 m, grosi

Din punct de vedere tip văzute cu cîte o toartă supr descoperite în necropola de pitolul I (p. 21). Aici nu ne de o formă locală cu antece

d) **Vas cu profil aproap** cu pete de culoare mai de

[113] Gh. Diaconu, *Tîrgșor.* pl. CVLIII, 3.

[114] *AMN*, I, p. 102.

lii şi apoi un al doilea, flancat de cîte două linii adîncite, situat pe corpul vasului la nivelul inserţiei inferioare a torţii.

Dimensiuni: înălţimea 0,104 m, diametrul gurii 0,07 m, diametrul maxim 0,095 m, diametrul fundului 0,054 m, grosimea pereţilor 0,005 m.

Cana lucrată cu roata din necropola de la Ghenci, nu se încadrează în repertoriul ceramicii daco-getice din faza I—II şi nici în cel din faza clasică. Ea se datează, pe baza formei, a tehnicii de confecţionare şi a ornamentaţiei în sec. II—IV e.n. Analogii pentru cana noastră întîlnim în necropola de la Tîrgşor unde s-au descoperit căni de dimensiuni relativ mici cu o toartă, în genul căniii de la Ghenci, lucrate cu roata din pastă cenuşiu-închisă şi ornamentate cu mici brîuri în relief situate în dreptul inserţiei superioare a torţii, sub buză.[113] Cana de la Ghenci provine, după toate probabilităţile, dintr-un mormînt de înhumaţie.

Atunci cînd am publicat vasele din necropola de la Ghenci spuneam că în cadrul movilei s-au descoperit şi morminte de înhumaţie despre care admitem că ar putea fi contemporane cu cele de incineraţie.[114] Iată însă că vasul descris mai înainte ne dovedeşte că mormintele de înhumaţie sînt cu mult mai tîrzii decît cele de incineraţie şi că, aparţin epocii prefeudale. Aşadar, la Ghenci pe lîngă mormintele de incineraţie dacice din sec. III î.e.n. s-au descoperit şi morminte de înhumaţie din epoca prefeudală.

b) **Cană cu toartă supraînălţată** (fig. 28/1) descoperită în anul 1959. Ea este îngrijit lucrată cu mîna din pastă cu puţine impurităţi, de culoare brun-roşiatică acoperită în exterior cu un slip uşor lustruit. Cana se păstrează fragmentar, în sensul că îi lipseşte cea mai mare parte a torţii.

Dimensiuni: înălţimea 0,074 m, diametrul gurii 0,086 m, diametrul fundului 0,025 m, grosimea pereţilor 0,005 m.

c) **Cană cu o toartă** (fig. 28/2) descoperită în anul 1958. Vasul este bine păstrat, are gura largă, corpul bombat şi o toartă supraînălţată. Culoarea căniii este cenuşie acoperită în exterior cu un slip lustruit de culoare gălbuie. Cana a fost îngrijit lucrată cu mîna din pastă cu puţine impurităţi şi este ornamentată pe corp cu caneluri paralele uşor adîncite.

Dimensiuni: înălţimea 0,055 m, diametrul gurii 0,075 m, diametrul maxim 0,09 m, diametrul fundului 0,032 m, grosimea pereţilor 0,005 m.

Din punct de vedere tipologic cele două căni lucrate cu mîna şi prevăzute cu cîte o toartă supraînălţată (b—c) se încadrează în tipul celor descoperite în necropola de la Ciumeşti pe care le-am comentat în capitolul I (p. 21). Aici nu ne mai rămîne decît să repetăm că este vorba de o formă locală cu antecedente care merg pînă în epoca bronzului.

d) **Vas cu profil aproape drept** (fig. 28/4) de culoare cenuşiu-neagră cu pete de culoare mai deschisă ajungînd pînă la brun-gălbuie, lucrat

[113] Gh. Diaconu, *Tîrgşor. Necropola din secolele III—IV e.n.*, Bucureşti, 1965, pl. CVLIII, 3.

[114] *AMN*, I, p. 102.

cu mîna din pastă cu multe impritățI. In exterior este acoperit cu un slip ușor lustruit. Muchia buzei este tăiată drept, iar fundul neprofilat. In treimea superioară vasul este ornamentat cu patru proeminențe alungite așezate oblic. El a fost descoperit în anul 1959.

Dimensiuni: înălțimea 0,12 m, diametrul gurii 0,10 m, diametrul fundului 0,086 m, grosimea pereților 0,007 m.

e) **Vas cu profil aproape drept** (fig. 28/5) descoperit în anul 1958. El este de culoare gălbui-roșiatică și a fost lucrat cu mîna din pastă cu multe impurități. Și acest vas are muchia buzei tăiată drept și fundul neprofilat. La mică distanță sub buză vasul este ornamentat cu un brîu în relief cu alveole.

Dimensiuni: înălțimea 0,175 m, diametrul gurii 0,15 m, diametrul fundului 0,11 m, grosimea pereților 0,012 m.

Vasele cu profil aproape drept, lucrate cu mîna din pastă impură sau de bună calitate, cărora le aparțin și cele două exemplare descoperite în necropola de la Ghenci, sînt bine cunoscute în repertoriul ceramicii daco-getice din faza I și II și le-am comentat pe larg atunci cînd am discutat ceramica dacică descoperită în așezarea de la Ciumești (vezi p. 25).

f) **Vas (fig.** 28/6) de culoare gălbui-roșiatică acoperit în exterior cu un slip puternic lustruit. El a fost îngrijit lucrat cu mîna din pastă cu destule impurități și este ornamentat imediat sub buză cu patru mici proeminențe conice ușor aplatizate. Muchia buzei este tăiată drept, iar fundul este neprofilat. Vasul a fost descoperit în anul 1959.

Dimensiuni: înălțimea 0,22 m, diametrul gurii 0,20 m, diametrul fundului 0,11 m, grosimea pereților 0,001 m.

Vasul descris mai înainte aparține din punct de vedere tipologic mai degrabă vaselor în formă de clopot decît celor cu profil aproape drept. Pentru această încadrare pledează și dimensiunile relativ mari ale vasului. O analogie pentru vasul de la Ghenci o constituie o urnă din necropola de la Telița care este de aceeași formă și este ornamentată cu proeminențe conice aplatizate situate imediat sub buză.[115]

Așadar, la Ghenci s-a descoperit întîmplător o necropolă de incinerație din care în Muzeul din Carei se păstrează 12 vase, întregi sau fragmentare, lucrate cu mîna sau la roată. Vasele lucrate cu mîna sînt de autentică factură locală dacică, de tradiție hallstattiană, bine cunoscute în repertoriul formelor ceramicii daco-getice din faza a II-a. Vasele cu roata sînt de factură celtică, atît ca formă cît și ca tehnică de executare. Pe baza acestora am datat necropola de la Ghenci în sec. III î.e.n. Din păcate nu putem ști amănunte în legătură cu ritul funerar fiind vorba de o descoperire fortuită. Ar putea fi vorba de o necropolă cu urne judecînd după vasele de dimensiuni relativ mari care se păstrează în Muzeul din Carei, dar nu este exclus să fie vorba de o necropolă cu

[115] G. Simion și Gh. I. Cantacuzino, op. cit., fig. 3/6.

gropi, fără urne.[116] Răspuns
pe baza unor săpături siste
Faptul că în necropola
doar două vase de factură c
dreptățește să atribuim ace
Pe lîngă mormintele de in
descoperite și morminte de
aceleași colecții ale muzeul
sec. III—IV e.n.

14. **Firtușu,** r. Odorhei,

La locul numit „Cetate
lămuririi tezaurului prefeud
descoperite fragmente cera
celtică lucrate cu roata.[117]

15. **Mediaș,** r. Mediaș,

In două puncte de pe
adîncite în pămînt care co
și ceramică celtică lucrată
tonă întrece cu mult, din p

16. **Morești,** r. Tîrgu

Cu ocazia săpăturilor e
dală de aici, au fost descop
tarul lor ceramică autohto
de factură celtică lucrată
celtice. Ceramica celtică es
tohtonă și nu este prezentă

[116] M. Macrea și M. Rusu, i
la Ghenci în seria celor de tip
[117] K. Horedt și col., în
op. cit., p. 55 nr. 2.
[118] I. H. Crișan, *Noi cercetă*
35—40; K. Horedt, în *Studien au*
[119] K. Horedt, în *SCIV*, III,
V, 1954, p. 198—226; în *Studien*
la Morești a fost inițial datată
în ultima sa lucrare K. Horedt
î.e.n., în principal, pe baza datăr
sistemului cronologic a lui J. F
de la Morești aparține fără nici
ea trebuia datată la sfîrșitul sec
șitul sec. II î.e.n., după cum ar
J. Filip. Ceramică foarte asemă
rești, descoperită în așezarea de
cia se datează în sec. III î.e.n.,
1962, 1, p. 22—47.

gropi, fără urne.[116] Răspunsul la această problemă nu poate fi dat decît pe baza unor săpături sistematice, sau a unei descoperiri bine observate.

Faptul că în necropola de incinerație de la Ghenci s-au descoperit doar două vase de factură celtică și 10 de evidentă factură locală, ne îndreptățește să atribuim această necropolă populației autohtone dacice. Pe lîngă mormintele de incinerație, în cadrul aceleași movile, au fost descoperite și morminte de înhumație care pe baza unui vas păstrat în aceleași colecții ale muzeului din Carei se datează în epoca prefeudală, sec. III—IV e.n.

14. **Firtușu,** r. Odorhei, reg. Mureș-Autonomă Maghiară.

La locul numit „Cetate" în anul 1959 s-au făcut săpături în vederea lămuririi tezaurului prefeudal descoperit aici. Cu această ocazie au fost descoperite fragmente ceramice dacice împreună cu altele de factură celtică lucrate cu roata.[117]

15. **Mediaș,** r. Mediaș, reg. Brașov.

In două puncte de pe teritoriul orașului s-au descoperit locuințe adîncite în pămînt care conțineau ceramică autohtonă lucrată cu mîna și ceramică celtică lucrată cu roata. In ambele cazuri ceramica autohtonă întrece cu mult, din punct de vedere cantitativ pe cea celtică.[118]

16. **Moreşti,** r. Tîrgu Mureș, reg. Mureș-Autonomă Maghiară.

Cu ocazia săpăturilor efectuate în marea așezare din epoca prefeudală de aici, au fost descoperite și șase bordeie care conțineau în inventarul lor ceramică autohtonă lucrată cu mîna în asociere cu ceramică de factură celtică lucrată cu roata precum și cîteva piese de podoabă celtice. Ceramica celtică este cu mult mai puțin numeroasă decît cea autohtonă și nu este prezentă în toate bordeiele descoperite.[119]

---

[116] M. Macrea și M. Rusu, în *Dacia*, N. S., IV, 1960, p. 225 încadrează necropola de la Ghenci în seria celor de tip Porolissum fără urne.

[117] K. Horedt și col., în *Materiale*, VIII, 1962, p. 639, fig. 5/24,—25, K. Horedt, *op. cit.*, p. 55 nr. 2.

[118] I. H. Crișan, *Noi cercetări arheologice la Mediaș*, în *AMM*, 3, 1955—1956, p. 35—40; K. Horedt, în *Studien aus Alteuropa*, II, 1965, p. 56.

[119] K. Horedt, în *SCIV*, III, 1952, p. 328—344; *SCIV*, IV, 1953, p. 275—306; *SCIV*, V, 1954, p. 198—226; în *Studien aus Alteuropa*, II, 1965, p. 68—73. Așezarea dacică de la Moreşti a fost inițial datată de K. Horedt în sec. III—II î.e.n., în jurul anului 200. In ultima sa lucrare K. Horedt coboară datarea inițială, reducînd-o numai la sec. II î.e.n., în principal, pe baza datării fibulelor de tip Dux tîrzii făcută de J. Filip. Asupra sistemului cronologic a lui J. Filip vezi notele 81, 83. După părerea noastră așezarea de la Moreşti aparține fără nici o îndoială Latène-ului C, însă în cronologie absolută, ea trebuia datată la sfîrșitul sec. III sau începutul sec. II î.e.n. și nicj decum la sfîrșitul sec. II î.e.n., după cum ar indica-o fibula de tip Dux tîrziu după cronologia lui J. Filip. Ceramică foarte asemănătoare, am putea spune identică, cu cea de la Moreşti, descoperită în așezarea de la Libkovice, r. Teplice pe teritoriul R. S. Cehoslovacia se datează în sec. III î.e.n., pînă la începutul sec. II, M. Zápotocky, în *AR*, XIV, 1962, 1, p. 22—47.

17. **Sanislău,** r. Carei, reg. Maramureș.

Pe teritoriul comunei, la punctul numit „Capela catolică" sau „Lutărie", în anul 1965 s-a dezvelit o necropolă celtică birituală.[120] Și în cadrul acestei necropole, care încă n-a fost săpată în întregime, prezența populației autohtone este dovedită prin ceramică locală lucrată cu mîna descoperită în morminte de incinerație. Astfel de ex. în mormîntul nr. 9 pe lîngă cinci vase lucrate cu roata de evidentă factură celtică s-au descoperit și trei vase dacice lucrate cu mîna.

a) **Ceașcă** (fig. 29/1) cu o toartă ușor supraînălțată, lucrată cu mîna din pastă de bună calitate. Ea este de culoare roșiatică cu pete de nuanță închisă și s-a păstrat întreagă. Ceașca are muchia buzei tăiată drept, iar fundul neprofilat Toarta în secțiune este patrulateră.

Dimensiuni: înălțimea 0,107 m, diametrul gurii 0,118 m, diametrul fundului 0,085 m, grosimea pereților 0,006 m.

b) **Cană** (fig. 29/2) cu o toartă puțin supraînălțată foarte rău conservată. Se păstrează doar toarta și o parte din jumătatea superioară. Ea a fost lucrată cu mîna din pastă cu multe impurități.

Dimensiuni: diametrul gurii 0,056 m.

c) **Vas mare** (fig. 29/3) cu gura largă și pîntecele bombat lucrat cu mîna din pastă de bună calitate. In interior el este de culoare brun roșiatică, iar în exterior a fost acoperit cu un slip puternic lustruit de culoare neagră. In treimea inferioară vasul prezintă patru proeminențe conice aplatizate de dimensiuni reduse, iar pe linia de unire a gîtului cu corpul, patru butoni în relief.

Dimensiuni: înălțimea 0,35 m, diametrul gurii 0,20 m, diametrul maxim 0,30 m, diametrul fundului 0,14 m, grosimea 0,001 m.

Ceasca cu toarta supraînălțată își are originea în mediul local timpuriu hallstattian și reprezintă o continuare, fără să fie modificată a ceștilor de aceeași formă și tehnică de lucru din perioada scitică. Bune analogii pentru exemplarul din necropola de la Sanislău ne sînt oferite de ceștile cu o toartă supraînălțată din perioada scitică de la Cipău, Cristești sau Oradea.[121]

Cana cu o toartă aparține din punct de vedere tipologic căniii descoperite în necropola de la Apahida în legătură cu care am discutat originile și analogiile acestei forme.

Vasul mare din punct de vedere tipologic este dezvoltat din vasul mare bitronconic cu proeminențe conice aplatizate. Deci, toate cele trei forme aparțin unor tipuri de vase locale bine cunoscute în ceramica daco-getică din faza a II-a. Ceramica autohtonă din mormîntul 9 de la Sanislău descoperită cu alte cinci vase celtice lucrate cu roata, vine să

[120] Informațiile asupra acestei descoperiri inedite și permisiunea de a publica cîteva piese le datorez colegului Vlad Zirra care a condus săpăturile și lui I. Németh de la Muzeul Carei.

[121] I. H. Crișan, *Ceramica daco-getică*, pl. VIII, 9, 13, 18.

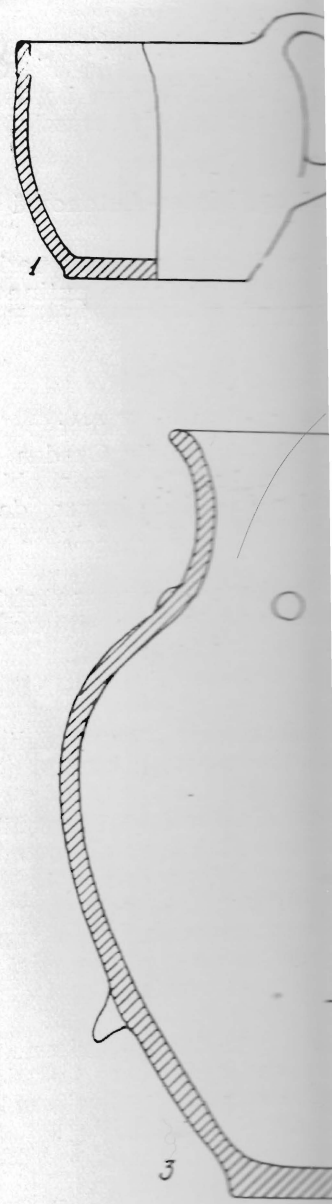

Fig. 29. — Vase dacice lucrate

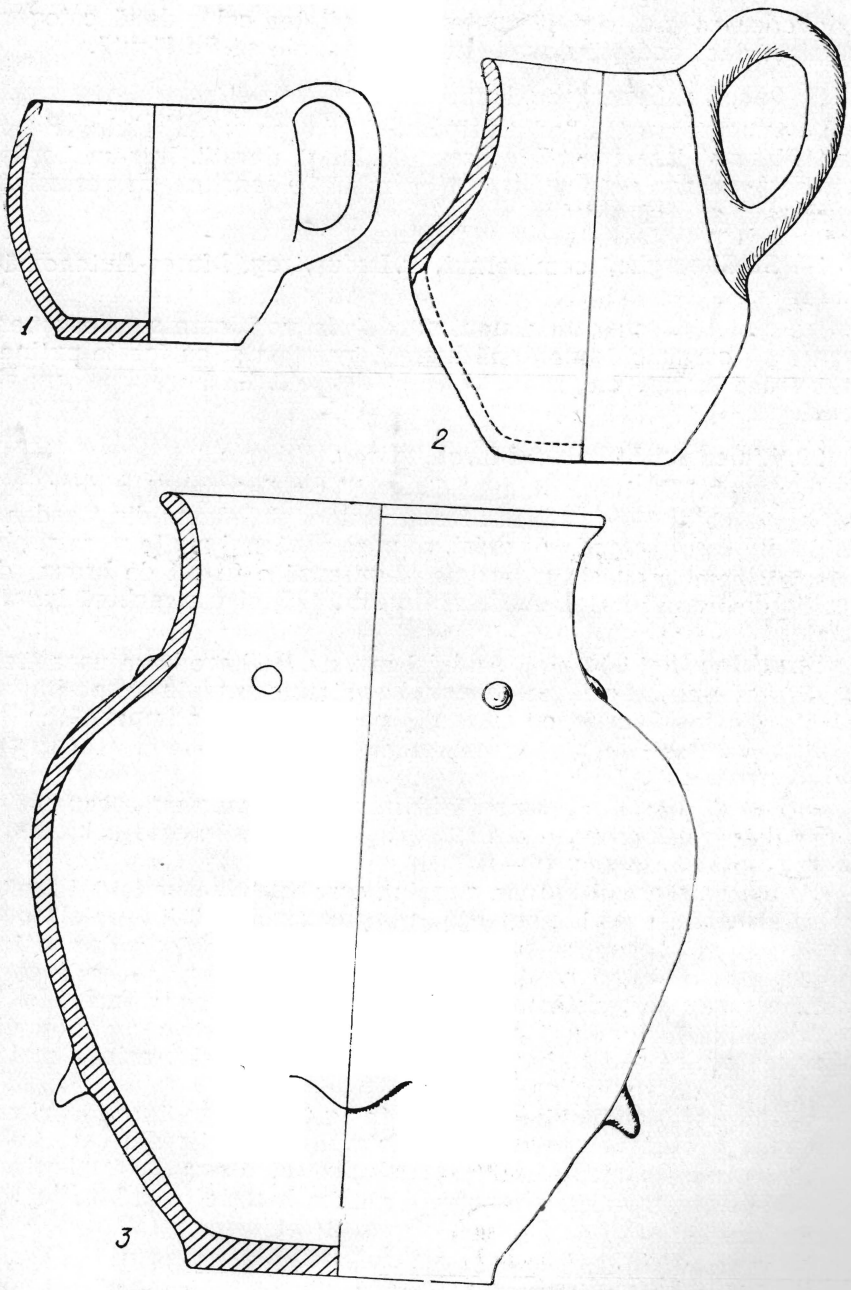

Fig. 29. — Vase dacice lucrate cu mîna din mormîntul nr. 9 al necropolei de la Sanislău.

ne dovedească încă o dată contemporaneitatea celor două categorii de ceramică, dacă această dovadă mai era nevoie să fie făcută.

18. **Sebeș,** r. Sebeș, reg. Hunedoara.

La punctul numit „Podul Pripocului" de pe malul rîului Sebeș în anul 1960 s-a descoperit o așezare de lungă durată. Intr-un bordei s-a găsit ceramică autohtonă lucrată cu mîna în asociere cu ceramică celtică lucrată cu roata.[122]

19. **Sf. Gheorghe,** com. Iernut, r. Luduș, reg. Mureș-Autonomă Maghiară.

In anul 1960 cu ocazia unui sondaj de verificare s-a descoperit o așezare cu ceramică autohtonă lucrată cu mîna și cu foarte puține cioburi celtice lucrate cu roata. A fost dezvelit în întregime un singur bordei.[123]

20. **Valea lui Mihai,** r. Marghita, reg. Crișana.

In punctul de hotar numit „Gorove" s-a descoperit o necropolă de incinerație celtică din care în Muzeul Regional Crișana din Oradea, provenind din fosta colecție Andrási, se păstrează mai multe vase și obiecte de metal. Printre aceste materiale figurează o fibulă de bronz de tip Dux tîrziu (fig. 30/1 Col. Andrási inv. nr. 475) și o strachină lucrată cu mîna.

Strachina (fig. 30/2 Col. Andrási inv. nr. 947) are buza ușor răsfrîntă în exterior, este de culoare cenușiu-brună cu suprafața acoperită cu slip lustruit și a fost lucrată cu mîna din pastă cu puține impurități.

Dimensini: înălțimea 0,084 m, diametrul gurii 0,21 m, diametrul fundului 0,086 m, grosimea pereților 0,007 m.

Fibula de tip Dux terminată într-o sferă și cu partea caudală lipită de arc datează necropola în Latène C, iar în cronologie absolută, după părerea noastră, în sec. III—II î.e.n.

Pe baza strachinii lucrate cu mîna care aparține variantei 2 stabilită pentru strachinile de la Ciumești, care reprezintă fără îndoială o formă locală, putem presupune prezența populației autohtone dacice în cadrul necropolei. Fiind vorba de o descoperire întîmplătoare în care nu s-au făcut săpături sistematice, deocamdată nu putem face mai multe precizări nici în legătură cu numărul mormintelor descoperite, nici cu atribuirea etnică sau amănuntele ritului funerar, ori precizări mai exacte din punct de vedere cronologic.

In interiorul comunei și anume în grădina locuitorului Crișan s-a descoperit o așezare contemporană cimitirului celtic din care în colecția Andrási se păstrau fragmente ceramice lucrate cu roata de tip celtic descoperite împreună cu fragmente dacice lucrate cu mîna.[124]

[122] K. Horedt, în *Studien*, p. 59.
[123] *Ibidem*, p. 60 și informații M. Rusu.
[124] Toate informațiile privind descoperirile de la Valea lui Mihai le datorez amabilității coleguiui M. Rusu căruia îi aparține și desenul fibulei.

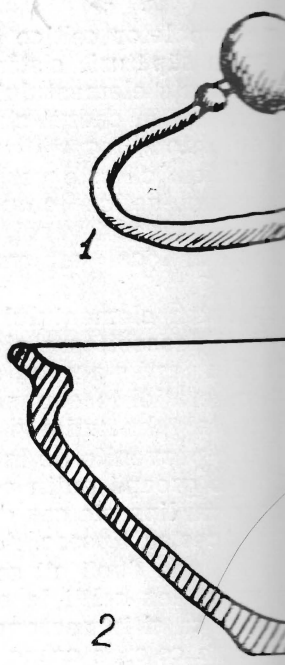

Fig. 30. — Piese din necropola d
de tip Dux t

21. **Vermiș,** r. Bistrița

Pe teritoriul acestei lo
de tradiție hallstattiană luc
celtic lucrată cu roata.[125]

La capătul acestui cata
publicat recent un reperto
vania[126] din care noi am lu
riri de materiale celtice în
acelea în care s-au descop

Analiza materialelor p
blică pentru prima oară, re
timp, comportă importante
toric. Prima dintre acestea

[125] K. Horedt, în *op. cit.*,
[126] K .Horedt, *op. cit.*

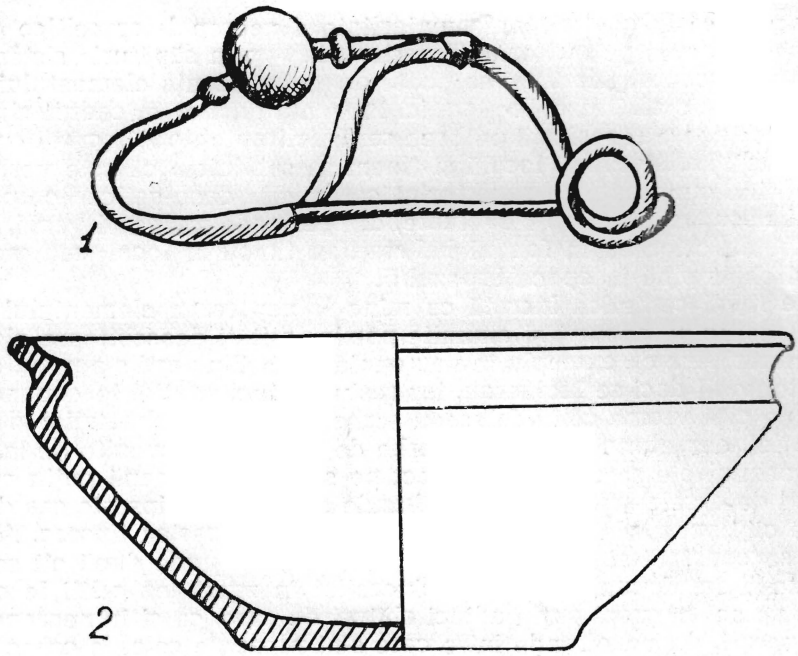

Fig. 30. — Piese din necropola de incinerație de la Valea lui Mihai. 1. Fibulă de bronz de tip Dux tîrziu. 2. Strachină lucrată cu mîna

21. **Vermiș**, r. Bistrița reg. Cluj.

Pe teritoriul acestei localități în anul 1963 s-a descoperit ceramica de tradiție hallstattiană lucrată cu mîna în asociere cu ceramică de tip celtic lucrată cu roata.[125]

La capătul acestui catalog ținem să menționăm că tov. K. Horedt a publicat recent un repertoriu al așezărilor Latène mijlocii în Transilvania[126] din care noi am luat numai acele localități care aveau descoperiri de materiale celtice în asociere cu cele autohtone și le-am omis pe acelea în care s-au descoperit numai materiale dacice.

IV

CONCLUZII

Analiza materialelor prezentate, dintre care cele mai multe se publică pentru prima oară, rezultate ale cercetărilor întreprinse în ultimul timp, comportă importante concluzii cu implicații multiple de ordin istoric. Prima dintre acestea și după părerea noastră, cea mai importantă

[125] K. Horedt, în *op. cit.*, p. 63.
[126] K .Horedt, *op. cit.*

este aceea că în covîrșitoarea majoritate a necropolelor celtice descoperite pînă acum pe teritoriul Transilvaniei, prin săpături sistematice sau prin descoperiri fortuite se poate dovedi prezența elementului etnic autohton dacic alături de cel celtic. Prezența dacilor în cadrul cimitirelor celtice poate fi sesizată pe baza ceramicii autohtone lucrată cu mîna în manieră hallstattiană locală și ținem să subliniem că este vorba de forme bine cunoscute în repertoriul ceramicii daco-getice perpetuate uneori neschimbat, alteori evoluate, din perioade mult mai vechi, forme care își au originea în fondul hallstattian timpuriu local sau mergînd uneori chiar pînă în epoca bronzului.

Pe lîngă ceramica lucrată cu mîna la separarea elementului dacic de cel celtic se adaugă și anumite particularități deosebitoare ale ritului funerar. Așa de exemplu în necropola de la Ciumești s-a putut stabili că autohtonii daci se încinerau, iar resturile incinerației le depuneau în urne, pe cîtă vreme celții foloseau ambele rituri, al înhumației și al incinerației, dar atunci cînd este vorba de resturile provenite de la arderea mortului ele se depuneau direct pe sol, într-o groapă puțin adîncă. Alături de oasele arse se așezau ofrande din care nu lipsește cea de carne, pe cîtă vreme la toate mormintele cu urnă acestea lipsesc. Același lucru se constată și în necropola de la Apahida unde după cît se pare autohtonii își depun resturile incinerației în urne, iar celții le așează direct pe sol în gropi puțin adînci alături de care, ca și în necropola de la Ciumești, depun ofrande între care sînt prezente cele de carne dovedite prin oasele de animale descoperite. Necropo'e celtice în care prezența populației autohtone este dovedită pe bază de săpături bine observate sau sesizată numai pe baza unor materiale descoperite întîmplător se cunosc de la: Apahida, Arad-Gai, Archiud, Blaj, Ciumești, Dezmir, Galații-Bistriței, Sanislău sau Valea lui Mihai. Ca situație geografică necropolele celto-dacice sînt răspîndite pe întreg teritoriul Transilvaniei, ocupînd spațiul aferat grupei sudice, cît și pe cel al grupei de nord stabilite de I. Nestor[126] (fig. 31).

Dacă atribuirile etnice se pot face cu destulă certitudine, cele de ordin cronologic, mai cu seamă în cronologie absolută, întîmpină serioase dificultăți. Aceste dificultăți rezultă din greutatea stabilirii cronologiei Latène-ului în general cu diferitele sale etape la care se adaugă incertitudini rezultate de pe urma faptului că multe dintre necropolele discutate se cunosc din descoperiri întîmplătoare nu îndeajuns observate, lipsindu-ne în acest fel de unele indicii deosebit de prețioase. La acestea mai trebuie să adăugăm că aproape nici una dintre cele nouă necropole cunoscute pînă acum n-a fost cercetată sistematic în întregime, privîndu-ne astfel de posibilitatea de determinarea cronologică a spațiului de timp în care ele au funcționat. Asemenea precizări își au valoarea lor în elucidarea problemelor istorice pe care le ridică. Că necropolele celto-dacice își desfășoară existența pe parcursul unui răstimp, poate de un secol ori și mai mult, ne-o indică descoperirile de la Ciu-

[127] I. Nestor, în *Dacia*, N. S., VII—VIII, 1937—1940, p. 172—182.

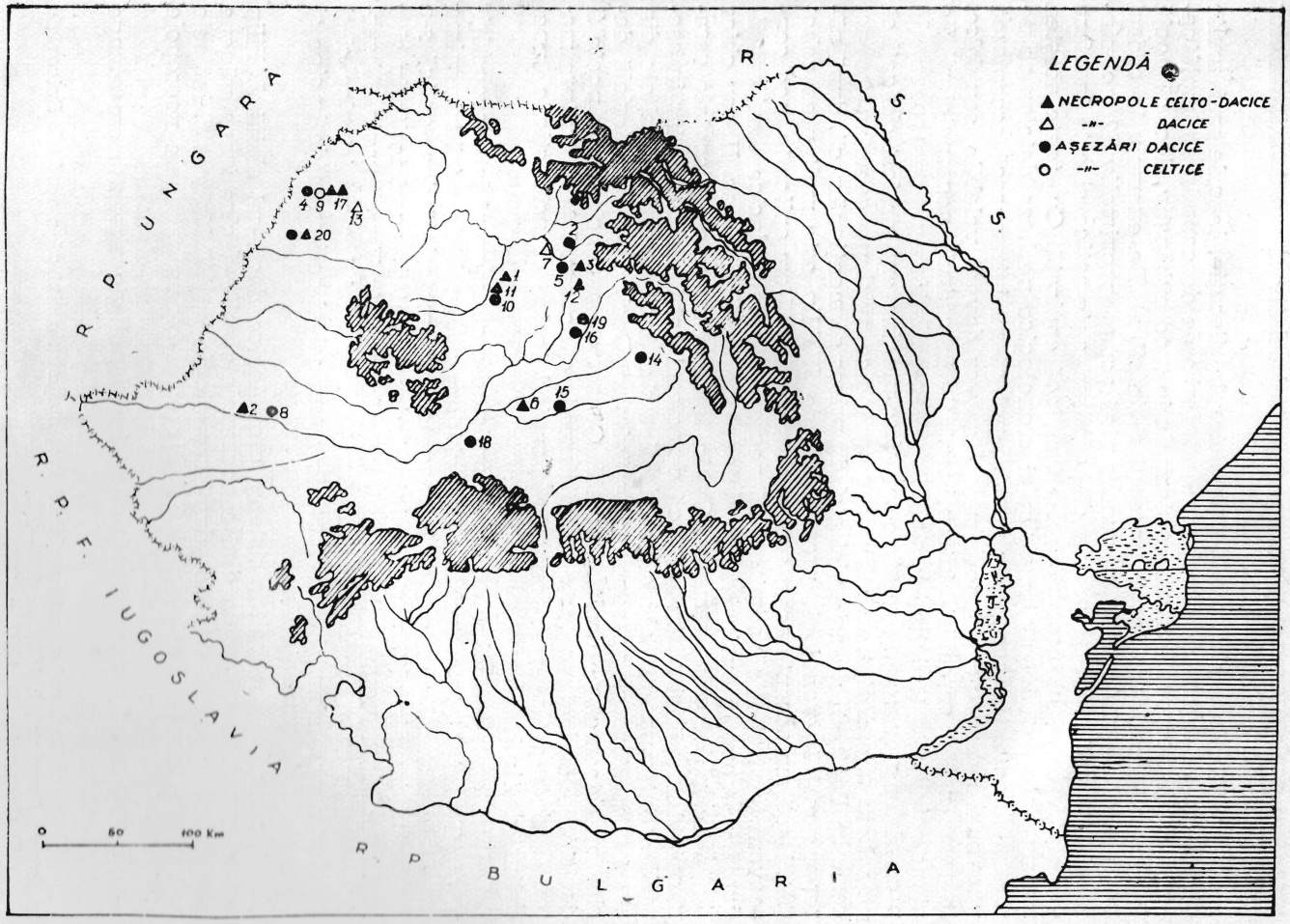

Fig. 31. — Harta de răspîndire a necropolelor și așezărilor cu materiale celtice și da cice din Transilvania.

meşti. In acelaşi sens pledează şi numărul relativ mare al mormintelor necropolei de la Apahida.

In ce priveşte datarea necropolelor în discuţie, la cele mai multe dintre ele este greu de precizat, fiind vorba de descoperiri întîmplătoare şi nu de necropole săpate sistematic în mod exhaustiv, deci să poată fi precizată perioada lor de început şi de sfîrşit. De exemplu în cadrul necropolei de la Apahida se cunosc pînă acum aproximativ 72 morminte, dintre care doar 21 provin din săpături sistematice şi este în afara oricărei îndoieli că necropola n-a fost încă epuizată. Cu toate acestea sîntem datori să încercăm atribuiri cronologice pe baza datelor ce ne stau la îndemînă. Incercările noastre pot să nu întrunească acceptarea unanimă a cercetărilor problemei şi se vor dovedi valabile sau false, în urma noilor cercetări întreprinse, fie în cadrul necropolelor, fie atunci cînd vor fi definitiv stabilite etapele Latène-plui european. In precizările cronologiei, relative sau absolute, inerent am fost obligaţi să ne raliem unora dintre sistemele cronologice existente ce ne-au fost accesibile. Poate că nu este nici aici de prisos să menţionăm că, după părerea noastră, cronologia preconizată de J. Filip este mult prea coborîtă. Dacă am accepta acest sistem cronologic şi l-am aplica în mod consecvent, ar trebui să admitem că necropolele celto-dacice din Transilvania, aproape în exclusivitate, datează de la sfîrşitul sec. II sau chiar de la începutul celui următor. Or, în toate necropolele discutate ceramica autohtonă îşi păstrează încă caracterul net hallstattian, iar în aşezările contemporane, obiectele de fier sînt încă rare, iar uneltele din acest metal lipsesc aproape cu desăvîrşire. Deci, cultura materială dacică nu este încă pe deplin formată. O asemenea concluzie nu poate fi decît greşită, deoarece este astăzi limpede că în sec. I î.e.n. cultura materială daco-getică este formată, întrunind toate caracteristicile unei culturi de tip Latène.[128]

Admiţînd cronologia lui J. Filip şi aplicînd-o consecvent la descoperirile din Transilvania ar trebui să conchidem că Burebista a trăit în prima jumătate a sec. I e.n. sau că întreaga cultură materială daco-getică s-a format undeva în altă parte cu totul independent de acest teritoriu şi a fost apoi la un moment dat adusă, gata formată în Transilvania. Absurditatea unor atari ipoteze ce contravin nu numai logicei istorice ci şi datelor concrete multiple pe care le avem astăzi se impun de la sine şi ne scutesc de comentarii.

Aşadar, pe baza altor sisteme cronologice decît cel al lui J. Filip putem conchide că unele dintre necropolele celto-dacice transilvănene se datează în faza Latène B_2, după cronologia lui W. Krämer[129], iar cele mai multe aparţin Latène-ului C. Nu este exclus ca unele necropole atribuite Latène-ului C să fi început în faza antenioară.

Transpunînd cronologia relativă în cronologie absolută am ajunge

[128] In legătură cu această perioadă vezi magistrala sinteză a acad. C. Daicoviciu în *Istoria Romîniei*, I, 1960, p. 268—285.

[129] *Germania*, 40, 1962, p. 306.

pentru datarea necropolelor
între sfîrşitul sec. IV şi înce

O altă concluzie care s
dacice este aceea că încă
populaţia autohtonă.

Necropole şi aşezări în
ceramică de tradiţie hallstat
vania, s-au descoperit şi în s
tre Tisa şi Dunăre, în Ungar
vacia[131]. Părerea noastră est
nia, ne găsim în prezenţa u

Că teritoriile respective
de izvoarele literare, începîn
sec. I î.e.n., precum şi de al
lor pe aceste teritorii n-a av
taţi istoric ci cu mult înain
Ptolemaeus (**Geographia**, II,
triburile cu nume dacice. Si

In Slovacia centrală şi e
dovedită de numeroase desc

Locuirea daco-geţilor în
menea, din plin dovedită ati
pătrunde aici iazigii. Daco-g
ririle arheologice, ca de ex.
mai spre vest.

Despre caracterul dacic
mărturie descoperirile arhe
argint şi ceramică) şi event
beşte de un „interprex dac
reprodus paragraful de mai
etnic daco-getic în Slovacia
decît sec. I î.e.n. Izbitoarea
zările[135] cu materialele daci
la care ne referim, cu cele
acest spaţiu cel puţin încă

Aşadar, o altă concluzi

[130] I. Hunyadi, în *Diss. Pa*

[131] B. Benadik, în *ASM*, I,
gräber bei Stary Krin, Böhmen, i

[132] Cf. C. Daicoviciu, în
toate izvoarele privind graniţele

[133] Despre locuirea dacilor
coviciu, în *Rapports du XI-e Co*
p. 120.

[134] *Istoria Romîniei*, I. 196

[135] K. Motyková — Sreziđ
XII, 1962, 1, p. 22—47; V. Vokol

pentru datarea necropolelor celto-dacice din Transilvania, în linii mari, între sfîrşitul sec. IV şi începutul sec. II î.e.n.

O altă concluzie care se desprinde din analiza necropolelor celto-dacice este aceea că încă de la venirea lor, celţii s-au amestecat cu populaţia autohtonă.

Necropole şi aşezări în care s-au găsit asociate materiale celtice cu ceramică de tradiţie hallstattiană întru totul identică ce'ei din Transilvania, s-au descoperit şi în spaţiul învecinat dinspre vest, în cîmpia dintre Tisa şi Dunăre, în Ungaria de azi[130] sau în Slovacia, în R.S. Cehoslovacia[131]. Părerea noastră este că şi în cazul acestora, ca şi în Transilvania, ne găsim în prezenţa unui amestec etnic celto-dacic.

Că teritoriile respective au fost locuite de daco-geţi ne este dovedit de izvoarele literare, începînd cu Iulius Caesar, care scrie pe la mijlocul sec. I î.e.n., precum şi de alte descoperiri arheologice[132]. Aşezarea dacilor pe aceste teritorii n-a avut loc în sec. I al erei vechi, cînd sînt atestaţi istoric ci cu mult înainte. In acest sens pledează o indicaţie a lui Ptolemaeus **(Geographia,** II, 11 şi 15) care aminteşte aici localităţile şi triburile cu nume dacice Singone, Racatae şi Racatriae.[133]

In Slovacia centrală şi estică locuirea daco-getică în sec. I î.e.n. este dovedită de numeroase descoperiri făcute mai cu seamă în ultima vreme.

Locuirea daco-geţilor în cîmpia dintre Dunăre şi Tisa este, de asemenea, din plin dovedită atît pentru sec. I î.e.n. cît şi mai tîrziu cînd vor pătrunde aici iazigii. Daco-geţii în sec. I î.e.n. sînt dovediţi de descoperirile arheologice, ca de ex. aşezarea de la Budapesta—Taban, chiar şi mai spre vest.

Despre caracterul dacic al colţului nord-estic al Pannoniei ne stau mărturie descoperirile arheologice de caracter geto-dacic (podoabe de argint şi ceramică) şi eventual o inscripţie din Brigetio în care se vorbeşte de un „interprex dacorum". Acad. C. Daicoviciu după care am reprodus paragraful de mai sus[134] presupunea că vechimea elementului etnic daco-getic în Slovacia şi nord-estul Pannoniei poate fi mai vechi decît sec. I î.e.n. Izbitoarea asemănare existentă între necropolele şi aşezările[135] cu materialele dacice şi celtice descoperite în spaţiul geografic la care ne referim, cu cele din Transilvania fac dovada că dacii locuiau acest spaţiu cel puţin încă de pe la sfîrşitul sec. IV î.e.n.

Aşadar, o altă concluzie importantă este aceea că necropolele cel-

---

[130] I. Hunyadi, în *Diss. Pann.*, ser. II, nr. 18, Budapest, p. 57—58, pl. III—V.

[131] B. Benadik, în *ASM*, I, 1964, p. 85—92; L, Jansova, *Hallstatt-Latène-Brandgräber bei Stary Krin, Böhmen*, în *AR*, XII, 4, 1960, p. 496, fip. 170.

[132] Cf. C. Daicoviciu, în *Istoria României*, I, 1960, p. 263—266, care a adunat toate izvoarele privind graniţele dacilor.

[133] Despre locuirea dacilor în sudul Slovaciei înainte de sec. I. î.e.n. vezi C. Daicoviciu, în *Rapports du XI-e Congres International des Sciences Historiques*, 1960, p. 120.

[134] *Istoria Rominiei*, I. 1960, p. 264.

[135] K. Motyková — Srecidrova, în *AR*, XI, 1959, 2, p. 192; M. Zápotocky, în *AR*, XII, 1962, 1, p. 22—47; V. Vokolek, în *AR*, XIV, 4, 1962, p. 572.

to-dacice și așezările de tipul celor din Transilvania dovedesc locuirea cîmpiei dintre Tisa și Dunăre precum și a Slovaciei de către daci cel puțin din Latêne-ul mijlociu. Ei înt autohtonii teritoriilor în discuție, după cum crede M. Dusek, încă din perioada finală a Hallstatt-ului.[136]

In afară de necropolele celto-dacice din Transilvania se cunosc și necropole de incinerație care pot fi puse cu destulă certitudine, exclusiv pe seama autohtonilor daci. In acestea materiale celtice sînt foarte puține și se rezumă la podoabe, ca în cazul necropolei de la Cepari sau la cîteva vase, în necropola de la Ghenci. Materialele celtice, podoabe sau ceramică, dacii și le-au procurat, desigur, pe calea schimbului.

In ce privește datarea necropolelor exclusiv dacice precizările restrînse sînt destul de dificile și implică un anumit grad de probabilitate. Necropola de la Cepari datează, după părerea noastră, din jurul anului 300 î.e.n. Ea își încetează existența, poate, cu puțin înainte de stabilirea celților în Transilvania sau la scurt timp după aceea. Așa se explică lipsa totală a ceramicii celtice lucrată cu roata din cele șapte morminte descoperite pînă acum.

Pentru necropola de la Ghenci indiciile cronologice ne sînt date doar de cele două vase celtice descoperite, pe baza cărora nu se pot face precizări exacte. De aceea am datat necropola vag în sec. III î.e.n. Fără îndoială că numărul necropolelor autohtone se va înmulți pe măsura intensificării cercetărilor privind această perioadă.

Existența necropolelor mixte celto-dacice dovedesc fără putință de tăgadă, mai bine poate decît ori care altă categorie de izvoare, coexistența sau poate mai exact spus convețuirea pașnică a celor două elemente etnice. Această convețuire se va solda pînă la urmă cu dispariția celților în masa autohtonilor. Dacii au fost fără îndoială cu mult mai numeroși decît celții, deși dacă am judeca după numărul mormintelor celtice raportate la cele ale autohtonilor cunoscute pînă acum, ar trebui să conchidem că celții au fost în majoritate. Că nu este nici pe departe așa vine să ne-o dovedească numărul așezărilor contemporane cu necropolele celto-dacice pe care le cunoaștem astăzi.

O altă concluzie importantă este aceea că pe teritoriul Transilvaniei nu s-au descoperit numai necropole cu amestec de materiale celtice și dacice ci și așezări, dintre care unele au fost cercetate prin săpături sistematice, ca cele de la Berea, Bistrița, Cicir, Ciumești, Cluj-Someșeni, Mediaș, Morești, Sebeș sau Sf. Gheorghe-Iernut. Se impune însă o precizare și anume că pînă acum nici una dintre acestea n-a fost săpată în întregime și că din cele mai multe s-au dezvelit doar cîteva bordeie. Cu toate acestea considerăm că nu sînt premature concluziile deduse în actualul stadiu al cercetărilor.

Se impune în primul rînd concluzia la care am ajuns că în toate așezările cunoscute cantitatea materialelor dacice este în covîrșitoare majoritate față de cele celtice. Acest fapt ne asigură atribuirea așezări-

[136] M. Dusek, în *AR*, 14, 1962, p. 624; K. Horedt, în *Studien*..., p. 74.

lor pe seama populației aut
mești unde materialele ce
cice, ceea ce duce la conclu
rii ciumeștene. Insă și în ca
dei s-a descoperit ceramică
că, lucrată cu mîna în mani
fapt care face să nu mai po
dacic nici din așezarea de
și aici o constatare că în to
meroase obiecte de metal,
așezări numărul acestora es
de podoabă.

Din cadrul așezării de
nic autohton și pentru simp
pola din vecinătate în cad
de orice îndoială, dovedită.
așezărilor dacice, cît și în
vedere etnic a unor locuin
a produselor culturii mater
nu poate fi făcută. Adică, n
mești care are în inventarul
unui dac și invers, un bord
de ceramică celtică aparțin
nică trebuie să se țină seam
rală a materialelor specifi
discuție.

Pe baza analizei materi
descoperit amestecul celto-
și din analiza materialelor
unei convețuiri intime între

Dacă ar fi vorba numa
autohtoni s-ar putea spune
superioare față de cele ale

Dar, existența în borde
evident inferioară calitativ
înainte să nu mai fie plauzi
produse celtice cît și că în
tohtonă nu poate fi explica
coexistență ce presupune în

Numărul relativ mare
nia dovedește intensa locu
explică asimilarea noului el
zie importantă.

Din materialele dacice
cropola de la Ciumești s-a
proprie și specifică produs

lor pe seama populației autohtone. Excepție face așezarea de la Ciumești unde materialele celtice sînt cantitativ superioare față de cele dacice, ceea ce duce la concluzia aparteneței pe seama celților a așezării ciumeștene. Insă și în cazul acesteia trebuie spus că în fiecare bordei s-a descoperit ceramică autohtonă în cantitate mai mare sau mai mică, lucrată cu mîna în manieră hallstattiană reprezentînd forme locale, fapt care face să nu mai poată fi cu totul exclusă prezența elementului dacic nici din așezarea de la Ciumești. Poate nu strică să menționăm și aici o constatare că în toate bordeiele ciumeștene s-au descoperit numeroase obiecte de metal, bronz sau fier, pe cînd în celelalte așezări numărul acestora este foarte mic, reducîndu-le la cîteva obiecte de podoabă.

Din cadrul așezării de la Ciumești nu putem exclude elementul etnic autohton și pentru simplul fapt că acestei așezări îi aparține necropola din vecinătate în cadrul căreia prezența dacilor este mai presus de orice îndoială, dovedită. Deci, se impune concluzia că atît în cadrul așezărilor dacice, cît și în cea de la Ciumești separarea din punct de vedere etnic a unor locuințe pe baza cantității mai mari sau mai mici a produselor culturii materiale specifice pentru celți sau pentru daci, nu poate fi făcută. Adică, nu se poate afirma că un bordei de la Ciumești care are în inventarul său 40 la sută ceramică autohtonă aparține unui dac și invers, un bordei de la Moresti care are aceeași proporție de ceramică celtică aparține unui celt. Considerăm că în atribuirea etnică trebuie să se țină seama de întregul ansamblu și de proporția generală a materialelor specifice pentru unul sau altul dintre etnicele în discuție.

Pe baza analizei materialelor descoperite în așezările în care s-au descoperit amestecul celto-dacic ajungem la aceeași concluzie dedusă și din analiza materialelor dacice descoperite în necropole și anume a unei conviețuiri intime între autohtoni și noii veniți.

Dacă ar fi vorba numai de preluarea materialelor celtice de către autohtoni s-ar putea spune că acest lucru se datora calităților evident superioare față de cele ale culturii materiale dacice.

Dar, existența în bordeiele de la Ciumești a ceramicii autohtone, evident inferioară calitativ față de cea celtică face ca explicația de mai înainte să nu mai fie plauzibilă. Faptul că atît în așezările dacice găsim produse celtice cît și că în așezările celților s-a descoperit ceramică autohtonă nu poate fi explicat decît prin coexistența celor două elemente, coexistență ce presupune împrumuturi reciproce.

Numărul relativ mare al așezărilor dacice descoperite în Transilvania dovedește intensa locuire a acestui teritoriu de către autohtoni și explică asimilarea noului element etnic, ceea ce constituie o altă concluzie importantă.

Din materialele dacice descoperite, în principal, în așezarea și necropola de la Ciumești s-a putut constata că dacii au imitat în manieră proprie și specifică produse celtice. Este suficient să amintim doar reda-

rea cu mîna a unui vas celtic la care i s-au adăugat tradiționalele apucături conice, folosit ca urnă în mormîntul nr. 5. S-a putut surprinde apoi începutul adoptării tehnicii superioare de lucrare cu roata a ceramicii. In aceasta sînt transpuse încă de la început forme proprii autohtone. Adoptarea roții olarului este unul dintre indiciile destul de sigure a trecerii autohtonilor daci la epoca Latène.

Momentul însușirii noii tehnici, a cărei importanță în evoluția ceramicii daco-getice nu poat fi îndeajuns subliniată, bine înțeles, nu poate fi fixat cu exactitate. Desigur, a fost o perioadă mai lungă de încercări. Ea trebuie plasată cîndva pe parcursul sec. III î.e.n., poate chiar la început, cum sîntem noi înclinați să credem.

Noul procedeu învățat în Transilvania de la celți se va extinde treptat, în așa fel, încît la pragul dintre ultimele două secole ale erei vechi el va fi deja generalizat.

Conviețuirea strînsă existentă între celți și daci care s-a putut dovedi atît pe baza analizei materialelor descoperite în necropole cît și în așezări a avut urmări pozitive în dezvoltarea culturii materiale autohtone, în mersul ei ascendent. Aceasta s-a îmbogățit și influența celtică a contribuit la grăbirea ritmului de dezvoltare a culturii materiale autohtone spre definitivarea uneia de tip Latène.

Dacii au preluat de la celți nu numai roata olarului ci și procedee tehnice noi de extragere și de prelucrare a fierului. Acestea au dus fără îndoială la o serioasă creștere a producției, care la rîndul ei a avut serioase repercusiuni asupra dezvoltării social-politice. Cu toate acestea însă, analiza tuturor materialelor pe care le-am prezentat face dovada netemeiniciei tezei lui Vasile Pârvan[137] conform căreia o dată cu venirea celților întreaga cultură materială dacică se schimbă. Or, s-a constatat clar că încă o vreme destul de îndelungată după așezarea celților, dacii continuă să-și confecționeze ceramica cu mîna în manieră hallstattiană și că folosesc destul de puține unelte de fier. In bordeiele cunoscute pînă acum s-au găsit foarte puține obiecte de fier, de obicei podoabe și doar cîteva lame de cuțit sau alte unelte mărunte. Cultura materială dacică își păstrează și după venirea celților aspectul său specific, de caracter hallstattian, dezvoltat pe baza fondului local mai vechi în care sînt înglobate, prelucrate și adaptate în manieră proprie influențele străine.

Așadar, am putut face dovada că și după venirea celților în Transilvania cultura materială dacică continuă să se manifeste încă o perioadă de timp în forma sa hallstattiană. Deci, trecerea la o cultură superioară de tip Latène nu este determinat direct de prezența celților cum își imagina Vasile Pârvan. Determinantă la acest salt calitativ rămîne dezvoltarea forțelor de producție interne la a căror progres a contribuit cu siguranță, și în largă măsură, influența celtică rezultată din conviețuirea ce s-a putut ușor dovedi.

[137] V. Pârvan, *Getica*, București, 1962, p. 466.

Cultura materială daco
din ce în ce mai mult și va

Ne-a mai rămas de dis
daci și anume cel politic, ca
a celților pe teritoriul țării

Ca o concluzie general
terialelor prezentate, ce vin
este aceea că celții n-au fos
de la apariția cărții lui C.
celtice, mai cu seamă în no

Populația celtică este i
tone după cum o dovedesc

Pe baza constatărilor f
se poate vorbi de o domina
rată. Eventual poate fi vor
strînse din nord-vestul Tra
neii unde-i găsim pe celți
teritorii l-au determinat pe
lor celtice ce supuseseră pe
își găsește rațiunea și expli
getice de vest de sub stăpî

Că în Transilvania, în
o stăpînire politică celtică c
tralizat de pe vremea lui B
fi manifestat dacă exista o
cat și consolidat de Burebis
nește la eliberarea cu succe

Dacă despre o domina
fi vorba, cu atît mai puțin
tohtone. In ce-i privește pe
rămase de pe urma marelui
sud. Despre acesta știm că i
fi.[140] De o stăpînire celtică c
tic ca o răspîndire a grupu
sau în Slovacia nu poate fi
raiduri să fi ajuns în Trans

Pătrunderea celților pe
după cît se pare în Transil

[138] C. Daicoviciu, *La Tran*
[139] M. Macrea, *Burebista*
1956, p. 119—136.
[140] In acest sens vezi hart
(Hohlbuckelhinge) a lui W. Krä

Cultura materială daco-getică de tip superior Latène se va închega din ce în ce mai mult și va fi definitivată în jurul anului 100 î.e.n.

Ne-a mai rămas de discutat un aspect al raporturilor dintre celți și daci și anume cel politic, ca apoi în sfîrșit să arătăm căile de pătrundere a celților pe teritoriul țării noastre.

Ca o concluzie generală și finală care se desprinde din analiza materialelor prezentate, ce vine să confirme teza acad. C. Daicoviciu,[138] este aceea că celții n-au fost un grup prea numeros în Transilvania, deși de la apariția cărții lui C. Daicoviciu s-au mai făcut multe descoperiri celtice, mai cu seamă în nord-vestul țării.

Populația celtică este incomparabil inferioară numeric celei autohtone după cum o dovedesc așezările cunoscute pînă acum.

Pe baza constatărilor făcute putem conchide că în Transilvania nu se poate vorbi de o dominație politică celtică efectivă și de lungă durată. Eventual poate fi vorba de așa ceva numai asupra unei fîșii restrînse din nord-vestul Transilvaniei apoi asupra Slovaciei și a Pannoneii unde-i găsim pe celți stabiliți în număr mare. Stăpînitorii acestor teritorii l-au determinat pe Burebista să pornească împotriva neamurilor celtice ce supuseseră pe daci.[139] Acțiunea militară a marelui rege dac își găsește rațiunea și explicația firească în eliberarea teritoriilor dacogetice de vest de sub stăpînirea celtică.

Că în Transilvania, în afara fîșiei menționate, nu poate fi vorba de o stăpînire politică celtică o dovedește chiar și constituirea statului centralizat de pe vremea lui Burebista precedat de alți regi. Acesta nu s-ar fi manifestat dacă exista o stăpînire străină. Cînd statul geto-dac unificat și consolidat de Burebista ajunge la o mare putere militară, se pornește la eliberarea cu succes a teritoriilor de vest stăpînite de celți.

Dacă despre o dominație politică celtică în Transilvania nu poate fi vorba, cu atît mai puțin s-ar putea admite distrugerea populației autohtone. In ce-i privește pe celți este foarte probabil să fie doar enclave rămase de pe urma marelui grup celtic pornit din Europa centrală spre sud. Despre acesta știm că în anul 279/278 a distrus sanctuarul de la Delfi.[140] De o stăpînire celtică care să fi cuprins întreg teritoriul intercarpatic ca o răspîndire a grupului stabilit în cîmpia dintre Tisa și Dunăre, sau în Slovacia nu poate fi vorba. Nu este exclus ca din aceste grupe raiduri să fi ajuns în Transilvania și să fi rămas aici.

Pătrunderea celților pe teritoriul țării noastre a avut loc mai întîi, după cît se pare în Transilvania pe valea Mureșului. Din grupul stabi-

---

[138] C. Daicoviciu, *La Transylvanie dans l'Antiquité*, Bucarest, 1945, p. 41—43.

[139] M. Macrea, *Burebista și celții de la Dunărea de mijloc*, în *SCIV*, VII, 1—2, 1956, p. 119—136.

[140] In acest sens vezi harta de răspîndire a brățărilor celtice de bronz, în ove (Hohlbuckelringe) a lui W. Krämer, în *Germania*, 39, 1/2, 1961, p. 36, fig. 1/2.

lit în Ungaria și Slovacia, pe valea Someșului celții au putut ajunge pînă în centrul Transilvaniei.[141]

Intre cele două grupe stabilite de I. Nestor, cea sudică pătrunsă pe valea Mureșului și cea de nord pe valea Someșului nu există deosebiri cronologice prea mari.

Pe valea Dunării celții pătrund în Oltenia,[142] iar trecînd peste Carpați ajung pînă în Moldova de nord,[143] și chiar mai departe.[144]

Indată după statornicirea în Transilvania a celților care a provocat fără îndoială opoziția populației autohtone, deși nu avem în acest sens mărturii literare, ei s-au amestecat cu localnicii și au dispărut în cele din urmă în masa acestora.

Materialele pe care le-am prezentat aruncă o oarecare lumină asupra raporturilor dintre daci și celți în Transilvania, raporturi pînă acum destul de puțin cunoscute. Dar lumina de care vorbeam nu este încă îndeajuns de clară ci contribuie doar la lămurirea unei etape din frămîntata istorie a daco-geților intercarpatici, etapă cuprinsă în linii mari între sfîrșitul sec. IV și începutul sec. II î.e.n.

[141] Pentru antichitățile celtice vezi I. Nestor, *op. cit.*, p. 153—182; C. Daicoviciu, *op. cit.*, p. 41—43; D. Popescu, *Celții în Transilvania*, în *Transilvania*, 75, Sibiu, 1944, p. 639—666; *în Istoria României*, I. 1960, p. 232—237; M. Roska, *A keltàk Erdèlyben*. în *Közl Cluj*, 1944, IV, 1—2, p. 53—76.

[142] V. Pârvan, în *Dacia*, I, 1924, p. 35—50; C, S. Nicolaescu-Plopșor, în *Dacia*, XI—XII, 1945—1947, p. 17—33.

[143] D. Popescu, în *Istoria României*, I, 1960, p. 237.

[144] G. B. Fedorov, *MIA*, 89, 1960, p. 51—66.

MATERIELS DACES DE L
CIUMEȘTI, ET LE PROBL
ET LES D

L'une des seules nécr
des fouilles systhématique
région de Maramures.

La nécropole est birit
et surtout l'incinénation.
deux variantes: 1. les rest
part hors du cimitire, qui
une fosse peu profonde
composées premièrement
deuxéme variante qui
l'incinération dans les urn
baux d'incinération à foss
Dans les sept tombeaux
majorité absolute des pots
Dans l'ouvrage sont, men
qui sont entrés dans la
d'incinération Nr. 5, 35,
pots en tout (fig. 1—7) d
carafes á une seule anse.
manière hallstattienne re
dans le répertoire de la c
rieur de l'arc carpathique
scythe des VI—V-e siécle
périodes du Hallstatt ou
le pot utilisé comme urne
la main en manière hallsta
des proéminences conique
giens, la typologie et les
sion qu'ils appartiennent
peut ajouter des détails
dépouilles dans l'urne, ce
autochtone dans le cadre

Toujours á Ciumesti
a découvert l'emplacemen
exploré jusqu 'à présent